

TEOHARI ANTONESCU

**SCRIERI
ARHEOLOGICE
UITATE**

GIURGIU • 2011

TEOHARI ANTONESCU

SCRIERI ARHEOLOGICE UITATE

*Mulțumiri Consiliului județean Giurgiu
pentru sprijinul financiar acordat*

MUZEUL JUDEȚEAN „TEOHARI ANTONESCU”

TEOHARI ANTONESCU

SCRIERI ARHEOLOGICE UITATE

*Ediție concepută și realizată de Emil Păunescu
(cu concursul dr. Dimitrie Ovidiu Boldur)*

 editura
PELICAN

Editura Pelican este diviziune a
Societății Ecologice „Noua Alianță”

Muzeul județean „Teohari Antonescu” Giurgiu
str. C. D. Gherea nr. 3
telefon 0246216.801, fax 0246212.804

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ANTONESCU, TEOHARI
Scrisori arheologice uitate / Teohari Antonescu ; ed.:
Emil Păunescu. - Giurgiu : Pelican, 2011
ISBN 978-973-1993-18-8
I. Păunescu, Emil (ed.)
902(498)

Culegere texte: *Geta Țone și Iulia Răbâncă*
Coperta: *Bianca Răduca*
Redactor: *Constantin Stoenescu*
Layout: *Gabriel Ionescu*

Tipărit în România de SC DESKTOP PUBLISHING SRL
GABI@ETIPOGRAFIE.RO 0726-22.11.91

ISBN 978-973-1993-15-7

Comemorarea unui savant giurgiuvean

La începutul lunii ianuarie 1910 se stinge din viață, la numai 43 de ani, primul profesor de arheologie al Universității din Iași. La împlinirea unui secol de la dispariția acestui cunoscător al vechilor civilizații ne-am propus să-l omagiem în chip aparte.

Cine a fost Teohari Antonescu?

Era din Giurgiu, făcuse școala primară și primele două clase secundare la Gimnaziul care funcționa pe atunci în actualul local al Centrului cultural „Ion Vinea”. Îl avusese director pe celebrul Nicolae Droc-Barcian și coleg de bancă pe viitorul medic Mihail Manicatide, cel considerat drept întemeietorul școlii românești de pediatrie.

Elev preferat al unora dintre ctitorii României moderne – ne referim în primul rând la Alexandru Odobescu și Titu Maiorescu, care l-au sprijinit să studieze în Germania, Franța, Italia și Grecia – Antonescu a primit misiunea de onoare de a deschide drum în cultura națională cercetării trecutului îndepărtat. Originea modestă și controversată (copil din flori!) nu l-a împiedicat să urmeze o carieră universitară. A fost jurnalist și membru al Partidului Conservator, colaborator al „Convorbirilor literare” și al „Epocii”. A scris cinci cărți („Cultul Cabirilor în Dacia”, „Lumi uitate”, „Le Trophée

d'Adamclissi", „Cetatea Sarmizegetusa reconstituită” și „Columna lui Traian”), iar postum i s-a mai editat un „Jurnal”. A polemizat cu Grigore Tocilescu și cu Al. Tzigara-Samurçaș, fiind apreciat de Nicolae Iorga, Alexandru D. Xenopol, Dimitrie Onciul și majoritatea maioreșcienilor. Înaintaș al arheologiei și muzeografiei naționale, a format câțiva elevi străluciți, între care Vasile Bogrea și Ion Andrieșescu. A fost căsătorit cu Eugenia Vârgolici, iar fetița lor a devenit soția latinistului Teodor Naum, profesor la Universitatea din Cluj. Teohari Antonescu a lăsat o operă inegală și incompletă, cu proiecte eșuate, întrerupte ori abandonate. Își doarme somnul de veci în legendarul cimitir „Eternitatea” din Iași.

Posteritatea savantului, plecat prematur pe Câmpiile Elizee, a cunoscut un prim moment de rememorare atunci când fostul student Ion Andrieșescu i-a consacrat jumătate din lecția de deschidere a primului său curs universitar. Apoi, același Andrieșescu a militat în 1934-1935 pentru ca numele profesorului său să fie atribuit Muzeului județului Vlașca și publicației acestuia și a susținut o conferință omagială la Radio București, reluată în presa vremii. Inițiativa lui Alexandru Naum de a publica în „Convorbirile literare” ale anilor 1939-1941 un serial de Însemnări memorialistice ale defunctului socru al fratelui său, nu a avut suficient ecou în rândul generației războiului.

După încetarea conflagrației, atât numele de familie (purtat de Mareșalul executat), cât și prenumele cu înțeles aparte – Cel dăruit de Dumnezeu (purtat întâmplător de un concurent politic al liderului comunist) – au fost ostracizate de practicile ideologice stupide ale noului regim. Neșansei de a nu-și fi putut continua opera în epoca interbelică (contribuția sa la cunoașterea antichității fiind eclipsată de Vasile Pârvan și de

discipolii acestuia) i s-a adăugat uitarea, impusă de ruptura provocată în istoriografia românească de Mihail Roller și eiusdem farinae.

Ce am făcut noi pentru memoria sa!

Multă vreme Teohari Antonescu a rămas ignorat. După un sfert de secol de tăcere cvasigenerală, odată cu reconsiderarea rolului cultural al junimismului, au fost menționate de câte-va ori și merite ale precursorului nostru. Abia în 1984-1985, am început – pe cont propriu – cercetarea vieții și activității fostului patron spiritual al muzeului giurgiuvean. În 1992 am inițiat aniversarea a 125 de ani de la nașterea sa, un an mai târziu am reușit reatribuirea numelui, iar în 1995 am reînființat publicația abandonată cu o jumătate de veac înainte. În gazete locale, în revistele „Clio”, „Sud” și „Valahia”, în seria nouă a „Buletinului” am publicat articole de popularizare, mici studii, corespondență și acte, însemnări bibliografice.

Tânărul istoric Dimitrie-Ovidiu Boldur, aflat și sub îndrumarea noastră, a aprofundat cercetarea contribuției lui Teohari Antonescu la progresul învățământului superior ieșean, obținând în urma unor merituoase studii titlul de doctor în istorie. Descoperirile acestuia, ca și noile ediții realizate recent de Lucian Nastasă și Ion Oprișan, epistolarul scos la lumină de Zigu Ornea și de Ioan Lăcustă, de Petre Țurlea, George Trohani, Ion Drăgoescu și alți cercetători, cărora le sunt de adăugat scrisorile publicate parțial de academicienii Dumitru Berciu și Camil Mureșan ne permit să avem o altă perspectivă asupra personalității în discuție și deschid calea alcătuirii unei monografii. Până la înfăptuirea ei, am considerat oportună punerea în operă a unui program special în anul amintitului centenar.

Repere ale programului comemorativ 2010

Pentru început am înjghebat o microexpoziție temporară în holul de intrare al instituției, care a prezentat opera lui Teohari Antonescu și dimensiunile receptării ei în epocă și în postumitate. În continuare am făcut un soi de campanie de popularizare, prin articole în ziare și reviste, interviuri și emisiuni de radio și televiziune, expuneri în instituțiile de învățământ și cultură. Inițiativa noastră a fost însușită de consiliul științific al muzeului, de a marca centenarul prin definitivarea și pregătirea pentru tipar a unei ediții de scrieri arheologice uitate, privitoare la călătorii de documentare și cercetări întreprinse de Teohari Antonescu în județele Gorj, Constanța și Mehedinți. Cu prilejul lansării cărții, vom organiza o suită de manifestări, în cadrul cărora vor fi anunțate etapele următoare ale valorificării critice a creației savantului, ce sperăm că vor culmina cu prezentarea monografică a personalității sale.

Considerăm că este o datorie de onoare pentru generația noastră de a institui o tradiție pentru cultul patronului spiritual al muzeului, de a aprofunda permanent cunoștințele acumulate în legătură cu viața și opera sa și de a transmite un model urmașilor, cu speranța că ei nu vor mai trăi perioade de ștergere a memoriei culturale și de ignorare a valorilor neamului.

Emil Păunescu

Director adjunct al Muzeului județean „Teohari Antonescu“

PERIEGHEZĂ
ÎN GORJ
(1897)

Teohari Antonescu și cercetările sale din nordul Olteniei

Din datele cunoscute până acum, se pare că debutul contactelor lui Teohari Antonescu cu Oltenia s-a produs în 1897, în urma delegării sale în județul Gorj, pentru cercetarea urmelor unor locuiri preistorice. Aflat la începutul primului mandat ministerial, **Spiru Haret**¹ a dorit să se edifice asupra importanței unor descoperiri din acel județ. Nu am aflat încă dacă a existat un ordin scris al Direcției Învățământului Secundar și Superior, dar deplasarea acolo a profesorului universitar de la Iași a fost posibilă în luna iulie a aceluia an², în vreme ce concluziile sale au văzut lumina tiparului în chiar luna următoare³.

¹ SPIRU HARET (1851-1912), membru al Academiei Române, celebru matematician și reformator al învățământului, devine prima dată ministru la Culte și Instrucțiune Publică în guvernul D.A. Sturdza, la 31 martie 1897 (Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, Ed. Silex, Buc., 1994, p. 205).

² În iunie 1897 Teohari Antonescu a făcut parte din comisia de bacalaureat de la Iași (cf. *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Rectoratul. 1860-1944. Inventar arhivistic*, vol. I, Buc., 1985, p. 160).

³ *Raportul domnului profesor universitar Teohari Antonescu, privitor la cercetarea locuințelor preistorice din județul Gorj*, în „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice” (an III, vol. VI, nr. 97, 15 august 1897, p. 1119-1123). Textul ne-a fost pus la dispoziție, cu generozitate colegială, de dr. Dimitrie-Ovidiu Boldur de la Complexul muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău.

O primă analiză a acestui document – peste care s-a așternut colbul uitării⁴ – ne relevă două aspecte: traseul urmat și oamenii pe care i-a întâlnit. În cea de-a doua privință, în afara preoților, învățătorilor și bătrânilor din satele vizitate și a unor lucrători țărani ce l-au ajutat în timpul perieghazelor și sondajelor – rămași toți anonimi – în raport sunt nominalizați trei din cei patru intelectuali care fondaseră cu trei ani înainte Muzeul Gorjului. Primul dintre ei, caracterizat drept „om de adevărat temperament științific”, a fost **Witold Rola Piekarski**⁵, cel care a sesizat posibile monumente megalitice la Schela și Polovragi. Al doilea menționat este inginerul șef al județului, **Aurel Diaconovici**⁶, cel care a semnalat – între altele – cetatea de pe Dealul Muierii și măgura de la Vârț. În sfârșit, ultimul amintit este **Iuliu Moisil**⁷, directorul Gimnaziului

⁴ Singura citare a raportului despre care avem cunoștință până acum se datorează arheologului Eugen Comșa (*Unele date cu privire la descoperirile din epoca neolitică de pe teritoriul județului Gorj*, în „Litua. Studii și cercetări”, vol. II, Târgu Jiu, 1982, p. 35), care-l amintește în legătură cu sondajul efectuat de Teohari Antonescu la intrarea în Peștera Muierilor.

⁵ Mihai Mitu, *Witold Rola-Piekarski*, în „Contemporanul”, nr. 45, 2 nov. 1982, p. 15. W. ROLA-PIEKARSKI (1857-1909), imigrant polonez în țara noastră, a fost un talentat desenator și caricaturist, animator al vieții culturale gorjene și cofondator al muzeului din Târgu Jiu.

⁶ Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din Vechiul Regat și activitatea lor până la războiul întregirii neamului*, „Cultura Națională”, Buc., 1929, p. 42. AUREL DIACONOVICI (1861-1931) a fost inginer șef al județului Gorj între 1894 și 1905, cofondator al muzeului din Târgu Jiu.

⁷ *Ibidem*, p. 23-24; Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea*, Ed. Saeculum & Vestala, Buc., 1999, p. 562. IULIU MOISIL (1859-1947) a fost profesor de științele naturii, director al Gimnaziului real din Târgu Jiu între 1894 și 1905, cofondator al Muzeului Gorjului.

din Târgu Jiu, descoperitor al „multor hârburi”, cu care a „înavuțit muzeul din oraș”.

Satele și locurile vizitate sunt descrise în raport după cum urmează: a) pietre „dolmenice” la **Schela**⁸, mormintele „Haraburenilor”⁹ și așezarea de pe „muntele Govnițelul”¹⁰; b) măgură („Cioaca cu bani”) locuită în epoca bronzului la **Vârț**¹¹; c) cetatea de pe Dealul Muierii¹², de lângă **Logreștii Birnici**¹³ și urmele romane de la **Tândălești**¹⁴; d) locuirea preistorică de lângă Mănăstirea **Polovragi**¹⁵ și ruinele de cetate din Cheile Oltețului; e) cioburile și fosilele de la peștera **Baia de Fier**¹⁶ (pe valea râului Galbenul); f) ruinele și mormintele de la **Novaci**¹⁷ (pe valea Gilortului).

La toate acestea putem presupune că se pot adăuga vizitarea Mănăstirii **Tismana** (amintită doar în finalul raportului) și a ruinelor castrului de la **Bumbești-Jiu**, la care va face referire mai târziu, în campania sa de presă

⁸ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V, Buc., 1902, p. 351. În continuare se va cita M.D.G.R.

⁹ *Ibidem* (la est de sat se află „platoul Haraborului, unde a fost sat”).

¹⁰ Nu am identificat acest toponim, absent atât în dicționare, cât și în hărțile de epocă. Probabil este o greșeală de tipar. Dr. Gheorghe Calotoiu, colegul nostru de la Muzeul județean „Alexandru Ștefulescu” din Târgu Jiu, ne-a confirmat că există dealul **Gornițelul**. Îi mulțumim și pe această cale.

¹¹ *M.D.G.R.*, vol. I, 1898, p. 284; vol. V, p. 764.

¹² *Ibidem*, vol. IV, 1901, p. 412.

¹³ *Ibidem*, vol. IV, p. 185.

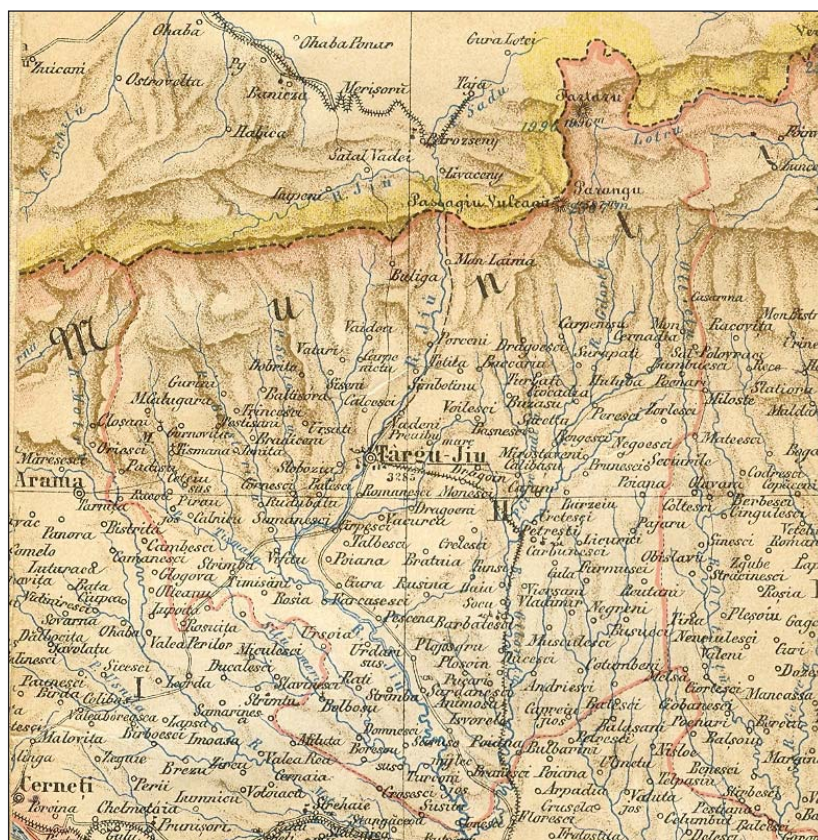
¹⁴ *Ibidem*, vol. V, p. 556.

¹⁵ *Ibidem*, p. 43.

¹⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 201. Trecutul îndepărtat al zonei este prezentat de Ion Nițulescu, *Baia de Fier. Monografie*, Ed. Litera, Buc., 1972, p. 21-38.

¹⁷ *M.D.G.R.*, vol. IV, p. 512-513.

împotriva lui Tocilescu: „Nu-i oare destul că minunatul castru roman de la Bumbești, una din rămășițele mai importante ale Daciei romane, a fost azvârlit fără socotință în Jiu, după ce apele râului îl mistuiseră pe jumătate?”¹⁸.

Județul Gorj în harta „România și țările vecine danubiene de la Pesta până la Odesa”, compusă de ing. I.V. Massaloup, revăzută și completată de A. Gorjean (ediția III, 1893)

¹⁸ Teohari Antonescu, *Februariștii și știința*, în „Epoca”, an XII, nr. 99, 16 aprilie 1906, p. 1.

RAPORTUL

D-lui profesor universitar Teohari Antonescu, privitor la cercetarea locuințelor preistorice din județul Gorj.

Domnule Ministru,

Însărcinat din ordinul d-vastră cu cercetarea unora din locuințele preistorice din județul Gorj, am onoare a aduce la înaltă d-vastră cunoștință, cele ce urmează:

În afară de rămășițele romane, cari trebuiesc să fie numeroase în acest județ, odată ce fac parte din ținuturile cucerite mai de timpuriu de Romani și mai în directă comunicație cu platoul Transilvaniei, centrul Daciei romane, Gorjul ne prezintă și urme foarte bogate de stațiuni preistorice, a căror vechime trece dincolo de al treilea mileniu înainte de Era noastră. În primul rînd atenția mea trebuia să fie atrasă de comunicația d-lui Rola Piecarski, un om de adevărat temperament științific, comunicație făcută asupra existenței monumentului dolmenic din Schelea. Aceste monumente misterioase, a căror vechime se întinde pe un spațiu de câte-va mii de ani, căci ele au fost construite în tot lungul perioadei de piatră lustruită și de bronz, au rămas pînă în prezent necunoscută pe teritoriul nostru românesc, cu toate că Cesar Bolliac descriesese, cu multe amănunte, un asemenea dolmen de pe muntele Lespezi, în județul Dâmbovița. Am fost în localitate chiar și am constatat existența unor șiruri de pietre înfipte în pămînt și rînduite în forma așa numitelor *alignements* din Bretagne, în Franța; avem, adică, un

rînd de pietre puse la egală distanță una de altă și formînd un dreptunghi regulat, care la rîndul său închide un șir de trei rotocole concentrice de piatră de aceeași mărime ca și cele din dreptunghiul exterior și tot la aceeași adîncime înfipte în pămînt. Aceste steiuri de piatră poartă la țeranii din localitate numirea de «morminte» și fantasia populară locală, scie să ne povestescă multe lucruri despre un neam de oameni, zis al Haraburenilor, cari masacrați de către Turci pînă la unul au fost îngropați în aceste morminte străni. După arătările săpăturilor întreprinse mai înainte de venirea mea, sub aceste pietre se găsește de regulă un străt subțire de cenușe amestecată cu hîrbură de ôle și resturi de cărbuni și obiecte de piatră, dintre cari unul în formă de ciocan se află în museul gimnasiului din Tîrgu-Jiu. După toate probabilitățile acest șir de pietre este ridicat în aceeași perioadă cînd muntele Govnișelului, care se află în apropiere, slujia drept cetate întărită locuitorilor din această parte a țării, căci cioburile desgropate de mine pe vîrfurile dealului sunt perfect aceleași și contemporane decît cu cele aflate sub steiurile de piatră.

Cum această localitate nu pòte fi explorată științificesce de cît numai avînd mijloace mari bănești la îndemînă, am trecut atunci, conform arătărilor inginerului-șef al județului, d-l Diaconovici, la localitatea zisă

**Raportul domnului profesor universitar
Teohari Antonescu, privitor la
cercetarea locuințelor preistorice din județul Gorj**

Domnule Ministru,

Însărcinat din ordinul dumneavoastră cu cercetarea unora din locuințele preistorice din județul Gorj, am onoarea a aduce la înalta dumneavoastră cunoștință cele ce urmează:

În afară de rămășițele romane, care trebuie să fie numeroase în acest județ, odată ce fac parte din ținuturile cucerite mai de timpuriu de romani și mai în directă comunicație cu platoul Transilvaniei, centrul Daciei romane, Gorjul ne prezintă și urme foarte bogate de stațiuni preistorice, a căror vechime trece dincolo de al treilea mileniu înainte de era noastră. În primul rând atenția mea trebuia să fie atrasă de comunicația domnului Rola Piecarski, un om de adevărat temperament științific, comunicație făcută asupra existenței monumentului dolmenic din **Schelea***. Aceste monumente misterioase, a căror vechime se întinde pe un spațiu de câteva mii de ani, căci ele au fost construite în tot lungul perioadei de piatră lustruită și de bronz, au rămas până în prezent necunoscute pe teritoriul nostru românesc, cu toate că Cezar Bolliac descriesese, cu multe amănunte, un asemenea dolmen de pe muntele Lespezi, în județul Dâmbovița. Am fost în localitate chiar și am constatat existența unor șiruri de pietre înfipite în pământ și rânduite în forma așa numitelor *aliniamente* din Bretagne, în Franța; avem, adică, un rând de pietre puse

* Am păstrat ortografierea din original (sublinierile ne aparțin) – E.P.

la egală distanță una de alta și formând un dreptunghi regulat, care, la rândul său, închide un șir de trei rotocoale concentrice de piatră de aceeași mărime ca și cele din dreptunghiul exterior și tot la aceeași adâncime înfipite în pământ. Aceste steiuri de piatră poartă la țăranii din localitate numirea de „morminte” și fantezia populară locală știe să ne povestească multe lucruri despre un neam de oameni, zis al *Haraburenilor*, care – masacrați de către turci până la unul – au fost îngropați în aceste morminte stranii. După arătările săpăturilor întreprinse mai înainte de venirea mea, sub aceste pietre se găsește de regulă un strat subțire de cenușă, amestecată cu hârburi de oale și resturi de cărbuni și obiecte de piatră, dintre care unul în formă de ciocan se află la muzeul gimnaziului din Târgu-Jiu. După toate probabilitățile, acest șir de pietre este ridicat în aceeași perioadă când muntele **Govnițelului**, care se află în apropiere, slujea drept cetate întărită locuitorilor din această parte a țării, căci cioburile dezgropate de mine pe vârful dealului sunt perfect aceleași și contemporane deci cu cele aflate sub steiurile de piatră.

Cum această localitate nu poate fi explorată științific decât numai având mijloace mari bănești la îndemână, am trecut atunci, conform arătatilor inginerului-șef al județului, domnul Diaconovici, la localitatea zisă **Vârț**. Aici, după spusele preotului local și învățătorului și [ale] celor mai bătrâni din sat, există o măgură uriașă, numită *Cioaca cu bani*. Numirea acestei măguri se trage din mulțimea monedelor și obiectelor de metal dezgropate, atât în vârful, cât mai ales pe poalele dealului. Deși n-am izbutit să văd eu însumi unele din aceste obiecte, totuși, după arătările localnicilor, nu mai încap nici o îndoială că

avem înaintea o locuință preistorică, din epoca de bronz. Ciocane de bronz sau chilomuri găurite, precum se numesc asemenea unelte în părțile locului, colane și brățări învârtite, fibule și cuțite, precum și săgeți, în diferite mărimi și forme, au fost dezgropate și împrăștiate în diferite părți ale județului. Dacă aș fi avut timpul și puterea necesară, aș fi putut urmări desigur, pas cu pas, călătoria acestor unelte și, prin urmare, aș fi izbutit să precizez și mai mult data[rea] acestei localități interesante. Sigur rămâne faptul însă că această măgură, zisă *Cioaca cu bani*, este o stațiune de bronz și de aceasta dau dovadă neîndoioasă hârburile de lut culese de mine pe panta colinei, hârburi care, prin tehnica și desemnurile ce le poartă, trebuie neapărat puse în această perioadă. Din nenorocire, această stațiune este menită să dispară cu desăvârșire, de nu s-or lua măsuri energice de apărare contra celor ce scobesc pământul după comori, care distrug măgura prin săpăturile lor nechibzuite.

După indicațiile aceluiași inginer Aurel Diaconovici, a cărui sânguință și inteligență în cercetarea urmelor de lăcașuri vechi istorice n-aș putea să le laud îndeostul, Domnule Ministru, am observat mai de aproape o cetate zisă din Dealul Muierii, de la satul **Logreștii Birnici** mai sus. Avest vârf de munte, care domină întreaga colină[?]* de munți din Carpați și până la valea din împrejurimile Târgu-Jiului, are pe partea cea mai înaltă a sa rămășițe de ziduri împrejmuitoare, cu un circuit de 250 metri, pe când diametrul cel mai mare de la nord la sud al acestui cerc ajunge până la 85 m. Aici, având la îndemână câțiva pădurari, am procedat mai sistematic, trăgând câte un

* Posibilă eroare tipografică pentru „culme”.

șanț în curmezișul zidului de incintă și în interiorul cetății. Datele culese, slabe totuși din pricina insuficienței de mijloace, îmi permit a susține că ne aflăm și aici în fața unei stațiuni preistorice, fără excluderea ideii însă de a fi fost populată cetatea și pe timpul administrațiunii romane. Și, cu atât mai mult sunt întărit în această presupunere, cu cât ceva mai la vale de satul Logrești, adică în raza satului **Tindelești**, am descoperit urme evidente de locuințe romane. Olăria pe care o posed scoasă de pe Vâlcea-Lupului, localitate în preajma satului Tindălești[?]*, este curată și bine arsă, așa precum se obișnuia în epoca romană în Dacia. Tot aici am dat și peste o măgură de formă conică, cu bază de 12–13 m și înălțimea de 5–6 m, clădită din sigă, un soi de pământ clisos și argilos, cu un înveliș de humă galbenă ordinară pe deasupra. Acest gurgumei poartă numele de „Comoara jidovilor” și multe motive mă fac să cred că avem și aici un gurgan, care slujea odinioară drept mormântul vreunui șef de clasă sau vreunei familii mai însemnate, precum se întâmplă cazul adesea cu movilele din sudul Rusiei. În această vale s-au mai găsit obiecte diferite de bronz, un fel de cercei cu toartă și mărgene încrustate pe dâșii, chilomuri de același metal, precum mi-au spus localnicii.

Cel mai important însă din rezultatele dobândite de mine în această misiune arheologică a fost descoperirea stațiunii de bronz de la **Polovragi**. Meritul acestei descoperiri revine domnului Moisil, directorul Gimnaziului din Târgu-Jiu; de altminteri domnia sa împreună cu domnul Piecarski au făcut cercetări repetate și [au] înavuțit muzeul din oraș cu multe hârburi, culese de pe podișul

* Inconsecvență de ortografiere.

de la spatele Mănăstirii Polovragi. Pe o parte și pe alta a malurilor râului Olteț se înalță uriaș două stânci foarte abrupte în partea dinspre gârlă și cu o pantă mai ușoară dinspre răsărit. Pe o muchie a muntelui din stânga, cum privim în mersul apei, stă o cetate împrejurată cu ziduri de piatră se pare, destul de puternice însă ca urmele lor să se vadă foarte bine de pe vârful munților din apropiere. Această cetate, de pe care se deschide privind în josul Oltețului o panoramă din cele mai încântătoare, domină nu numai munții din apropiere, dar însuși defileul întreg, care pune în legătură linia de drum din sus, dinspre Ardeal, cu valea râului Olteț. Forma sa și pozițiunea și felul clădirii zidurilor dă o dovadă puternică de virtutea și priceperea strategică a acelor popoare, care au precedat pe romani în părțile locului. Mai sus de această cetate, de care nu se desparte decât printr-o cărare nu tocmai anevoios de urcat, se află o muchie de munte și mai înaltă, foarte prăpăstioasă înspre partea de sud și vest, căci perețele stâncos se ridică perpendicular pe suprafața apei până la 400 m, mai ușor înclinată spre nord și est, cu împrejmuire totuși și de această parte făcută cu un șanț adânc. Pe această muchie se află o încăpere rotundă, săpată în chip firesc în stâncă și căreia țăranii îi zic „Oborul Jidovilor”. Am săpat puțin la poarta de intrare a acestui țarc rotund, precum și în interiorul rotondei, însă toate cercetările mele au fost zadarnice, căci resturi de cultură omenească n-am găsit. Din fericire însă, urcându-mă pe culmea muntelui, am descoperit un șir de pietre rotunde, aruncate fără ordine pe podișul muntelui, un semn că au fost smulse din locul lor. Aceste pietre croite dintr-o piatră care nu se găsește nicăieri, nici pe munte, nici prin

localitățile dimprejur și nici mai departe, prin forma și prin mărimea lor unele ajung până la un metru și mai bine lungime, au fost puse într-o ordine hotărâtă și nici un motiv nu mă împiedică să cred că aici mă aflu înaintea unui monument cu caracterele proprii misterioaselor dolmene. Și mai interesant încă, am pus oamenii aduși să sape și am găsit în realitate resturi de oase, amestecate cu cuiburi mici de lut, puse pe un strat de cenușă și cărbuni destul de gros. Prin urmare, nu mai încăpea nici o îndoială, clădirea noastră era un monument funerar. Cum însă aceste monumente nu apar singure, ci totdeauna întovărășite de altele mai mărunte, am cercetat pe panta muntelui și tocmai lângă buza prăpastiei am găsit resturile unui schelet, întovărășit de cioburi de lut și de piatră. Cum însă rămășițele osemintelor s-au distrus în mare parte, a trebuit în săpăturile mele să caut cu multă luare aminte modul de îngropare al mortului, mai mult chiar decât obiectele puse în groapă. Spre mirarea mea, am găsit că mortul a fost îngropat perpendicular, adică în atitudinea pe care ar avea-o un om stând jos pe pământ și rezemându-și bărbia pe genunchi, pe când mâinile probabil i-au fost legate împrejurul capului. Acest mod de îngropare ne dă o întreagă lume de presupuneri asupra culturii pe de o parte a popoarelor de odinioară în părțile locului, cât pe de altă parte și asupra vechimii lor pe pământ. O cercetare amănunțită și sistematică se impune necesar pentru ca o necropolă de așa vechime și importanță să dea tot ce poate da pentru știința arheologiei preistorice generale. Interesul meu însă pentru această stațiune a crescut și mai mult când am constatat că și în vale de tot, chiar în apropiere de mănăstirea actuală de la

Polovragi, se găsesc rămășițe de obiecte de lut și de piatră care, deși ca tehnică ceva mai noi decât cele de pe cetate și din necropolă, sunt totuși foarte vechi. Tot aci în fine, am avut norocul să găsesc și să țin în păstrarea mea un fragment de vas de bronz, care ne dovedește că această stațiune a rămas locuită și în perioada de bronz. Nu mai insist asupra faptului că, după arătările țăranilor locali, care în asemenea privință merită toată încrederea, s-au găsit și obiecte lucrate în bronz. Cu alte cuvinte, avem la Polovragi o stațiune care a fost locuită neîntrerupt pe un spațiu de timp de câteva mii de ani înainte de Christos. Spiritul lacom după bani al țăranilor face ca mare parte din aceste rămășițe preistorice de așa importanță să dispară încet, încet, fie azvârlite și risipite în prăpastia din preajmă, fie sparte cu înverșunare, din care cauză aș fi de părere, Domnule Ministru, ca această stațiune să fie declarată la timp de monument istoric și prin urmare dată în paza unor oameni care să împiedice distrugerea acestor rămășițe străvechi.

Căutând mai departe în valea râului Galben, ceva mai la est de râul Olteț, acolo unde se află peștera cea mare numită **Baia de Fier**, am găsit la intrarea chiar a gropii o sumă de cioburi de lut, lucrate cu o artă cu desăvârșire rudimentară. Judecând după acest fapt, precum și după descoperirea de oseminte de animale diluvice, aș fi înclinat, Domnule Ministru, să cred că această locuință poate fi socotită printre cele mai vechi din câte se află la noi în țară. Spre fundul văii râului Galben, în părțile sălbatice ale munților, țăranii mi-au spus că se află câteva măguri înalte de pământ și în care se găsesc hârburi de lut groase,

un semn că această localitate a rămas să fie locuită și mai târziu, în epoca de piatră lustruită.

Trecând, în fine, în valea râului Gilort, zisă **Novaci**, am putea de asemenea descoperi resturi de cetăți vechi și de morminte, dacă luăm în considerare resturile de ziduri și urme de șanțuri din părțile locului și mai cu seamă spusele sătenilor, care povestesc multe asupra dispozițiunii misterioase a unei cetăți mari, locuită odinioară de uriași.

Aș putea să urmez mai departe cu expunerea cercetărilor mele în acest ținut al Gorjului, dar din cele spuse cred, Domnule Ministru, că vă veți fi făcut o idee clară de câtă absolută importanță prezintă pentru studiul trecutului nostru urmărirea atentă a acestor lucruri pregătitoare. O idee generală totuși pare că se desprinde din aceste cercetări începute:

Observând cursul apelor care izvorăsc din munți, cursuri perpendiculare pe șirul Carpaților și paralele între dânsese, toate aceste râuri la părăsirea definitivă a părților sălbatice din munți și intrarea loc înspre văile mai largi din regiunea dealurilor, au fost pretutindeni, în ce privește județul Gorj cel puțin, locuite la poarta de intrare a defileului înspre munți; acest lucru se vede la Polovragi, se repetă în același timp la Baia de Fier, la Novaci, la Schelea, la Mănăstirea Tismana etc., toate locașuri preistorice așezate pe muchiile munților ce domină intrările defileelor. Această temere de a locui în vale, departe de vârfurile inaccesibile de munți, este un indiciu important pentru cunoașterea exactă a spiritului populațiilor preistorice din Gorj și pentru viața frământată și nesigură

a locuitorilor, care nu îndrăzneau să se dezlipească de gâtlejurile munților și să se coboare la vale.

Acestea fiind Domnule Ministru observările culese de mine în fața locașurilor preistorice de mai sus, îmi iau permisiunea de a cere intervenția energică a dumneavoastră pentru ca rămășițele cel puțin de la Polovragi să fie mai bine păstrate și puse la adăpostul lăcomiei țăranilor, care ruinează mai rău decât timpul și răzmerițele aceste resturi scumpe pentru cunoașterea trecutului nostru național.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Teohari Antonescu

Raportul a fost publicat la rubrica *Diracțiunea învățământului secundar și superior*, loc. cit.

Piciorul Podului (1970)

VIZITAREA RUINELOR
DE LA DROBETA
(1906)

FOUILLES
ET
RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

EN
ROUMANIE

COMMUNICATIONS FAITES À L'ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES DE PARIS, 1892—1899

PAR

GR. G. TOCILESCO

MEMBRE DE L'ACADÉMIE ROUMAINE, DES INSTITUTS ARCHÉOLOGIQUES DE ROME ET DE VIENNE,
DES SOCIÉTÉS ARCHÉOLOGIQUES DE PARIS, LONDRES, ORLÉANS, BRUXELLES, ODÉSSA ET MOSCOU, HISTORIQUE
DE MOSCOU, DE LA SOCIÉTÉ D'ETHNOGRAPHIE ET D'ANTHROPOLOGIE DE PARIS, ETC.;
PROFESSEUR À L'UNIVERSITÉ DE BUCAREST, DIRECTEUR DU MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS, ETC.

BUCAREST

IMPRIMERIE DU «CORPS DIDACTIQUE» C. ISPASCO & G. BRATANESCO
80, RUE DE L'ACADÉMIE, 80

1900

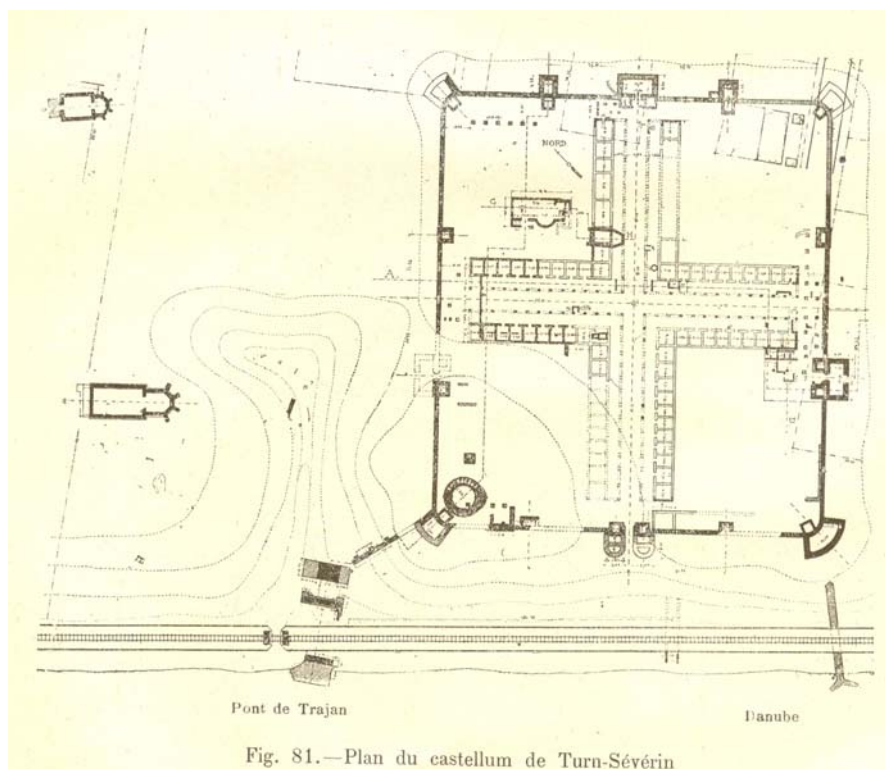

Fig. 81.—Plan du castellum de Turn-Séverin

Enfin,

6. *Drobeta* (Turn-Séverin) : Ce castellum défendait la tête du pont de Trajan. Nous avons distinguées trois périodes (fig. 81) : Époque de Trajan — appartient les restes de la tête du pont de Trajan, les murailles de la forteresse avec leurs 15 tours, placées à l'intérieur, et le *Praetorium* ;

Époque de Constantin le Grand : 4 tours extérieures et 4 édifices avec leurs 80 chambres ou *cubicula*. Ces chambres sont précédées d'une arcade voûtée placée en façade.

Époque de Justinien : la tour circulaire mentionnée par Procope.

Dans cette tour nous avons retrouvé, dans les matériaux employés pour la construction, 9 grandes stèles funéraires portant les noms de soldats morts peu après l'époque de Trajan. Les inscriptions sont publiées dans les *Archäol. Epigraphische Mittheilungen*, XIX (1896), p. 213—218.

La partie du plan de Turn-Séverin, située à l'extérieur, indique l'emplacement des édifices religieux : une église et une chapelle, situés hors des murs du Castellum.

DROBETAE

și

Săpăturile d-lui Tocilescu

Asupra trecutului nostru mai vechi puține știri avem; și aceste știri din nefericire încă nu au fost controlată în deajuns, nici analizate cum trebuie. Istoricii noștri mai de seamă și-au îndreptat privirile lor mai mult spre timpurile medievale și moderne, unde destiunile mai grele, privitoare la formarea principatelor și întemeierea statului românesc le-au absorbit întreaga lor activitate.

Încolo, ce știm noi despre viața proprie romană îndată după cucerirea traiană? Ce știm noi despre viața poporului dac în vremile sale de neatarnare? Dar despre perioadele strălucite anterioare, când, după cum se pare, cultura primă a ferului și mai înainte a bronzului, aici în Dacia și-au avut înflorirea lor mai de seamă? Din trecutul de 4—5000 de ani, ce cunoaștem mai bine? Vre-o căte a veacuri și acestea în tim-

purile din urmă, restul umbră și întuneric.

Tot trecutul nostru zace deci în ruini; în ele, ascunse sub velința pământului, s'au păstrat mărturiile cele mai de seamă și mai adevărate ale vieții noastre străvechi; fără ele istorie nu poate să fie.

Ele alcătuiesc pagini de o nespusă frumusețe din istoria trecută a popoarelor, care au trăit și pierit pe pământul, unde părinții noștri s'au luptat și au suferit. Aceste pagini sunt uneori știrbite altorii au slovele aproape șterse, istețimea și priceperea arheologului și istoricului tocmai în această stă, să le găsească rostul și, scuturând de pe ele colbul vremii și înfiripând cu răbdare urmele, să schițeze restrîștele și mai bune și mai rele, prin care părinții din părinți au trecut, în traiul lor frământat pe acest pământ al nostru de astăzi.

De aceea, orice negligență și orice greșală în cercetarea acestor ruini, înseamnă, precum am mai spus-o, risipirea unei comori de un preț nespus, pe care velința ocrotitoare a solului ne a păstrat-o până astăzi, neatinsă și neștirbită.

Asupra trecutului nostru roma-

Facsimil din ziarul „Epoca“

Teohari Antonescu și cercetările sale din Mehedinți și restul Olteniei

După periegheza din Gorj, principala stațiune arheologică din Oltenia ce a făcut obiectul interesului lui Teohari Antonescu a fost castrul de la **Drobeta**¹⁹. Sub conducerea directorului Muzeului Național de Antichități, în 1896 săpăturile au fost efectuate de **Pamfil Polonic**, în castru și la piciorul podului antic²⁰. Antonescu a descris două șanțuri transversale dispuse în cruce. Detaliile au fost consemnate într-un caiet păstrat în fondul de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, în care Polonic a scris 20 de pagini²¹. Momentul vizitării și examinării ruinelor de la Turnu Severin nu poate fi deocamdată precizat, neexistând mențiuni asupra lui nici în însemnările memorialistice,

¹⁹ Diversii autori care au abordat ulterior problema castrului nu au cunoscut poziția lui Teohari Antonescu din 1906 și nu s-au referit la ea (C. Pajură, D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu-Severin. 1883-1933*, Buc., 1933; Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine: Drubeta*, în *L'archéologie en Roumanie*, Buc., 1938; D. Bodin, *Drubeta și Severinul*, „Datina”, Turnu Severin, 1939; M. Davidescu, *Monumente istorice din Oltenia*, Ed. Meridiane, Buc., 1964; D. Tudor, *Drobeta*, Ed. Meridiane, Buc., 1965; etc.). Dr. Gabriel Crăciunescu, director adjunct al Muzeului Regiunii Porților de Fier, ne-a relatat că istoriografia locală s-a limitat la vaga pomenire a numelui lui Teohari Antonescu, fără a exista vreo discuție a punctelor sale de vedere referitoare la săpăturile amintite.

²⁰ Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 66. PAMFIL POLONIC (1858-1944), inginer topograf, este considerat pionierul cartografiei arheologice de la noi, colaborator al lui Grigore Tocilescu la Muzeul Național de Antichități între 1892 și 1902.

²¹ *Ibidem*, p. 68.

nici în corespondența publicată²², dar despre cum se prezenta monumentul în urma săpăturilor de care răspundea **Grigore Tocilescu**²³, fostul lui elev a scris un serial polemic în „Epoca”²⁴. Fiind vorba despre un ziar politic, articolul la care ne referim nu a fost cunoscut de cei care s-au ocupat ulterior de monument (intenția anunțată a autorului, de a-l retipări într-o broșură separată, nu s-a materializat)²⁵, iar comentariile și criticile lui Antonescu au rămas fără ecou.

Profesorul ieșean îl acuză pe Tocilescu de ignorarea caracteristicilor unui castru roman, de metodele barbare utilizate în săpături (care vor conduce la pierderea unor informații prețioase și la „nimicirea ruinelor”). El a auzit –

²² În lipsa altor date, presupunem că o primă vizitare a ruinelor de la Turnu Severin a avut loc într-una din verile anilor 1898-1904. Știm sigur însă că la 18 aprilie 1906 revenise la Iași direct de la Severin, după cum îi mărturisește prietenului Mihail Dragomirescu, redactor la „Epoca”, în scrisoarea purtând această dată (*Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, Ed. Minerva, Buc., 1978, p. 511).

²³ GRIGORE TOCILESCU (1850-1909), membru al Academiei Române, cumula funcțiile de profesor universitar de istorie antică și epigrafie (din 1895 suplinind și catedra de arheologie) și director al Muzeului Național de Antichități. A avut merite incontestabile în progresul mai multor discipline umaniste și un rol important în mișcarea culturală a vremii sale (vezi pentru amănunte Vasile Barbu, Cristian Schuster, *Grigore G. Tocilescu și „cestiunea Adamclisi”*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005).

²⁴ Teohari Antonescu, *Drobetae și săpăturile domnului Tocilescu*, în „Epoca”, an XII, nr. 110, 116, 124, 135 (29 aprilie – 29 mai 1906).

²⁵ Teohari Antonescu, *Săpăturile d-lui Tocilescu la Cetatea Drobetae. Nimicirea unei stațiuni istorice importante* (Iași, 1906) reprezintă o broșură anunțată, care probabil nu a mai apărut din motive financiare (vezi și *Bibliografia Românească Modernă. 1831-1918*, vol. I, E.S.E., S.S.F.R., Buc., 1984, p. 132).

se pare chiar în vremea redactării articolului – despre intenția primarului Grigore Constantinescu de a îngrădi ruinele, spre a pune capăt vandalizării lor, dar îi reproșează responsabilului șantierului indiferența față de soarta ulterioară a zidurilor dezgolate. Îl învinuiește apoi pe Tocilescu de nepricepere în redarea specificului vechii Drobeta, urmare a faptului că nu a ținut cont de poziția geografică, de topografia solului și de rolul istoric al cetății. Apoi arată că nu s-a folosit de lucrarea capitală a lui Marsigli și că planul publicat (executat admirabil – din punct de vedere tehnic – de inginerul Polonic) conține lucruri care nu corespund realității din teren. Aducând în discuție dialogul dintre Tocilescu și inginerul francez Duperrex (cel care a reconstituit, „cu multă pătrundere”, podul lui Apollodor), polemistul Antonescu caută să demonstreze inconsistența mărturisirii adversarului său, după care acesta nu făcuse încă elevația zidurilor („ale căror urme le am consemnat în notițele mele”) din lipsă de timp. Criticul insistă asupra importanței relației dintre pod și castru, deplângând superficialitatea cercetării pornirii „drumului lui Traian” și distrugerea ireversibilă a unor mărturii. El atacă și opera științifică publicată²⁶ – însumând „15 rânduri” – și insinuează că meritul clasificării în trei perioade de cultură îi aparține doar lui Pamfil Polonic, iar atribuirea cronologică a ultimelor două este

²⁶ Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Buc., 1900, p. 141. Nici Vasile Barbu (*op. cit.*, p. 85-89), nici alți bibliografi (vezi, spre exemplu, Mircea Tomescu, *Revista pentru istorie, arheologie și filologie. Repertoriu bibliografic*, Buc., 1945) nu cunosc vreo altă scriere a lui Tocilescu în această problemă.

greșită²⁷. Atacul culminează cu constatarea lipsei unui sistem, coroborată cu necunoașterea metodei stratigrafice, inexistența martorilor cercetării (numiți „stâlpi indicatori”), neaducerea săpăturii la nivelul solului viu etc. Antonescu se întreabă – cu îndreptățire – unde se află inventarul obiectelor descoperite în timpul investigațiilor și conchide că valoarea acestora pentru știință este „nulă”. În final își îngăduie un exercițiu de imaginație, prin care încearcă să-i facă pe cititori, într-o formă poetică, să înțeleagă ce anume s-a pierdut la Drobeta datorită vicisitudinilor istoriei, nenorociri întrecute doar de Tocilescu.

Nu dorim să analizăm aici corectitudinea și perenitatea observațiilor, inaccesibile până acum specialiștilor. Menționăm că diatriba lui Antonescu nu era un fapt singular, ci se înscrisa în contextul unei campanii publice anti-Tocilescu²⁸, care fusese prevestită de publicarea unui serial în „Tribuna conservatoare” (aprilie-mai 1904), dar începuse cu editarea în limba franceză a cărții *Le Trophée d'Adamclissi* (1905) și prezentarea ei apoi în trei numere din „Epoca” (30 mai-2 iunie 1905) și în alte trei din „Convorbiri literare” (martie-mai 1906). Ea a atins apogeul

²⁷ Cele trei faze au fost atribuite în scurtul text al lui Tocilescu domniilor lui Traian, Constantin cel Mare și Justinian, iar Antonescu considera corectă succesiunea Traian, Alexandru Sever, Constantin.

²⁸ Momentul declanșării acestei campanii și al rupturii definitive dintre Teohari Antonescu și fostul său profesor poate fi plasat în 1905, după apariția cărții despre Trofeu (a se vedea articolele academicianului Camil Mureșanu: *Date din arhiva personală a arheologului Teohari Antonescu*, în „M.S.S.I.A.”, 1996, p. 49-55 și *Din corespondența arheologului Teohari Antonescu. Date cu privire la cercetările și publicațiile sale dintre anii 1904-1910*, în „A.I.I.A.D.X.”, t. XXXIV, 1997, p. 333-340, citate și de D. O. Boldur în prezentul volum la p. 60-62).

prin suita de articole ce au apărut, între 16 aprilie și 19 noiembrie 1906, în aceeași „Epoca”, în care Teohari Antonescu publică – pe rând: *Februariștii și știința*; *Un răspuns*; *Drobetae și săpăturile domnului Tocilescu* (4 episoade); *Știința sau vandalismul domnului Tocilescu* (4 episoade); *Comunicările domnului Tocilescu la Academia Română* (6 episoade) – iar redacția încheie cu o notă anonimă (*Din isprăvile domnului Tocilescu*).

Ar mai trebui spus că Teohari Antonescu s-a interesat, într-o scrisoare către Dimitrie Onciul, și de vechimea ruinelor medievale ale cetăților din Mehedinți (Oreava și Severin), în contextul pregătirii monografiei asupra Columnei lui Traian²⁹. În limita actualelor cunoștințe, adăugăm pentru tema noastră încă o localitate din Oltenia vizitată de arheologul originar din Giurgiu. Este vorba despre **Govora**, unde s-a aflat în verile anilor 1907 și 1908, probabil pentru a-și îngriji sănătatea șubrezită. Din corespondența anului 1907 reținem un schimb epistolar cu Simion Mehedinți (răspunsul lui Teohari Antonescu fiind datat 15 iulie)³⁰ și o scrisoare către Iosif Șterca-Șuluțiu (datată 6/19 iulie)³¹, iar din cea a anului următor avem o scrisoare către Dimitrie Onciul (datată 5 iunie)³². În lipsa unor informații certe, putem presupune că în deplasările făcute în Banat și Transilvania în vederea localizării unor scene de pe Columnă, ca și în cele spre și de la Govora,

²⁹ Emil Păunescu, *Teohari Antonescu în corespondență (II)*, în „Buletinul Muzeului Teohari Antonescu”, nr. 5-6, 1999-2000, p. 329.

³⁰ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IX, Buc., 1940, p. 7.

³¹ E. Păunescu, *op. cit.*, p. 324.

³² *Ibidem*, p. 334-335.

Antonescu a poposit și la unele din ruinele romane ale Olteniei, aflate pe traseul călătoriilor sale.

În sfârșit, nu putem încheia considerațiile noastre – privitoare la relația profesorului universitar de arheologie de la Iași cu regiunea cuprinsă între Olt, Dunăre și Carpați – fără a aminti despre implicarea lui într-o altă polemică importantă, cea cu Alexandru Tzigara-Samurcaș, privitoare la originea culelor³³. Afirmările hazardate și erorile de apreciere comise de Antonescu, inerente pentru copilăria istoriei artei și culturii naționale, au fost amendate încă din epocă.

Emil Păunescu

³³ Vezi Teohari Antonescu, *Culele sunt sau nu naționale? și Iași despre originea culelor*, în "Convorbiri literare", nr. 5, 6, 12, 1907; Al. Tzigara-Samurcaș, *Arta în România*, Ed. Minerva, Buc., 1909; Idem, *Memorii*, vol. I, Ed. „Grai și suflet – Cultura Națională”, Buc., 1991, p. 238. Evoluția ulterioară a problemei la Radu Crețeanu, Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, Ed. Meridiane, Buc., 1969; Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *Culele din Oltenia*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1974; Ioan Godea, *Culele din România*, Ed. de Vest, Timișoara, 2006.

Drobetae și săpăturile d[omnu]lui Tocilescu [I]

Asupra trecutului nostru mai vechi puține știri avem; și aceste știri din nefericire încă nu au fost controlate îndeajuns, nici analizate cum trebuie. Istoricii noștri mai de seamă și-au îndreptat privirile lor mai mult spre timpurile medievale și moderne, unde cestiunile mai grele, privitoare la formarea principatelor și întemeierea statului românesc le-au absorbit întreaga lor activitate.

Încolo, ce știm noi despre viața proprie romană îndată după cucerirea traiană? Ce știm noi despre viața poporului dac în vremurile sale de neatârnare? Dar despre perioadele strălucite anterioare, când, după cum se pare, cultura primă a fierului și mai înainte a bronzului, aici în Dacia și-au avut înflorirea lor mai de seamă? Din trecutul de 4-5000 de ani, ce cunoaștem mai bine? Vreo câteva veacuri și acestea în timpurile din urmă, restul umbră și întuneric.

Tot trecutul nostru zace deci în ruini; în ele, ascunse sub velința pământului, s-au păstrat mărturiile cele mai de seamă și mai adevărate ale vieții noastre străvechi; fără ele istorie nu poate să fie.

Ele alcătuiesc pagini de o nespusă frumusețe din istoria trecută a popoarelor, care au trăit și pierit pe pământul unde părinții noștri s-au luptat și au suferit. Aceste pagini sunt uneori știrbite, alteori au slovele aproape șterse, istețimea și priceperea arheologului și istoricului tocmai în aceasta stă, să le găsească rostul și, scuturând de pe ele colbul vremii și înfiripând cu răbdare urmele, să schițeze restriștile, și mai bune și mai rele, prin care părinții din părinți au trecut, în traiul lor frământat pe acest pământ al nostru de astăzi.

De aceea, orice neglijență și orice greșeală în cercetarea acestor ruini înseamnă, precum am mai spus-o, risipirea unei comori de un preț nespus, pe care velința ocrotitoare a solului ne-a păstrat-o până astăzi, neatinsă și neștirbită. Asupra trecutului nostru romano-dac, trei localități mai cu seamă aveau dreptul să ne pregătească surprinderi neașteptate: două sunt în țara noastră, Drobetae (Severin) și Tropaeum Traiani (Adamclissi) și cea de a treia în Transilvania, Sarmizegetusa cea falnică, puternica metropolă a Daciei ferice (Dacia Felix). Sarmizegetusa o vom vedea-o apărând în miniatură, e drept, la expoziția națională, reconstituită după dalele Columnei Traiane de către autorul acestor rânduri. Drobetae însă a fost sfărâmată și nimicită de d[omnul] Tocilescu, iar Tropaeum Traiani, dacă opinia publică de la noi nu se deșteaptă, va împărtași și ea în curând soarta nenorocită a tovarășei sale.

Făcând descrierea ruinelor de la Drobetae, sperăm noi să contribuim cu ceva la această operă de salvare a trecutului nostru, pe care săpăturile actualului director al muzeului din București sunt pe cale să o compromită.

Drobetae este desigur un oraș cu mult mai vechi decât îl arată istoricii vechimii, care-l pun în legătură cu puntea de piatră a lui Traian. Nu este însă aici locul să facem erudiție; vom spune totuși că, în orice caz, cetatea apare încă din primele timpuri ale celui de al 2-lea război dintre Traian și Decebal. Era o cetate bine întocmită, cu șanțuri adânci și ziduri înalte, cu porți și turnuri falnice, dindărătul cărora se luptau trupele romane asaltate și strâmtorate de impetuoasele oștiri ale lui Decebal.

Vechimea acestei cetăți, a cărei noblețe se vede înscrisă pe faimosul relief al Columnei Traiane, este așadar

primul fapt care se impune atenției noastre. În fața ruinelor sale, ochiul trebuie să fie deștept și mintea destul de ageră, pentru ca în felul de întocmire al zidurilor sale, în rânduirea pietrelor și mai cu seamă în forma ei externă și internă să găsești criteriile cele mai sigure pentru datarea și a celorlalte ruini cu înfățișare și întocmire identică, dar unde știrile rămase nu ne spun nimic precis.

Se știe, și repetăm de altminteri aceste lucruri, pentru ca cititorii noștri să poată mai bine urmări și controla învinuirile noastre contra d[omnu]lui Tocilescu – că, mai ales în timpurile imperiului roman, fiecare perioadă, uneori chiar fiecare domnie mai însemnată, avea un fel al său propriu de a-și întocmi viața sa, fie în manifestările ei mai adânci, sufletești, fie în cele mai la suprafață, cele materiale. Întocmirea unui castru cu forma zidurilor și porților sale, cu alcătuirea zidurilor interioare de uz zilnic, se făcea după anumite norme, care variau în amănunte neînsemnate, dar se asemănau în liniile lor fundamentale. De aceea, înțelege oricine, de ce extraordinară importanță poate să fie pentru propășirea studiilor noastre niște cetăți care, în felul celei de la Drobetae, poartă în înfățișarea lor o dată istorică sigură.

Așadar, iată un prim criteriu solid pentru judecarea săpăturilor d[omnu]lui Tocilescu la Drobetae, și anume cum a procedat d[omnia] sa în lucrările sale și care sunt criteriile sale științifice de datare scoase din aceste săpături?

Vizitați ruinele cetății și priviți-le cu luare aminte, în forma în care au rămas astăzi după cercetările întreprinse acum 15 ani. E o grozăvie, este o barbarie, pe care nici o limbă omenească, oricât de energică și expresivă, nu o

poate îndeajuns veșteji. Aici sunt șanțuri adânci, iar altele mai la suprafață, care brăzdează cetatea în lung și în larg; dincolo sunt ziduri întregi, care bine clădite odinioară, dar sfărâmate la bază, stau să se povârnească, molozul și dărapul dimprejur ce le mai ține în picioare. Mai pretutindeni vedeți răsărind, printre mormane de cărămizi și olane îngropate în pământ, muchii de ziduri de toate formele și de toate mărimile; baze de columne smulse din locul lor și azvârlite la dreapta și la stânga; stele funerarii, unele de marmură, cu inscripții; pietre bine fățuite, care, deși legate prin puternice crampoane de fier, au fost sparte și risipite departe de locul lor; iar păturile diferite de cultură, amestecate și confundate, au încetat de a mai fi mărturie vrednică de luat în seamă pentru studiile noastre. Și ceea ce a mai rămas pe loc uitat și părăsit, se înțelege de la sine că nu mai avea nici o valoare istorică pentru noi, fiindcă li s-a rupt legătura lor cu celelalte ziduri din apropiere, cu care formau odinioară un tot nedespărțit.

D[omnul] Tocilescu, în nepriceperea lui, a dezvelit atât cât nu se poate scoate nici o concluzie științifică serioasă, dar a dezvelit destul cât rămășițele cele vechi să fie iremediabil pierdute pentru știință.

Astăzi câmpul de ruine servă drept cloacă orașului: aici se azvârl gunoaiele, aici se aruncă putreziciunile și stârvul animalelor și, când primăvara răsare verdeața, aici își aduc locuitorii vitele să pască.

Voiți oare ca oamenii ignoranți să se poarte cu rămășițele trecutului mai milos decât acel pretins om de știință, care, după ce a spart fără cruțare totul, n-a avut nici măcar bunul simț să intervieve într-un fel sau într-altul pe lângă autorități 1) să se îngrădească câmpul de ruine și să împiedice prin aceasta totala lor nimicire?

Să nu credeți că este o floare retorică această expresiune de „nimicire a ruinelor”, ori o exagerare firească din partea unui om revoltat de atâta nepăsare pentru monumentele noastre. Nu, realitatea este mai crudă: locuitorii dimprejur, pe cât se pare, cu o stăruință în adevăr neînduplecată, și-au făcut o metodă de distrugere, care dacă nu este tocmai isteață, nu este totuși mai puțin eficace. Au pornit mai întâi sfios de la margini, au curățat tot ceea ce li s-a părut nefolositor, de câtva timp au trecut mai îndrăzneț și spre miezul cetății, au cărat olane și cărămizi, care zăceau aruncate la suprafață, au ridicat bolovani de piatră mai mari sau mai mici și i-au zidit în clădirile lor; iar în timpul din urmă, nemulțumiți cu recolta de pe deasupra, au început adevărata despuiere a ruinelor, adevăratul jaf. Scobesc pământul cu chibzuială, smulg pietrele din locul lor și, pe zi ce merge, câmpul de ruine tot mai gol ajunge, până ce din mândra Drobetae nu va mai rămâne nici piatră peste piatră.

Și cine credeți că este de vină? Locuitorii, care n-au cunoștință de pierderea săvârșită, ori autoritățile din Severin, care nu iau măsuri de apărare? Poate și unii și alții. Dar cel mai vinovat dintre toți e tot d[omnul] Tocilescu, care, dezvelind ruinele de pătura ocrotitoare, le-a părăsit în nepăsare, dând prilej oamenilor să le poată jefui și distruge fără milă și fără cruțare.

La turnul rotund din colțul de sud-vest erau odinioară niște steiuri de piatră, așezate în cerc, acele 9 stele funerarii cunoscute. Ei bine, locuitorii deocamdată sparg pe cele nescrise din dreapta și nu văd ce i-ar împiedica mai târziu să ridice și pietrele cu inscripții. Doar greutatea lor prea mare să-i rețină, că pietate pentru urmele străbuni-

lor nu la ei o vom găsi, când n-am găsit-o la omul de știință, care a făcut săpăturile!

Și domnul acesta mai are tristul curaj să mă mai „somezze” prin gazete ca, „în termenul cel mai scurt”, să justifice spusa mea că „admirabila cetate de la Drobetae, la capătul podului din Severin, unică în felul ei, ca și podul vestit de piatră a[l] lui Traian, a fost scormonită și sfărâmată, obiect de revoltă, pentru orice om de știință”?

Dar să privim lucrurile mai de aproape și să măsurăm dezastrul în toată adâncimea lui.

[P.S.]

1) Aflu că actualul primar al Severinului, d[omnul] Constantinescu, un om cultivat și bun patriot, a hotărât să puie un capăt vandalismului, îngrădind ruinele. Era și timpul.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 110, sâmbătă 29 aprilie 1906, p. 1-2.

Drobetae și săpăturile d[omnu]lui Tocilescu (II)

O învinuire foarte grea, care cade în sarcina d[omnu]lui Tocilescu, este desigur vădita lui nepricepere de a recăpăta prin săpături fizionomia adevărată a vechii Drobetae. Ce înseamnă fizionomia unui oraș și cum se poate dobândi o știm cu toții, cuvântul cuprinde în sine lămurirea sa. Fizionomia unui oraș, ca și a unui om, înseamnă, firește, înfățișarea lui externă, cu toate caracterele proprii, care-l fac să se deosebească de toate celelalte orașe. Ea atârnă de trei factori: primul, de poziția lui geografică în sânul regiunii, celălalt, de topografia solului pe care se

află așezat și, în fine, al treilea, de împrejurările istorice prin care a trecut poporul care l-a creat. Nu-i cazul să facem aici erudiție cu prilejul acesta, am mai spus-o: nici nu-i potrivit momentul să deschidem acum perspective care nu se desfac din însuși subiectul nostru; orizonturi mai largi și vederi mai întinse nu se desfășoară decât de pe culmi înalte și, acum, câmpul nostru este mărginit și îngust.

Totuși, o privire furișe în această direcție ni se impune, pentru ca lucrul să se lămurească mai bine în mintea celor ce ne citesc.

Forma unei cetăți atârnă de topografia solului pe care este așezată; în adevăr, în câmpie omul poate să-și întindă după pofta inimii sale șanțul și zidul de împrejmuire, pe când pe marginea apelor sau pe sprânceana dealurilor înfățișarea orașului său atârnă de elemente care stau mai presus de voința sa. Roma, risipită peste cele șapte coline și în preajma mănosului Tibru, trebuia să aibă altă înfățișare decât concentrata Athena, la poalele Acropolei și departe de țărmul adumbrit de olivi al Cefisului. Acesta este un adevăr elementar, îl cunoaștem cu toții, nu-i nevoie de dovadă.

Poziția geografică a orașului îi dă acestuia, pe lângă înfățișarea sa, un rol anumit: este un centru comercial mare, dacă este lângă malul unei mări liniștite sau la încrucișarea drumurilor comerciale; din contra, este o cetate întărită, dacă stăpânește o cale mare strategică; are o formă într-un caz, alta în celălalt. Viața însăși se desfășură aici și acolo după alte norme: acolo bogată și veselă, aici săracă și poate tristă; de o parte primitoare și deschisă la toate năvile călătore, de cealaltă din contră, încinsă cu ziduri puternice, cu falnice turnuri și porți întărite.

La acești doi factori adăugați împrejurările de viață prin care orașul trece și veți înțelege ce înseamnă fizionomia lui și de ce ea variază de la ținut la ținut și, de asemeni, veți înțelege cum se naște în mod fatal și rolul istoric al cetății, cum unele durează o viață lungă, pe când altele de mult au pierit de pe fața pământului.

Toate acestea un arheolog trebuie să le aibă în vedere, când cu sapa în mână caută să închege din sfărâmaturi de pietre și din țărână cernută de veacuri icoana unui oraș care s-a stins. Topografia solului ne dă forma externă a cetății și în parte întocmirea din năuntru, poziția geografică ne destăinuiește legăturile cu celelalte orașe vecine și cu drumurile care pleacă și vin de la dânsa, iar împrejurările de viață ne pun pe cale să bănuim păturile de cultură, care se perindează rând pe rând și s-acoperă unele pe altele.

Căci arheolog nu este cel ce sapă la întâmplare și după cum îl duce impresia momentului, ci numai cel care caută după un plan anumit lucruri întrezărite în mintea sa, săpăturile îi dau numai amănuntele, pe când cadrele le creează știința și puterea lui de întrupare.

Pornind la noroc cu sapa ești în primejdie să treci tocmai peste ceea ce cauți, pe când, din contră, cel ce caută metodic niciodată nu se întoarce cu mâna goală.

Aceste generalizări însă sunt tocmai condamnarea definitivă a săpăturilor întreprinse de d[omnul] Tocilescu la Drobetae, sunt dovada cea mai strălucită a nepriceperii sale și, în același timp, a răului adânc pe care el l-a făcut științei trecutului nostru.

Drobetae era o cetate cap de pod, ca atare forma ei externă, poziția turnurilor de apărare și porțile ei de intrare îi erau impuse de normele vechi și cele obișnuite

ale cetăților întărite. Se știe, spre pildă, că zidurile cetății care formează frontul spre dușman trebuiau întotdeauna să fie mai groase și mai trainice decât la toate celelalte laturi. Numărul porților, ca și poziția lor pe laturi vari-au după lungimea acestora. Însuși locul pe care se afla pretoriul, în general în mijlocul lagărului, se schimbă, și e firesc să se schimbe, după cum se taie cele două mari linii din interiorul castelului, linia *cardo* (de la est la vest), care se taie perpendicular cu linia *decumanus* (de la nord la sud); această întretăiere se face ades la mijlocul castrului chiar, alteori mai spre frontul îndreptat către inamic.

Pentru limpezirea acestor pun[c]te, care determină fundamental fizionomia castrului, se impunea d[omnu]lui Tocilescu să dezvelească pe de-a întregul și în toată lungimea lor măcar două laturi neparalele ale întăriturii. Cu modul acesta ar fi căpătat știri precise asupra formei prime a castrului ridicat de Traian, ar fi izbutit să determine locul fiecărei porți de intrare și mărimea tuturor turnurilor de apărare.

Acest lucru nu l-a făcut. S-a mărginit prin a scormoni pământul pe la colțuri și uneori pe la porțile de intrare și atâta tot. Iar acolo unde, spre pildă la nord, a urmărit ceva mai mult terenul, n-a făcut decât să pipăie locul, s-amestece terenul, mai des să spargă fără rost zidurile și să întunece clara vedere a lucrurilor, din care viitorii cercetători ar fi putut distinge perioadele diferite de viață ale castrului.

La poarta principală a laturii de mijloc urmele erau, judecând după pietrele aruncate în preajmă, foarte bine păstrate. Zidul era întocmit din blocuri cubice de piatră, nelipite între ele nici cu var, nici cu ciment, ci numai prin simpla șlefuire a fețelor lor, care se îmbinau în chipul cel

mai fericit. Aici ar fi putut observa minunat felul de intrare al porții, turnurile și toate amănuntele care aveau un interes capital pentru noi; dar din toate acestea nimic nu se vede, nici la ruini, nici în plan. D[omnul] Tocilescu s-a mărginit în a dezveli pe alocuri temelile, în a sparge pietrele, în a le smulge chiar de la locul lor și a le risipi; ce a rămas s-a prăvălit și s-a nimicit. Pe planul publicat (de altminteri din punct de vedere tehnic, bine executat de către inginerul Polonic, un admirabil desenator) ni se reprezintă lucruri care nu răspund cu realitatea: mai ales la colțul de nord-est este o învâlmășeală, pe care nimeni n-o poate desluși; și dacă d[omnul] Tocilescu n-a ridicat planul exact, atunci când era cu puțință, astăzi nici o minte omenească nu o mai poate face.

Erau două pun[c]te esențial de importante la castelul din Drobeta: unul privea poarta laturii de nord și ce[lă]lalt colțul de sud-vest, unde se făcea legătura cu vestitul pod de piatră al lui Traian.

Pentru lămurirea situației la primul punct avea în sprijinul său lucrarea lui Marsili (*Danubius Pannonico-Mysius*), care arată clar cum se desface din castelul Drobeta drumul în două direcții diferite, unul spre nord-est, care ducea către valea Jiului și Oltului și altul, către nord-vest, care tăia plaiurile înalte pe la Matoreț spre Valea Cernei. Drumul spre nord-est trecea prin poarta de răsărit a orașului Drobeta, care ocolea în semicerc cetatea de la capătul podului. Poarta era apărată de două turnuri. Despre veracitatea observărilor lui Marsili am avut prilej de multe ori să mă conving în studiile mele asupra columnei traiane; am izbutit chiar să dau de urma acestor drumuri. Pentru ce d[omnul] Tocilescu nu l-a folosit?

Sau nu l-a cunoscut sau a fost neglijent; și într-un caz și într-altul este vinovat.

Dar mai gravă decât toate este nechibzuința procedurii sale la colțul de sud-vest al castrului, acolo unde, după cum am spus, se făcea legătura castrului cu podul de piatră. Se știe de toți, că de obicei punțile la romani erau zidite perpendicular pe malurile fluviilor: din contra, calea care lega capătul podului cu castrul de apărare era întotdeauna piezișe. Desigur erau motive strategice care îi sileau să facă astfel; nu am intenția să mă întind aici asupra lucrului. Fundamental[ă] este însă cercetarea felului cum romanii au făcut legătura lor dintre pod și cetate. Aici stă importanța capitală a cetății noastre pentru știința universală. Podul lui Traian peste Dunăre este una din lucrările cele mai uriașe din câte a creat mâna omenească, de când stăpânește pământul.

În adevăr, cu zidăria stâlpilor podului și a tuturor accesoriilor care împlineau această lucrare formidabilă s-ar putea face ușor un munte, al cărui vârf ar trece peste 1500 m înălțime, dacă baza ar atinge numai 20 m lățime. Nici piramidele Egiptului, cu trufașa lor mărime, nu pot să se măsoare cu această operă de piatră, pentru a cărei zidire marele împărat a fost nevoit să abată fluviul rege al Europei.

Ei bine, mintea noastră în fața acestei lucrări uriașe se întreabă, aproape fără voie, așa de firești sunt acele întrebări, care putea fi oare intrarea în Drobetae pentru cel ce venea de pe punte? Cum se făcea legătura între punte și cetate, a cărei menire era să-i apere intrarea? Dădea drumul oare prin colțul sud-vestic, ori se abătea spre stânga sau pe dreapta, una din părțile laturilor de sud sau de vest? Era oare vreun turn de apărare între arcul

de triumf, care încheia spre Dacia podul lui Traian și între poarta de intrare a cetății sau întrebuințase marele Apollodor alt mijloc de legătură? Iată o sumă de întrebări care trebuiau să frământă mintea d[omnu]lui Tocilescu înainte de a fi început săpăturile.

Dar aceeași desperătoare nimicire de rămășițe o aflăm și aici, ca și pretutindeni. Aceeași ignoranță condamabilă.

Când d[omnul] inginer Duperrex, care a reconstituit cu multă pătrundere podul de piatră al lui Apollodor, a întrebat pe învățatul nostru să-i dea oarecare lămuriri asupra formei și felului de întocmire al castrului și în parte asupra legăturii podului cu cetatea romană, răspunsul a fost foarte elocvent: „N-am făcut încă elevația zidurilor, ale căror urme le am consemnate în notițele mele”.

Ce glumă și ce ironie! Consemnare de notițe!

Partea aceasta a castrului a încercat și ea aceeași restriște, ca și toate localitățile pe care învățatul nostru a avut nefericirea să puie mâna.

A dezvelit, am spus, atât cât nu se poate scoate nici o concluzie, dar destul cât să se sfârâme și să se prăpădească pentru totdeauna orice urmă indicatorie. Steiurile bine lucrate de piatră, care formau un perete între arcul de triumf de la capătul podului și castrul Drobetae, dezvelite din velința de pământ și supuse la acțiunea nimicitoare a ploilor, s-au dezlipit și au alunecat, altele s-au prăvălit în șanțul adânc de lângă cetate și stau ca o mărturie tristă a nepriceperii și ușurinței omenești.

Dar cu Drobetae n-am sfârșit.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 116, sâmbătă 6 mai 1906, p. 1-2.

Drobetae și săpăturile d[omnu]lui Tocilescu (III)

Drobetae era un punct strategic de o importanță neasemuit de mare. Cetatea stăpânea trecerea cea des umblată dintre vastul imperiu roman și provincia înfloritoare a Daciei. Această situație excepțională a ei i-a dat lungimea vieții pe care cetatea o are în istorie, i-a dat de asemenea rolul cel mare pe care ea îl împlinește în luptele de la Dunăre. Prima pagină cu care dânsa își începe istoria ei frământată este o pagină glorioasă și de asemeni tot glorioasă este ultima pagină cu care ea își încheie prima perioadă a vieții sale, perioada romană. Și trebuie să fie astfel, pentru că Drobetae ținea cheia de trecere spre mărețul pod, pe unde aveau să pornească legiunile romane în mersul lor cuceritor și pe unde firește aveau să năvălească hordurile barbare, atrase către ținutul înflorit al Sudului și către țărmul Mediteranei.

Noblețea acestui oraș stă scrisă în reliefele fermecătoare de pe columna de marmură din Roma, pe care împăratul roman a săpat campaniile sale nemuritoare; această noblețea a ei o face să aibă un rol în istoria imperiului roman, precum n-au avut multe orașe în istoria acelor timpuri; iar d[omnul] Tocilescu, neținând seamă de toate aceste elemente, s-a arătat nedestoinic și nu îndeajuns de pregătit pentru această lucrare științifică.

Există o curioasă tradiție printre locuitorii din Severin, tradiție care se raportează la așa numitul „drum al lui Traian”. Tradițiile acestea la un popor așa de conservator și cu simț real, precum este poporul românesc, nu se poate să fie fără rost. Ele nu se nasc din nimic, nici nu sunt rezultatul unor plăsmuiri bolnave.

Când țăranul nostru îți vorbește de timpuri bătrâne, mai cu seamă despre cele care se raportă la Împăratul Traian, să fii sigur că aproape tot ce se povestește are ființă și dacă imaginația cu trecerea vremii a adăos unele înflorituri, sâmburul în jurul căruia se cristalizează ele este întotdeauna real. Numai în fericita Heladă se petrecea altfel. Aici cerul senin și natura încântătoare a răpit sufletele către orizonturi depărtate și, se înțelege, dezlipindu-se de realitatea sensibilă le-a făcut să îmbrace lucrurile în forme și culori, din ce în ce mai frumoase, până ce realul s-a risipit și a dispărut cu totul.

„Drumul lui Traian” există, m-am convins în timpul din urmă. Acest drum pornea de la podul de piatră, tăia în linie dreaptă spre nord câmpia Severinului, urca panta dealurilor Brezniței, iar de aici pogorând la vale spre râul Topolnița, ducea spre Baia de Aramă.

Acest drum era mărginit în câmpie de o parte și de alta cu un val de pământ, sprijinit pe cât se pare cu un zid de cărămidă. Din loc în loc, erau mici turnuri de apărare și poate mici castele de pământ. Se înțelege, important era să cunoaștem legătura acestui drum cu podul de piatră. Tradiția ne spune lămurit: „drumul mergea direct către pod”. Și în această privință, columna traiană este de o precizie rară. În cele două rânduri în care ea ne arată acest drum, cuprins între valuri cu palisadă, columna nu uită niciodată să facă legătura „drumului” cu podul cel vestit.

Gândindu-s-a oare d[omnul] Tocilescu la acest lucru foarte important pentru istoria Drobeta, atunci când a desfăcut capătul podului de învelișul său de humă?

Presimțit-a el oare ce greșală ireparabilă face pentru cunoașterea cetății, acea nechibzuită dislocare de pietre,

care legau arcul de triumf al podului cu colțul cetății? Și când a umplut, cu molozul și dărapul din castru, vâlceaua dinspre apus, bănuia el măcar ce urmări triste poate să aibă pentru știință acest act al său? Eu cred că nu, și în aceasta stă singura lui scuză.

Dar d[omnul] Tocilescu a vrut să facă și operă științifică. Într-o carte intitulată „Fouilles et recherches” a publicat și observările sale arheologice. Asupra Drobetei a scris numai 15 rânduri; înțelegeți din această zgârcenie de note și importanța pe care el a dat-o faimoasei cetăți.

După el, castelul prezintă ruini din trei perioade: una traiană mai veche, cealaltă constantinică mai nouă și în fine cea de a treia, din timpul lui Justinian. O vorbă aruncată despre cele 15 turnuri clădite de Traian (?), o amintire vagă despre un pretoriu oarecare, două cuvinte despre niște clădiri (patru la număr), care ar fi avut 80 de camere sau cubacula, rânduie în lungul a două căi, care se tăiau cruciș în interior și atâta tot. Nimic despre orânduirea cetății externe, nimic despre zidul de apărare, nimic despre forma porților, nimic despre legătura castrului cu podul, ori a podului de piatră cu „drumul lui Traian”, pe care de altminteri Marsili 1) îl arătase în lucrarea lui de acum 160 de ani, nimic în fine din toate celelalte amănunte, care conlucrau totuși la alcătuirea fizionomiei orașului.

Ne vorbește despre niște „arcade boltite”, care precedau cele 80 de cubacula, când în realitate sunt simple „portice”, care în loc de columne au stâlpi de cărămidă. Sau dacă o fi fost cumva „arcade boltite”, felul nechibzuit cum s-a procedat la săpături ne împiedică de a ne mai orienta în această privință după rămășițele păstrate.

Un singur lucru bun descoperim și noi în toată această notiță asupra Drobetei: constatarea celor trei perioade

de cultură, constatare importantă și nu ușor de făcut. Dar această constatare, după cum ni s-a spus, e opera altuia, a celui inginer P. Polonic, de care am mai vorbit, lucrător modest, căruia d[omnul] Tocilescu îi datorește descoperirile sale și pe care niciodată de altminteri, contra oricărui simț de dreptate, nu l-a desemnat opiniei publice.

Acesta i-a dat constatarea, fiindcă el avea experiența suficientă ca s-o prindă în toată importanța ei, deși felul de cercetare era vițios. Cât de vițios era acesta se va vedea într-un articol viitor.

1) Întrebuințăm ortografia latină a numelui

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 124, miercuri 17 mai 1906, p. 1.

Drobetae și săpăturile d[omnului] Tocilescu [IV]

Spuneam în articolul precedent că săpăturile întreprinse de d[omnul] Tocilescu la Drobetae sunt vițioase.

În adevăr, o regulă elementară cerea ca, în fața unei stațiuni istorice de așa importanță, precum era cetatea de la capătul podului lui Traian, d[omnul] Tocilescu să ia toate măsurile care puteau să-l ducă la rezultate științifice sigure. Și anume, trebuia să facă cele trei constatări, cea calitativă, cealaltă topografică și a treia cronologică, singurele în stare să-l călăuzească spre adevăr.

Prin fântâni, săpate în puncte deosebite pe câmpul de ruine, își dă seamă arheologul de grosimea terenului cultivat, de varietatea aspectelor sale, de calitatea pământurilor de cultură. Odată lămurit asupra acestui punct,

dator este să treacă la constatarea topografică a rămășițelor antice. Actul acesta este greu de împlinit și este foarte delicat, poate cel mai delicat din întreaga cercetare; dar de felul cum procedează arheologul atârnă mai totdeauna succesul întregii sale lucrări.

De aceea, se impune învățatului nevoia de a *ridica simultan pătură cu pătură pământul* așezat peste ruini.

Cu modul acesta ochiul se obișnuiește și poate urmări mai cu ușurință formele construcțiilor, mai cu seamă a celor zidite la același nivel, iar prin însemnarea lor într-un plan își dă seama mai repede de complexul lor încălzit, precum și de legăturile lor reciproce și poate să prindă și relativa lor vechime. Așa au procedat arheologii germani, la săpăturile lor din Olimpia, așa a procedat Homolte la Delfi; și dacă vestitul Schliemann, descoperitorul Troiei, a avut atâtea neajunsuri, aceasta tocmai se datorește lipsei de metodă cu care el a lucrat.

În fine, ultimul act pe care omul de știință trebuie să-l îndeplinească este descoperirea raporturilor cronologice dintre diferitele sisteme de clădire; de obicei această din urmă constatare este o încheiere scoasă din celelalte două de mai înainte.

Este întrebarea, cum a procedat d[omnul] Tocilescu cu ruinele de la Drobetae? Făcut-a el vreo fântână cercetătoare, prin mijlocul căreia să observe straturile suprapuse de cultură? Ridicat-a el pătură cu pătură pământul crescut peste cetate? Observat-a el raporturile cronologice dintre diferitele sisteme de clădire? Nu, aceasta o poate vedea orișicine dintr-o simplă aruncătură de ochi peste câmpul de ruine. El a tras cruciș și curmeziș două brazde adânci și largi, peste aproape tot câmpul de dinăuntru zidurilor.

A spart fără chibzuință construcțiile de deasupra și s-a coborât când mai adânc, când mai la suprafață, fără să se gândească măcar că este nevoie, în folosul adevărului, să lase oarecare semne de indicație și de control.

Este un lucru banal și mi-e rușine că trebuie să-l mai repet aici unui profesor de universitate și, din nefericire, și director de muzeu, că orișice arheolog când sapă o localitate lasă din loc în loc așa numiții stâlpi de indicație, meniți s-arate grosimea și direcția de înclinare a păturilor de cultură.

Acești stâlpi în zadar îi vei căuta pe câmpul de ruini de la Drobetae și în zadar vei încerca să-ți mai dai seama de înfățișarea solului înainte de săpături. Nicăieri nu vezi cercetările făcute cu sistem, nicăieri săpăturile duse până la definitiva lor încheiere, adică acea pătrundere cu chibzuială făcută de la suprafață spre adânc.

Prin procedare sistematică, învățatul care cercetează poate mai ușor să se orienteze în dedalul zidărilor dezgropate, iar istoricul de mai târziu, care ar dori să studieze ruinele din alt punct de vedere decât cel presimțit de noi astăzi, poate să controleze bănuielile sale pe teren și să dea vederilor sale noi o bază mai largă și mai bine întemeiată.

Dar aceste măsuri de prudență n-au fost luate la Drobetae și valoarea săpăturilor întreprinse aici este nulă.

Cât de rău a procedat d[omnul] Tocilescu la săpăturile de la Drobetae se poate vedea din împrejurarea următoare: întotdeauna cercetările întreprinse pe ruinele cetăților romane au drept rezultat descoperirea a o sumă de obiecte de valoare, precum sunt monede, vase de diferite forme și mărimi, statuete mai mari sau mai mici de

bronz sau de piatră, lămpi de metal sau de lut, zăbale, podoabe, arme, coifuri, scuturi și atâtea și atâtea lucruri care serveau la împlinirea nevoilor acelor oameni cu o cultură destul de înaintată.

Nu-i castru chiar trecător ridicat de romani care, bine cercetat, să nu dea la lumină cu miile de asemenea obiecte.

Ei bine, nicăieri nu ne spune d[omnul] Tocilescu un cuvânt măcar despre asemenea descoperiri mărunte și totuși importante pentru știință. Și Dumnezeu știe câte discursuri cu rost și fără rost n-a rostit acest om în lungă lui viață de pradă și nimicire a ruinelor.

Și dacă lucrul stă astfel - și astfel stă - atunci fără voie se naște în mintea noastră întrebarea și deci alternativa: sau omul acesta a procedat cu ușurință în săpăturile sale sau toate descoperirile mărunte, care aveau un preț pe piață, au dispărut, au fost vândute.

În această din urmă bănuială ar rămâne atunci de stabilit în ale cui buzunare s-a strecurat argintul obținut din vânzarea acelor monede și obiecte de valoare dezgropate. Gurile rele vorbesc multe pe seama d[omnu]lui Tocilescu, dar nouă nu ne este îngăduit s-aruncăm această vină așa de degradatoare pe seama d[omniei] sale, deși sunt convins că d[omnia] sa n-a văzut în știință decât numai partea ei lucrativă, materială și practică și nimic din ceea ce face frumusețea și noblețea ei.

Dar dispariția acelor monede și obiecte în aparență neînsemnate a avut drept efect să ducă pe arheolog la concluzii false; căci o concluzie falsă este determinarea cronologică a celor trei straturi de cultură din Drobetae, așa precum o face d[omnul] Tocilescu. La Drobetae sunt trei perioade de cultură, dar afară de cea de dedesubt, din

epoca lui Traian, nimic nu este adevărat din câte afirmă d[omnul] Tocilescu. La Drobetae au clădit trei împărați: Traian, Alexandru Sever și Constantin cel Mare. Ceea ce d[omnul] Tocilescu spune despre Justinian sunt bănuieli care n-au nici măcar meritul de a fi făcute cu inteligență. Dar nu e timpul acum să stăruim asupra acestor lucruri. Un cuvânt de încheiere:

Săpăturile d[omnu]lui Tocilescu nu au lămurit cestiunea privitoare la fizionomia orașului și nu au pus în lumină legătura dintre pod și cetate, nici raporturile dintre cetate și drumul care ducea spre nord și spre răsărit; săpăturile d[omnu]lui Tocilescu n-au limpezit problema cea grea a raporturilor cronologice între diferitele straturi de cultură istorică, nici n-au mai lăsat măcar puțința altor cercetători să studieze ruinele; așa de barbar s-a procedat. Mai mult chiar, d[omnia] sa dezgropând ruinele și lăsându-le apoi dezvelite a dat puțința locuitorilor să răpească pietrele și să nimicească stațiunea romană, poate cea mai interesantă din câte a lăsat poporul rege în traiul său pe pământul Daciei. D[omnul] Tocilescu a spart fără chibzuință construcțiile de deasupra și s-a coborât tocmai adânc, fără ca să consemneze, precum se cerea de la un om de știință, descoperirile sale în mod amănunțit. Rezultatele le vedem în toată grozăvia lor. Din ce a fost odinioară mândra cetate Drobetae n-a mai rămas nimic care să serve[ască] istoricului spre orientare. Parcă a fost un blestem căzut de sus asupra acestei cetăți!

Și ce mândră cetate! Transportați-vă cu mintea în acele timpuri când divul Traian a clădit-o. Malurile fluviului rege erau și atunci, ca și astăzi, râpoase; de pe înălțimea lor, acolo unde sunt ruinele, ochiul fermecat de răpitoa-

rea priveliște putea să plutească departe peste luciul apelor și peste luncile înverzite de pe malul drept, până unde cerul se pleacă peste șirul dealurilor albastrii și măsurate din Serbia.

Transportați-vă cu mintea în acele timpuri depărtate, când legionarii și trupele auxiliare romane, după ce au abătut apele adânci ale Dunării, au început să clădească afund stâlpilor de piatră ai mărețului pod, această mărturie neîntrecută a vredniciei romane. Priviți cum se înalță cetatea, parcă crește din pământ: zidul e de piatră, are rosturi regulate, iar muchea lui de sus e crenelată, porțile sunt cu obloane de fier și închise cu bârne de stejar în patru muchii. Numărați-i turnurile uriașe cu ferestrele lor boltite și înguste; urmăriți cu ochiul minții clădirile de piatră dinăuntru, severe prin forma lor și greoaie, dar trainice și încăpătoare. Adăugați, precum se și cuvine, orașul care se aciuia la poalele colinei, și el apărat cu ziduri puternice, îndărătul cărora străluceau basilici elegante și impunătoare temple; redați, de se mai poate, suflul vieții acelor care au trăit, s-au bucurat și au suferit la adăpostul acestor clădiri mărețe și spuneți-mi dacă nu era mândră cetatea Drobetai.

Dar, din nefericire, viața i-a fost de scurtă durată. Hadrian, împăratul cel veșnic călător, fie din pismă, fie dintr-o reală frică de barbari, a pus să se dărâme podul, din care n-a[u] rămas, după cum scrie Dion Cassius, decât stâlpilor, care ca „niște turnuri uriașe” răsăreau peste fața apei.

Cetatea, a cărei soartă era legată de pod, a încercat și ea aceeași restriște: turnurile sale s-au risipit, i s-au spart porțile și zidul de împrejmuire a căzut de cutremur sau

de vechime. Așa a rămas un timp până ce Alexandru Sever, în luptele sale cu barbarii de la Dunăre, a reclădit-o; dar cuvântul poetului „nu învie morții, e în zadar” s-a împlinit și aici, căci tăria cetății a pierit odată cu distrugerea podului.

În timpul lui Constantin-cel-Mare orașul ajunsese iarăși o ruină. În zadar acesta a mai ridicat turnul rotund din colțul sud-vestic, în zadar a mai tras șanțul adânc care împresura turnul, cetatea a căzut în amorțirea sa de moarte și, pe nesimțite, pulsul vieții i-a încetat.

Puținele clădiri ridicate din cărămidă, [fiind] părăsite s-au năruit, peste ele s-a așternut colbul purtat de vânturi, până ce s-a făcut o pătură groasă de pământ. Iarba a crescut apoi bogată și deasă, acoperind cu mantia ei veșnic întinerită până și cele mai neînsemnate urme din vechea strălucire. Așa a dormit veacuri multe, până ce în timpul din urmă a răscolit-o și a risipit-o d[omnul] Tocilescu.

Au trecut hunii, au trecut vandalii, au venit apoi popoarele mongolice în țara noastră, dar nimeni, absolut nimeni, oricât de barbari au fost, n-au nimicit ruinele trecutului în așa chip cumplit, precum le-a nimicit d[omnul] Tocilescu cu nenorocitele sale de cercetări științifice. Acestea le spun acum opiniei noastre publice, le voi repeta străinilor mai târziu, le voi afirma în congresele arheologice, cu cugetul împăcat și fără remușcare în suflet că fac o nedreptate acestui om, care din păcate mi-a fost profesor.

Căci ceea ce s-a făcut nu se mai poate repara și această ne dă dreptul să-i dăm aspra osândă, pe care o merită.

Teoharie [sic!] Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 135, luni 29 mai 1906, p. 1-2.

ARHEOLOGIA
ROMÂNEASCĂ
ÎNTRE DILETANTISM
ȘI METODE ȘTIINȚIFICE
(1906)

Februariștii și știința

Ceeace d. Tocilescu a făcut la Adamclisi este un adevărat vandalism; de aceea am luat toate măsurile ca să-l împiedic de a mai întreprinde săpături acolo.

Spiru Haret.

Nu știu cine a spus, că semiștiința este mai primejdioasă decât ignoranța. În totdeauna am avut în minte acest cuvânt, așa de adevărat, ori de câte ori am auzit, sau am citit prin ziare, că d. Tocilescu s'a hotărât să sape vreo localitate istorică. În totdeauna cu o strângere de inimă, ușor de înțeles, am urmărit aceste săpături, făcute fără metodă și fără pricepere. Și în totdeauna am constatat cu durere, că trecutului nostru i s'a mai nimicit încă o pagină glorioasă, și i s'a mai risipit încă o mărturie veridică și une-ori strălucită.

Am tăcut, crezând în definitiv că suma răului pe care acest om îl face științei, se poate despăgubi cu suma bunului pe care săpăturile sale pot să-l dea la lumină. Am tăcut, fiindcă îmi ziceam, localitățile des-gropate, prin natura lor, prin importanța lor, nu sunt din acelea care să alcătuiască singura mărturie a unei întregi perioade din viața neamului nostru. Un castel, de pildă, din acel, așa de cumplit masacrat, limes alutanus, pe care d. Tocilescu tot îl scobește de ani de zile, ori o zidire din piatră, ca aceia din lungul „valului lui Traian“, din Dobrogea, mai la urma urmei, chiar de vor fi nimicite prin săpături, tot se poate împlini prin ajutorul altor mii de rămășițe de același gen, păstrate pe la margine, sau în inima vastului de odinioară imperiu roman. Răul este adânc, dar nu ireparabil.

Dar iată că omul acesta, a căruia întreagă activitate științifică se rezumă, în *exploatarea* vestitului trofeu dela Adamclissi, a hotărât să dezgroape și cetatea Tropaeum Traiani. Judecând dupe iscusința cu care directorul actual al muzeului din Bu-

gurei din Severin, unica în țară ce ca și podul vestit de piatră al lui Traian, a fost scormonită și sfărâi, mată, obiect de revoltă pentru oricòm de știință? Nu-i oare destul, că minunatul castru roman dela Bumbești, unul din rămășițele mai importante ale Daciei romane, a fost asvârlit fără socotință în Jiu, dupe ce apele râului îl mistuiseră pe jumătate?

Acum să avem și nefericirea, că mândra cetate a trofeului, acea Pompei a noastră din vremile de înflorire ale imperiului roman, să încerce și ia aceeași soartă, pe care le-a încercat toate localitățile săpate de acest om, care, în numele științei și fără știință a găsit mijlocul să *exploateze* și să nimicească ruinele noastre?

În timpul ministerului Haret, opera de distrugere fusese împiedicată. Cu multă durere spunea fostul ministru în fața unui cerc de profesori universitari din Iași: „ceeace d. Tocilescu a făcut la Adamclissi este un adevărat vandalism, de aceea am luat toate măsurile ca să-l împiedic de a mai întreprinde săpături acolo“. Și opera de nimicire încetase, ordinile erau riguros executate.

Dar a venit vărsarea Nilului și cu dânsa interdicția s'a ridicat. Cincizeci de mii de lei s'a dat pentru nimicirea ruinelor, iar șapte mii de lei pentru cântarea imnului de distrugere pe la academiile streine, imn pe care îl cântă același distrugător.

Firește, ce putea face un ministru de culte și instrucție, care singur a dat exemplul risipii și dăstrăbălării? Ce autoritate morală putea el să aibă, ca să împiedice pe un altul de a săvârși un act pe care el pe altă cale l'a făcut cu aceeași inimă ușoară?

Dar se va întoarce roata și atunci vom pune ceva ordine în lucruri. Până atunci, noi vom veghea ca pirații științei să fie ținuiți la stâlpul nemerniciei, până ce-i va cunoaște lumea și îi va prețui dupe dreapta lor măsură.

Teohari Antonescu.

BULETINUL ZILEI

Pe urmele unei polemici:

Teohari Antonescu versus Grigore G. Tocilescu*

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, la facultățile de istorie din București și Iași, catedrele de arheologie erau ocupate de Grigore Tocilescu, respectiv Teohari Antonescu. Între cele două universități reprezentative ale Vechiului Regat era instituită o colaborare în privința numirilor pe posturi, acestea având nevoie fiecare de girul celui alt corp profesoral, ținând cont și de modul în care candidații respectau tiparele științifice ale specialității practicate.

În vreme ce Tocilescu, deși consacrat pe plan intern și european, era numai suplinitor al catedrei bucureștene, fostul său student Antonescu se titularizase pe cea ieșeană. Disputa dintre cei doi arheologi a izbucnit în legătură cu cercetarea vestigiilor de la Adamclisi și de la Drobeta-Turnu Severin, fiind cunoscută în istoriografia noastră în urma semnalării editoriale³⁴ a două lucrări polemice ale lui Teohari Antonescu. Asupra existenței acestor lucrări s-au exprimat până în prezent doar doi autori:

* O primă formă a acestui material a fost prezentată la „Sesiunea studențească de comunicări a cercurilor de istorie reunite”, desfășurată la Universitatea din Iași, în ziua de 11 aprilie 2003. Textul, revăzut formal de autor, reflectă documentarea de atunci.

³⁴ Pe contrapagina foii de titlu a lucrării *Cetatea Sarmizegetusa reconstituită...*, publicată la Iași în 1906, figurează între operele autorului: *Săpăturile d-lui Tocilescu la cetatea Drobetae. Nimicirea unei stațiuni istorice importante și Știința sau vandalismul d-lui Tocilescu. Lipsa unei metode de cercetare a ruinelor*, ambele având același an de apariție.

academicianul clujean Camil Mureșanu³⁵ și muzeograful giurgiuvean Emil Păunescu³⁶. Cercetând presa din anul presupusei apariții a celor două cărți, am avut surpriza descoperirii unui număr însemnat de articole polemice³⁷ semnate de Teohari Antonescu în legătură cu lipsa de profesionalism în domeniul investigării arheologice a monumentelor romane amintite.

Teohari Antonescu îl considera vinovat pe Tocilescu de modul cum efectuase săpăturile de la Adamclisi în perioada 1882-1894, cu toate că beneficiase de ajutorul arheologului Benndorf (care a analizat elementele sculpturale) și al arhitectului Niemann (care a reconstituit aspectul exterior al construcției)³⁸. Cei trei vor publica, în limbile germană și română, lucrarea *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani* (Viena, 1895).

³⁵ Camil Mureșanu (*Date din arhiva personală a arheologului Teohari Antonescu*, în "Memoriile Secțiilor Științifice. Istorie și Arheologie", XXI, 1996, p. 53) a considerat suficientă pomenita mențiune de pe contrapagină, fără a confirma în vreun fel existența fizică a celor două volume.

³⁶ Emil Păunescu (*Teohari Antonescu în corespondență. II*, în „Buletinul...”, nr. 5-6, 1999-2000, p. 340, nota 45) este categoric: „Aceste lucrări nu se găsesc în bibliotecile publice din România”, afirmație bazată pe investigațiile proprii și pe *Bibliografia Românească Modernă* (vezi vol. I, 1984, p. 132).

³⁷ Primul articol a apărut în „Adevărul”, an XVII, nr. 66, martie 1906, p. 1 (*La câmpul arheologiei române*). Au urmat alte două în „Conservatorul”, an VI, 1906, nr. 89, p. 1 (*Politică sau știință?*) și nr. 96-98 (*Despre monumentele de la Adamklissi și diferitele păreri asupra originii lor*). Alte șase titluri au apărut în „Epoca” (vezi la p. 33 studiul anterior din acest volum).

³⁸ Radu Vulpe, Grigorie G. Tocilescu – cercetător al antichității și director al Muzeului Național de Antichități, în „Revista Muzeelor”, an II, nr. 1, 1965, p. 34-35.

Înainte de deplasarea la Medgidia pentru prospecţiuni de teren, prospecţiuni considerate obligatorii în vederea alcătuirii unei noi lucrări cu acest subiect, Antonescu îi scrie din Bucureşti soţiei sale, la 31 mai 1904, arătând că Tocilescu l-a primit cu amabilitate şi a acceptat o discuţie asupra poziţiilor în care fuseseră găsite metopele de pe monumentul de la Adamclisi³⁹. În legătură cu dorinţa sa de a reconstitui ordinea metopelor pe monument, având la bază o anumită tipologie a lor, notează: „Deşi nu ştie nimic, mai exact deşi nu pricepe importanţa unei orânduiri exacte a metopelor; totuşi am aflat unele lucruri de la dânsul care sunt de importanţă mare”⁴⁰. Pe neaşteptate, la 1 iunie 1904, Antonescu va constata o modificare în atitudinea lui Tocilescu faţă de propria-i persoană, căci acesta îi interzice „accesul în casă şi executarea de fotografii după fragmentele din monument aflate în custodia sa”. El mărturiseşte: „Cu Tocilescu am făcut-o fiartă...”⁴¹. Mai mult ca sigur, fie discipolul îşi jignise în vreun fel fostul dascăl, fie acesta aflase despre intenţia istoricului ieşean de a scrie o lucrare critică despre Adamclisi.

În toamna anului 1904, Antonescu se bucură din nou „de amicitia lui Tocilescu”, socotind a domni între ei „raporturi ultraexcelente”. Îl persiflează pe Furtwängler, care, după spusele lui Tocilescu, intenţiona să publice „o lucrare în care să demonstreze că monumentul de la Adamclisi este din epoca lui Augustus”, remarcând cu

³⁹ C. Mureşanu, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁰ Idem, *Din corespondenţa arheologului Teohari Antonescu. Date cu privire la cercetările şi publicaţiile sale dintre anii 1904-1910*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, tom XXXIV, 1997, p. 335.

⁴¹ Vezi supra nota 39.

superioritate către soția sa: „Sărmanul [Furtwängler]!... Nu știe că eu l-am pus de mult în cofă!”⁴².

În legătură directă cu noua descoperire a lui Tocilescu – o casă având în partea superioară „un fel de sfinx cu aripi, șezând în două picioare peste acoperișul coifului” – pare să stea autorizarea de către fostul său profesor a utilizării informației în cartea ce o pregătea⁴³. Formulările de mai sus lasă să se înțeleagă faptul că Antonescu ironiza atât unele din greșelile științifice ale străinilor, cât și zborul acestui „sfinx cu aripi”, ce ar putea fi comparat cu „zborul” din șantier în șantier arheologic al lui Tocilescu însuși⁴⁴.

În anul 1905 nu am regăsit în documente vreo altă notă în relația dintre cei doi combatanți, în afară de apariția studiului profesorului ieșean despre monumentul de la Adamclisi. Luptele „pe baricade” vor reîncepe în anul 1906, cu o cotă ridicată de virulență. După ce Antonescu publicase studiul amintit⁴⁵ ruptura definitivă cu Tocilescu era inevitabilă, mai ales datorită obiecțiilor severe privitoare la neglijența acestuia din urmă de a nu fi notat corect poziționarea metopelor descoperite⁴⁶.

⁴² *Ibidem*, p. 52.

⁴³ Vezi supra nota 40, p. 336.

⁴⁴ Ne referim aici atât la egoismul științific manifestat de Tocilescu, cât și la metoda sa de săpătură, care căuta să identifice prin sondaje fugitive intrarea principală în edificiu, cu scopul descoperirii inscripției de fondare, pentru a abandona apoi șantierul (vezi Dumitru Tudor, *Gr. G. Tocilescu și arheologia Olteniei*, în „SCIVA”, XXVII, nr. 4, 1976, p. 578).

⁴⁵ T. Antonesco, *Le trophée d'Adamclissi. Etude archéologique*, Typ. Nationale, Iassy, 1905.

⁴⁶ Vezi supra nota 40, p. 337.

Prin articolele publicate în cadrul „campaniei junimiștilor contra lui Tocilescu”⁴⁷, articole în care „elevii [...], sau cel puțin unii dintre ei, par a fi luat de țintă a activității lor zdruncinarea operei profesorului”⁴⁸, se declanșează polemica propriu-zisă. Răspunsul din „Epoca”⁴⁹ survine pe fondul dreptului la replică, Antonescu anunțând în mod oficial publicarea săptămânală a câte unui articol de dezavuare a activității fostului său profesor.

„Conservatorul” consemnează: „Tot un fost elev al d-lui Tocilescu – care de altfel poate să dovedească a fi om de valoare – pornește o campanie împotriva fostului său profesor și coleg de azi [...] și-l tratează de «ignorant», de «nerod», «nedestoinic», «exploatare», «pirat» și bun «de țintit la stâlpul nemerniciei»”⁵⁰.

Disensiunile se adâncesc prin aceea că Antonescu va trimite două seriale⁵¹ spre publicare prietenului său Mihail Dragomirescu: „Te rog îngrijește tu s-apară joia aceasta ce vine (27 aprilie) în *Epoca*, la pagina numărul einz, ca foileton. Poate să fie și sâmbătă; atunci ar însemna să-i port sâmbetile lui Tocilescu”⁵². Articolul va apare într-adevăr pe 29 aprilie 1906 (într-o zi de sâmbătă!); urmat de un al doilea din seria *Drobetae*, „unde-l mai frec o lecuță pe omul meu. Până nu l-oi băga în pământ – vorbesc figurat – nu mă las”⁵³.

⁴⁷ *La câmpul archeologiei române*, loc. cit.

⁴⁸ *Februariștii și știința*, loc. cit.

⁴⁹ *Un răspuns*, loc. cit.

⁵⁰ *Politică sau știință?*, loc. cit.

⁵¹ Cele pe care a vrut ulterior să le scoată în broșuri separate, dar la care intenție a renunțat probabil din motive financiare.

⁵² Z. Ornea, *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Coresponzență*, Ed. Minerva, Buc., 1978, p. 512.

⁵³ *Ibidem*, p. 513.

Cele patru foiletoane publicate în aprilie-mai 1906 constituie într-adevăr un atac dur la adresa profesorului său, a metodei sale de a săpa, „destul cât rămășițele cele vechi să fie iremediabil pierdute pentru știință”, a pără-sirii de către acesta a „locului dezvelit cu ruinele rămase la suprafață”, locuitorii din împrejurimi procurându-și de aici piatră pentru construcții⁵⁴.

„Și domnul acesta mai are tristul curaj să mă mai «someze» prin gazete ca «în termenul cel mai scurt» să justifice spusa mea că «admirabila cetate de la Drobetae, la capătul podului din Severin, unică în felul ei, ca și podul vestit de piatră al lui Traian, a fost scormonită și sfărâmată, obiect de revoltă pentru orice om de știință?»”⁵⁵.

În strânsă legătură cu poziția geografică, toponimia zonei și împrejurările istorice care caracterizează o așezare, arheologul „caută după un plan anumit lucruri întrezărite în mintea sa, săpăturile îi dau numai amănuntele, pe când cadrele le creează știința și puterea lui de întrupare. Pornind la noroc cu sapa, ești în primejdie să treci tocmai peste ceea ce cauți, pe când, din contră, cel ce caută metodic niciodată nu se va întoarce cu mâna goală” – condiții neîndeplinite de directorul Muzeului Național de Antichități⁵⁶.

Acuzat de dizlocarea pietrelor ce „legau arcul de triumf al podului cu colțul cetății”, Tocilescu „a vrut să facă și operă științifică. Într-o carte intitulată *Fouilles et recherches [archéologiques en Roumanie]* a publicat și observațiile sale arheologice. Asupra Drobetei a scris numai

⁵⁴ T. Antonescu, *Drobetae...*, în „Epoca”, nr. 110, p. 1-2.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 2.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 116, p. 1.

15 rânduri”, fiind considerat și plagiator prin reproducerea spuselor „acelui inginer P[amfil] Polonic [...], lucrător modest căruia d. Tocilescu îi datorește descoperirile sale”⁵⁷.

În ultimul episod al serialului se concluzionează – după părerea lui Antonescu – cum că Tocilescu nu ar fi realizat cele trei constatări („cea calitativă, cealaltă topografică și a treia cronologică”), ci ar fi tras „în cruciș și curmeziș [...] două brazde adânci și largi [distrugând construcțiile de deasupra] fără să lase oarece semne de indicație și control – stâlpi de indicație, meniți să arate grosimea și direcția de înclinare a păturilor de cultură”, susținând că: „[Tocilescu] n-a văzut în știință decât numai partea ei lucrativă, materială și practică și nimic din ceea ce face frumusețea și noblețea ei”⁵⁸.

În afara ipotezelor emise la finalul articolului – după care Hadrian ar fi dărâmat podul de la Drobeta, castrul ar fi fost refăcut de Alexander Severus după atacurile barbarilor, Constantin cel Mare ar fi ridicat turnul din colțul de sud-vest al cetății, precum și „dreptul să-i dăm aspra osândă [lui Tocilescu], pe care o merită”, remarcăm totuși că arheologul ieșean nu propune nicio soluție concretă pentru remedierea incompatibilităților constatate la profesorul său⁵⁹.

„Epoca” nu uită să amintească cititorilor că la lansarea numărului jubiliar al „Convorbirilor literare” (cu prilejul a 40 de ani de apariții neîntrerupte), Antonescu a vorbit despre cercetările sale asupra monumentului de la

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 124, p. 1.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 135, p. 1.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 2.

Adamclisi, care poate fi considerat drept „simbolul cel mai vădit al drepturilor noastre politice peste Dobrogea”⁶⁰.

În paralel cu publicarea în „Epoca” a serialului *Drobetae*, „Conservatorul” tipărește comunicarea lui Tocilescu, ținută la Academia Română, pe tema Trofeului de la Adamclisi. În partea finală a comunicării, Tocilescu se oprește asupra lucrării *Le trophée d’Adamclissi...*, publicată în 1905 la Iași. Analiza acesteia a implicat trecerea în revistă a ideilor emise de elevul său privind aranjarea metopelor⁶¹, Tocilescu citând în acest sens caracterizarea persiflantă a lui I. Sieveking din recenzia acestuia, publicată în „Berliner Philologische Wochenschrift” din 2 februarie 1906⁶².

Profesorul bucureștean nu e de acord cu legătura realizată între reliefurile metopelor de pe Trofeu și cele de pe Columnă, disculpându-se de toate acuzele lui Antonescu (inexistența însemnărilor și notițelor, arbitrariul aranjării pietrelor, lipsa fotografiilor) și denunțând falsitățile emise de un presupus lucrător de pe șantier. El prezintă inițiativa sa de a declanșa o anchetă preliminară asupra deplasării și cercetărilor lui Antonescu în Dobrogea, primind drept răspuns două procese-verbale încheiate „de primul din Enigl”⁶³ și semnate de locuitori cu care Antonescu

⁶⁰ Numărul jubiliar al „Convorbirilor literare” [nesemnăt], în „Epoca”, nr. 112, p. 1.

⁶¹ „Conservatorul”, an VI, nr. 98, 1906, p. 1.

⁶² Apud Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, Ed. Academiei, Buc., 1959, p. 31, nota 6.

⁶³ Este vorba de comuna dobrogeană Enigea, situată la 64 km sud-vest de Constanța, pe teritoriul căreia se găseau ruinele romane de la Adamclisi (*Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, Buc., 1900, p. 311-312).

ar fi intrat în contact în deplasările lui din această parte a ţării. Din mărturia învăţătorului Ioaniţiu Ionescu ar rezulta că unul din cei intervievaţi (Vasile Ienachi Hagi Dumitru) era un elev în clasa a III-a, de unde şi neveridicitatea celor prezentate de el în *Le trophée...*, „nevrednice pentru un om de onoare, născocite numai ca să amăgească buna credinţă a cititorului şi să întărească nişte afirmaţiuni ale sale cu totul închipuite”⁶⁴.

Drobetae şi Săpăturile... va fi urmat de un nou serial: *Ştiinţa sau vandalismul d-lui Tocilescu*. Dragomirescu primeşte la sfârşitul lui mai 1906 o nouă scrisoare de la Iaşi, în care Teohari Antonescu se autoflatează: „Să vezi acolo ce va să zică a ruina monumentele!”⁶⁵.

„Măsura valorii omenеşti se dobândeşte în lumea ştiinţei, oricare ar fi eforturile şi intenţiile omului în această direcţie. [...] Noi [oamenii] preţuim acea scânteie de adevăr, pe care tu [cercetătorul/arheologul], în apriga ta muncă, ai scos-o din noianul de erori şi întuneric, care ne amăgeşte şi ne împiedică mersul nostru înainte” – aceste cuvinte inserate de Antonescu în primul episod al celui de-al doilea serial⁶⁶, deschid o nouă etapă a polemicii dintre ei.

Arheologul de la Iaşi notează că săpătura de la Adamclisi, „nu numai a avut drept rezultat nimicirea unui monument, [...] dar [ea] s-a făcut urmărind scopuri care nu au nimic de-a face cu ştiinţa şi adevărul”⁶⁷. Ne este prezentat trofeul, cu principalele sale caracteristici şi,

⁶⁴ „Conservatorul”, loc. cit.

⁶⁵ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 515.

⁶⁶ „Epoca”, an XII, nr. 144, 1906, p. 1.

⁶⁷ Ibidem.

totodată, modalitățile prin care acesta s-a dăruit (ori a fost dăruit). Este precizată răspunderea ce apasă asupra arheologului și a oamenilor angajați sub conducerea sa pentru a efectua săpăturile. Constată că fotografierea, însemnările și înregistrările nu au existat în timpul săpăturilor lui Tocilescu – de aici și „dovada de imprecizie științifică”⁶⁸. De asemenea, împrăștierea pietrelor nu l-a determinat pe profesorul bucureștean să încerce o reconstituire a modului cum vestigiile au ajuns în așezări și cimitire. Se întreabă apoi care a fost motivul pentru care Tocilescu a decis să care toate (!) pietrele trofeului la București: „Și-a frânt și picioarele cu ocazia aceasta? Iată-l deci martir al științei!” – o parte din vestigii pierzându-se pe drum. Despre activitatea lui în Capitală amintește „gemetele lui Tocilescu «dați-mi bani să apăr pietrele trofeului!», cu toate că ar fi avut în 20 de ani, de când era directorul Muzeului Național de Antichități, «suma de cel puțin 100 de mii de lei [...] pentru achiziții» – la ultimele afirmații aducând în sprijinul său spusele lui Al. Tzigara-Samurçaș din lucrarea *Muzeul nostru Național*. Arheologul găsește vinovată opinia publică de la noi pentru că „nu l-a măturat mai devreme din capul unei instituții, pentru care se cere nu numai știință, onestitate și muncă, dar mai presus de toate dragoste vie pentru orișice manifestare a străbunilor și a neamului nostru”⁶⁹.

În septembrie 1906, Antonescu își începe articolele referitoare la *Comunicările d-lui Tocilescu la Academia Română*, ca o replică la discursurile profesorului său din luna mai a aceluiași an. Tocilescu dăduse asigurări că „această

⁶⁸ Ibidem, nr. 153, p. 1-2.

⁶⁹ Ibidem, nr. 160, p. 1-2.

campanie îl lasă nepăsător și rece”, dar îl atacă în trei ședințe consecutive ale Academiei pe Antonescu.

Profesorul de la Iași considera „această acțiune a mea ca un adevărat apostolat, ca acțiune educatoare și mântuitoare pentru generația care vine după noi, dacă nu însuși limanul mântuirii sau cel puțin calea care duce la liman”. Istoricul mai tânăr își apără generația din care provine, generație care, față de cei mai în vârstă, are un alt fel de a gândi și o altă metodă de lucru: „noi nu cerem numai loc la viață, ci în același timp cerem și prefacerea bătrânilor după modul nostru de a vedea, sau dacă nu se pot preface, să se dea în lături din drumul nostru și să ne lase mână liberă în opera noastră de luminători și educatori ai tinerimii și prin aceasta ai neamului”. Prețiozitatea comunicărilor lui Tocilescu la Academie lasă să se întrevadă într-însa „toată goliciunea lui [...]. Ascultându-l pe dânsul, ai uneori iluzia că d. Tocilescu este unul din fenomenele mari științifice, care neînțelese de contemporani se înalță în mărimea lor singuratică tot mai mult deasupra capetelor noastre, cu cât timpul trece și «descoperirile științifice» se înmulțesc”⁷⁰.

Dacă la început Antonescu crede în spusele profesorului său, apoi: „mai târziu [...] am luat obiceiul să controlez aceste spuse, să le compar cu ceea ce găseam în literatura științifică străină asupra aceluiași lucru și atunci am luat seama că lumina tot din apus a venit [...]. Deci [...] formula «ex oriente lux» era mincinoasă”⁷¹. El explică faptul că în *Le trophée d'Adamclissi...* se găsesc capitole „intitulate «l'opinion de MM. Tocilescu-Benndorf»,

⁷⁰ Ibidem, nr. 238, p. 1.

⁷¹ Ibidem.

când numele d-lui Tocilescu era în realitate superflu și pe nedrept animat [și] însuși d-l Tocilescu a recunoscut nedreapta paternitate a unor păreri care se dezvoltaseră fără nicio legătură cu părerile sale [...], nevoit am fost să duc doliul veracității acelor expresiuni de «păreri» sau «hipotezele» mele, cu care d-l își împăna comunicările sau conferințele sale la noi în țară și să dau cesarului sau mai bine streinului ce era al streinului”⁷².

Antonescu analizează inscripția dedicatorie de la Adamclisi și precizează că „d-l Tocilescu, întemeiat pe motivul «cerințelor epigrafice», se opunea vădit contra diviziunii în două a plăcii dedicatorii”, apoi remarcă schimbarea poziției lui Tocilescu, care fusese pentru împărțire la începutul săpăturilor. În problema pilastrului ca capitel de acant, descoperit la Trofeu, el observă că apartenența descoperirii (cu tot patriotismul nostru) nu poate fi trecută decât pe seama lui Furtwängler, cu toate că, „la indicația străinului, Tocilescu alătur[ase] blocul cu inscripția dedicatoare și resturile păstrate de pilastru, aflând la marginea pilastrului urme netăgăduite din literatura «i» a cuvântului Ultori”⁷³.

Antonescu se miră cum a reușit Tocilescu cu 5000 de lei să descopere numai 19 litere din fragmentul de inscripție – suma respectivă nu poate decât să producă surprindere prin neutilizarea ei rațională, „și să nu admir eu ieftinătatea rezultatelor obținute de scumpul nostru arheolog!”, mai ales că în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie* (1898), Tocilescu descria aceleași fragmente de inscripție. Elevul zâmbește cu subînțeles la adresa profe-

⁷² Ibidem, p. 2.

⁷³ Ibidem, nr. 247, p. 1-2.

sorului, atunci când acesta considera altarul ca „o clădire în trei etaje suprapuse”, pentru ca apoi să revină (adoptând părerile emise de ceilalți cercetători ai construcției) și să susțină că „forma altarului seamănă cu un sarcofagiu uriaș, ori cu un turn mai scund în patru colțuri și fără acoperiș. [...] Găsesc că, a face teorii științifice cu rost și fără rost, numai ca să zici și tu că ești original, este o greșală [...]. Aceștia sunt așa-numiții pirați ai științei și precum pentru pirații mărilor nu-i loc de scăpare [...] tot așa și pentru acești falși învățați nu-i adăpost; nici milă [,] nici intrare în templul măreț și luminos al științei”⁷⁴.

„Săpăturile sale sunt o primejdie pentru ruinele noastre [...]. D-sa nu-i un om de știință, fiindcă n-are nici cum-păna minții, nici priceperea, nici hărnicia cerută și ceea ce este și mai grav, nu are nici măcar onestitatea științifică de a nu înșela lumea cu presupusele amintiri retrospective”, atenționează din nou Antonescu în penultimul fragment al articolului său⁷⁵.

Spre sfârșitul anului 1906, printr-un articol nesemnat, redacția „Epocii” sugerează că de „isprăvile [lui Tocilescu] se ocupă cu destulă competență distinsul profesor de la Universitatea din Iași d. T. Antonescu”, și, de asemenea, că Tocilescu „se pricepe[a] să «ruleze» și fondurile diferitelor ministere”, prin neprezentarea la diferite congrese, deși încasase indemnizațiile de deplasare⁷⁶.

În 1907, Antonescu își propune „ca să-l mai recomand[e] o lecuță [pe Tocilescu] publicului nostru, sper[ând] în curând să reîncep altă serie de articole, unde să arăt cât

⁷⁴ Ibidem, nr. 256, p. 1-2.

⁷⁵ Ibidem, nr. 264, p. 1-2.

⁷⁶ Ibidem, nr. 281, p. 1.

de fericiți suntem noi că avem așa sculă printre noi și nu știe omul nostru să se intereseze de instituțiile culturale care sunt puse sub oblăduirea sa”⁷⁷. Iar în 1908: „Ș-apoi ard de dorința să reîncep campania contra lui Tocilescu și [a] altora; și nu pot să mă mișc, fiindcă mă simt încătușat în lanțurile Academiei”⁷⁸.

Se pare că „planurile” bătaioase ale lui Antonescu nu s-au mai concretizat, deoarece proiectata continuare a polemicii a fost împiedicată de felurite constrângeri: de la paradoxala decizie de a recomanda inamicul la titularizarea pe catedra de arheologie a Universității din București (în dauna celorlalți doi pretendenți – George Murnu și Alexandru Tzigara-Samurcaș)⁷⁹ până la necesitatea obținerii girului Academiei⁸⁰ pentru publicarea *Columnei* și problemele de sănătate.

Cu toate că universitarul ieșean dorea, la „figurat”, moartea adversarului său, constatăm că Providența a avut grijă să le întrerupă activitățile didactico-științifice și publicistice și să-i ia sub oblăduirea sa la o distanță nu prea mare în timp, probabil pentru a-i împăca definitiv printre astre...

Dimitrie-Ovidiu Boldur

⁷⁷ E. Păunescu, *op. cit.*, p. 330.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 335.

⁷⁹ Arh. Nat. Iași, fond R.U., dosar nr. 741/1908-1911, f. 34, 42-44.

⁸⁰ E. Păunescu, *op. cit.*, p. 337.

Februariștii și știința

Ceea ce d[omnul] Tocilescu a făcut la Adamclisi este un adevărat vandalism; de aceea am luat toate măsurile ca să-l împiedic de a mai întreprinde săpături acolo.

Spiru Haret

Nu știu cine a spus că semiștiința este mai primejdioasă decât ignoranța. Întotdeauna am avut în minte acest cuvânt, așa de adevărat, ori de câte ori am auzit sau am citit prin ziare că d[omnul] Tocilescu s-a hotărât să sape vreo localitate istorică. Întotdeauna cu o strângere de inimă, ușor de înțeles, am urmărit aceste săpături, făcute fără metodă și fără pricepere. Și întotdeauna am constatat cu durere că trecutului nostru i s-a mai nimicit încă o pagină glorioasă și i s-a mai risipit încă o mărturie veridică și uneori strălucită.

Am tăcut, crezând în definitiv că suma răului pe care acest om îl face științei se poate despăgubi cu suma bunului pe care săpăturile sale pot să-l dea la lumină. Am tăcut fiindcă, îmi ziceam, localitățile dezgropate, prin natura lor, prin importanța lor, nu sunt din acelea care să alcătuiască singura mărturie a unei întregi perioade din viața neamului nostru. Un castel, de pildă, din acel așa de cumplit masacrat limes alutanus, pe care d[omnul] Tocilescu tot îl scobește de ani de zile, ori o zidire din piatră, ca aceea din lungul „Valului lui Traian”, din Dobrogea, mai la urma urmei, chiar de vor fi nimicite prin săpături, tot se poate împlini prin ajutorul altor mii de rămășițe de același gen, păstrate pe la margine sau în inima vastului de odinioară imperiu roman. Răul este adânc, dar nu ireparabil.

Dar iată că omul acesta, a cărui întreagă activitate științifică se rezumă în *exploatarea* vestitului trofeu de la Adamclisi, a hotărât să dezgroape și cetatea Tropaeum Traiani. Judecând după iscusința cu care directorul actual al muzeului din București a procedat la celelalte săpături, aceasta înseamnă nimicirea celei mai prețioase relicve a trecutului nostru roman; aceasta înseamnă ruperea unei pagini strălucite, nu numai din cartea neamului nostru, dar din aceea a unei întregi perioade de cultură a omenirii; aceasta înseamnă în fine risipirea unei comori de un preț nespus pe care velința ocrotitoare a solului ne-a păstrat-o până astăzi neatinsă și neștirbită.

Dar mă întreb: nu este oare în această țară o opinie publică destul de deșteaptă și de hotărâtă ca să împiedice, cu orice preț, fapta criminală pe care un nedestoinic este pe cale s-o săvârșească? Să nu avem noi oare atâta energie în sufletul nostru și atâta dragoste pentru manifestarea de viață a străbunilor noștri, încât să stăm nepăsători la această jefuire și prăpădire neroadă a monumentelor noastre?

Oare nu-i destul că trofeul de la Adamclisi a fost spart și risipit cu o brutalitate și nechibzuință revoltătoare? Nu-i destul că reliefele acestui prețios monument au fost răvășite fără socoteală, unele pierdute pentru vecie în Dunăre, iar restul aruncate cu nepăsare în grădina muzeului din București, la bătaia ploilor și umezeala zăpezii și unde în câțiva ani sculpturile au fost mai stricate decât în cei 1800 ani de stat sub pământ? Nu-i destul că cetatea, admirabila cetate de la Drobetae, la capătul podului din Severin, unica în felul ei ca și podul vestit de piatră al lui Traian, a fost scormonită și sfărâmată, obiect de revoltă pentru orice om de știință? Nu-i oare destul că minunatul

castru roman de la Bumbești, una din rămășițele mai importante ale Daciei romane, a fost azvârlit fără socotință în Jiu, după ce apele râului îl mistuiseră pe jumătate?

Acum să avem și nefericirea ca mândra cetate a trofeului, acea Pompei a noastră din vremile de înflorire ale imperiului roman, să încerce și ea aceeași soartă, pe care a[u] încercat[-o] toate localitățile săpate de acest om, care, în numele științei și fără știință, a găsit mijlocul să exploateze și să nimicească ruinele noastre?

În timpul ministerului Haret, opera de distrugere fusese împiedicată. Cu multă durere spunea fostul ministru în fața unui cerc de profesori universitari din Iași: „Ceea ce d[omnul] Tocilescu a făcut la Adamclisi este un adevărat vandalism, de aceea am luat toate măsurile ca să-l împiedic a mai întreprinde săpături acolo”. Și opera de nimicire încetase, ordinele erau riguros executate.

Dar a venit vărsarea Nilului și cu dânsa interdicția s-a ridicat. Cincizeci de mii de lei s-a[u] dat pentru nimicirea ruinelor, iar șapte mii de lei pentru cântarea imnului de distrugere pe la academiile streine, imn pe care îl cântă același distrugător.

Firește, ce putea face un ministru de culte și instrucție, care singur a dat exemplul risipei și destrăbălării? Ce autoritate morală putea el să aibă, ca să împiedice pe un altul de a săvârși un act pe care el, pe altă cale, l-a făcutuit cu aceeași inimă ușoară?

Dar se va întoarce roata și atunci vom pune ceva ordine în lucruri. Până atunci, noi vom veghea ca pirații științei să fie ținuiți la stâlpul nemerniciei, până ce-i va cunoaște lumea și îi va prețui după dreapta lor măsură.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 99, duminică 16 aprilie 1906, p. 1.

Un răspuns

Primum următoarea scrisoare, căreia ne grăbim a-i face loc:

Domnule Director,

Luând cunoștință de abia astăzi de scrisoarea d-lui Tocilescu, scrisoare răspuns la articolul „Februariștii și știința”, publicat în „Epoca” din aprilie a.c. și unde d[omnia]sa mă somează ca, „în termenul cel mai scurt”, s-aduc proba învinuirilor făcute de mine, spre desăvârșita satisfacere a d[omniei]sale îi anunț următoarele:

1) În fiecare săptămână de aci înainte, „Epoca” va publica pe rând câte un foileton, în care se v[or] pune în lumină strălucitele isprăvi arheologice ale d[omnu]lui Director al muzeului din București.

2) Aceste foiletoane vor apare apoi într-un volum aparte, însoțite cu planuri și deseme, prin mijlocul căror va putea să reiasă mai bine în relief activitatea devastatoare a d[omnu]lui Tocilescu.

3) Acest volum va fi tradus într-o limbă străină, pentru ca și lumea învățată din Apus să cunoască mai de aproape fericirea noastră de a avea un asemenea cercetător neobosit.

4) În fine, când mi se va părea momentul potrivit, mă voi adresa la doi sau la trei învățați specialiști din străinătate, care, studiind la fața locului ruinele, să spună cuvântul lor autorizat asupra felului cum înțelege d[omnu]l Tocilescu să facă săpăturile sale.

Poate că în modul acesta se vor mai sfii cărturarii noștri cei nechemați de a-și mai bate joc de ruinele noastre,

poate că văzând controlul acesta se vor teme să dărâme fără milă și fără socotință.

Teohari Antonescu

N.B. D[omnul] Tocilescu apasă asupra cifrei de 50.000 lei, care nu e decât o greșeală de tipar. Cincizeci mii sau cinci mii – suma banilor e indiferentă; în chestiune e însă suma răului pe care d[omnia]sa l-a făcut – acela nu e indiferent, și asupra lui voi vorbi în foiletoanele viitoare.

T. A.

„Epoca”, anul XII, nr. 103, vineri 21 aprilie 1906, p. 1.

Din isprăvile d[omnu]lui Tocilescu

D[omnul] Gr. Tocilescu, autorul sau distractorul – cum vreți – monumentului de la Adamclisi, este fără îndoială un savant inepuizabil în isprăvi de tot soiul.

De isprăvile sale științifice s-a ocupat și se ocupă cu destulă competență distinsul profesor de la Universitatea din Iași, d[omnul] Teohari Antonescu. Prin urmare, cu ele nu ne vom mai îndeletnici.

În schimb, vom spune câteva cuvinte despre altă categorie de aptitudini și isprăvi ale savantului arheolog bizantin, care, cu aceeași ușurință cu care mânuieste... dalta de săpat inscripțiuni vechi, se pricepe să „ruleze” și fondurile diferitelor ministere.

Fiindcă ne-am hotărât să deschidem și acest interesant dosar al ilustrului profesor universitar, vom începe cu misiunea de la Monaco.

Se știe că de la 4-7 aprilie trecut a avut loc la Monaco Congresul de arheologie. Din partea României a fost delegat d[omnul] Tocilescu să participe la acest congres, în care scop i s-a și acordat, prin ordonanța cu nr. 16.407, suma de 900 lei, pentru acoperirea cheltuielilor necesare.

Peste câțva timp, celebrul arheolog a făcut un raport, prin care mai cere un adaos de 500 lei, din cauza unui spor neprevăzut de cheltuieli.

D[omnul] M. Vlădescu, ministru al instrucției pe vremea aceea, înțelegând asemenea neprevăzute sporiri și bănuind că d[omnul] Tocilescu, aflându-se în orașul jocurilor la noroc, o fi pierdut banii de drum la vreun „pokeraș”, prin ordonanța nr. 16.613 din 30 martie 1906, i-a acordat și suplimentul de 500 lei.

Toate bune – bune adică pentru oamenii de care ne ocupăm. Cum se face că în zilele când avea loc congresul de arheologie de la Monaco, d[omnul] Tocilescu petrecea fără nici o grijă la Curtea de Argeș? Cum ar putea să explice d[omnia]sa această ciudată dedublare, ca un om să poată fi în același timp în două localități atât de depărtate una de alta, cum sunt Monaco și C[urtea] de Argeș?

Încă o întrebare și am terminat:

Cum de n-a fost surprins fostul ministru al instrucției că d[omnul] Tocilescu, care în martie cerea un spor de 500 lei pe motiv că nu-i ajungea diurna de 900 lei, a încasat întreaga indemnizare în valoare de 1.400 lei tocmai peste o lună și ceva după ținerea Congresului – adică în mai?

Dar vom continua.

[nesemnat]

„Epoca”, anul XII, nr. 281, duminică 19 noiembrie 1906, p.1.

Știința sau vandalismul d[omnu]lui Tocilescu?

Este vorba în articolele următoare de același ilustru academician despre care am mai scris cu prilejul Drobetei, este vorba de d[omnul] Gr. G. Tocilescu, căruia plăpânda știință a antichităților noastre îi datorește acele săpături faimoase prin nechibzuința și lipsa de metodă a cercetărilor lor. Firește, măsura valorii omenești se face după rezultatele pe care ea le dobândește în lumea științei, oricare ar fi eforturile și intențiile omului în această direcție. Ceea ce noi oamenii prețuim în lucrările semenilor noștri nu sunt, se înțelege, intențiile numai, presupunând că acestea sunt bune și cinstite, dar mai presus de toate sunt rezultatele obținute; noi prețuim acea scânteie de adevăr, pe care tu în apriga ta muncă ai scos-o din noianul de erori și întuneric, care ne amăgește și ne împiedică mersul nostru înainte. Când însă numai scânteia de adevăr n-ai găsit-o, dar chiar intențiile care te-au călăuzit pe tine în cercetarea ta sunt altele decât înlăturarea erorii, atunci pe lângă osânda care ți-o dă frământarea în van a sufletului tău mai vine și osânda, aceasta mai grea, a semenilor tăi, care din această pricină tocmai văd în tine nu numai un exploatator de rând al bunurilor noastre ideale, dar și pe nepriceputul care stăvilește cu știință calea progresului.

Unor asemenea oameni nu-i destul numai osânda, fie oricât de grea, nu-i destul numai să-i ținutuești în opinia publică și să-i arăți cu degetul, pentru ca toți să-i cunoască și să-i măsoare cu cumpăna cea dreaptă a judecății; este nevoie să faci împrejurul lor o atmosferă așa de hotărât vrăjmașe, încât oricare ar fi lipsa de scrupul a oamenilor

noștri politici, să le fie cu neputință totuși, fără a sfida opinia publică, de a mai da distincții, precum s-a făcut în timpul din urmă cu d[omnul] Tocilescu, unor falși învățați, care nu văd în știință decât partea ei de speculă și de câștig și nicidecum frumusețea și noblețea ei. Altminteri, distincția însăși își pierde valoarea ei semnificativă, pentru ca să nu ajungă decât o simplă monedă, cu care se plătește manifestările inferioare de viață și zelul partizanilor politici de rând.

În articolele următoare voi arăta, întemeiat pe probe, că activitatea d[omnului] Tocilescu cu prilejul săpăturilor mărețului trofeu de la Adamclissi, nu numai a avut drept rezultat nimicirea unui monument, care nu are pereche în istoria civilizațiunii omenești, dar că această activitate nimicitoare s-a făcut urmărind scopuri care nu au nimic de a face cu știința și cu adevărul.

I

Trofeul acesta s-a clădit într-un timp când cârma imperiului roman intrase pe mâna unui bărbat vrednic și priceput, precum istoria lumii arareori ne-o arată; a fost clădit de către marele Traian, părintele neamului nostru. Împrejurările care au silit pe divul împărat să înalțe acest trofeu impunător sunt nedesluite încă, fiindcă nu au fost îndeajuns cercetate.

Atâta putem spune, că în iarna anului 101-102 un rege de spiță barbară, probabil dacă, anume Suzagus - fie pentru ca să-și răzbune contra romanilor vreo prădăciune mai veche a armatelor legionare în câmpiile de la Dunăre, [în] stăpânirea sa, fie, poate, o înțelegere comună cu regele Decebal, însoțit de blonzii bastarni, care pe atunci

locuiau în Moldova de astăzi, însoțit și de formidabila cavalerie a sarmaților roxolani, îmbrăcați și oameni și caii cu zale de fier, a pătruns, trecând Dunărea înghețată, în Bulgaria, pe care au prădat-o și pustiit-o în lung și [în] lat.

Artistul columnei traiane ne arată această clipă îngrozitoare a populației romane din Moesia, înecată de năvălirea barbarilor lui Suzagus, printr-o sumă de episoade, în care cetățile romane sunt împresurate, ostașii romani închiși și aduși la ananghie, iar zidurile lor bătute în regulă cu berbecele, acea armă căreia nici granitul nu putea să i se împotrivească.

Ca să-i salveze, se vede nevoit împăratul să-și strângă în pripă soldații, trupe legionare și trupe auxiliare dintre cele mai bărbate și, pornind de la Pontes pe tireme în josul Dunării, descinde cam prin părțile de la Durostorum (Silistra de astăzi). În două lupte cumplite, probabil date prin părțile câmpiilor întinse din preajma satului de la Adamclissi, izbutește el să sfărâme întregile horde barbare, care, deși s-au luptat cu vitejia disperării, au trebuit, câți au mai rămas în viață, să primească totuși jugul roman.

În amintirea acestor biruințe strălucite, împăratul Traian a pus pe înșiși soldații săi să înalțe trofeul cel mare, ale cărui ruini de astăzi, după atâtea restriști și despuieri, tot falnice și tot impunătoare sunt, căci domină singurătățile și tristețea nemărginită a ținutului din preajmă.

Alături au zidit soldații din porunca împărătească cetatea de piatră pe care inscripțiile o numesc *Municipium Tropaeum Traiani*, cetate cu ziduri strașnice, cu porți numeroase și cu turnuri falnice întărite. De asemeni, tot în

preajma trofeului, la câteva sute de metri a înălțat Traian un fel de altar, pe ai cărui pereți de piatră a săpat numele ostașilor și ofițerilor căzuți în luptă, precum ceva mai la miază-noapte a pus să se clădească un mormânt în formă de măgură, unde avea[u] să se odihnească pentru veșnicie osemintele vreunui conducător, probabil un legat ori prefect de legiune, despre care amintirile vechi și notițele scriitorilor nu ne mai spun nimic, dar al cărui rol în această campanie militară a fost însemnat și prețuit de împărat.

Trofeul, pentru ca să ne reîntoarcem la dânsul, este măreț, este frumos și împodobit cu sculpturi, care au avut tocmai darul să deștepte curiozitatea învățaților și prin urmare să stârnească discuții, care după atâția ani nici astăzi nu s-au potolit.

„Închipuiască-și cineva un turn, cu 6 fețe regulate, de 25-30 staturi de om înălțime, care pe platforma sa de sus poartă un trofeu, adică un trunchi de copac în piatră, cu platoșe îmbrăcat, cu scut pe brațe, cu coif pe cap și pulpare pe poale; la baza trunchiului se aflau 3 prinși daci, unul la mijloc și în picioare, cu mâinile legate de spate, iar ceilalți doi șezând de-o parte și de alta.

Pe una din fețele turnului chiar, sub picioarele prinsului din mijloc, era inscripția dedicatorie; acesta alcătuia sâmburul clădirii, restul erau simple adaose.

Turnul era învelit de jos și până la jumătate cu un cilindru de piatră, zidit cu mortar nespus de tare; acest cilindru de piatră era și el învelit pe dinafară cu șase rânduri de pietre, cu rosturile regulate, iar mai sus cu un brâu îngust, sculptat din frunze de acant în spirale, legate între ele și încheindu-se cu capete de lupi; acest brâu

purta pe deasupra o serie de stâlpi cu glafuri și cu capetele corintice, stâlpi care alternau cu pilaștri, împodobiți cu două rămurele de linii în spirală și care formau împreună pervazul unor plăci de piatră aproape pătrate, săpate cu imagini felurite. Deasupra apoi iarăși avem un fel de arhitravă alcătuită dintr-o serie de funii împletite și încovoaie în formă de S, reunite între ele prin frunze stilizate de palmieri. În fine, strașina avea și ea un parapet înalt, care purta sculpturi, adică în dreptul meterezurilor prizonieri barbari, cu mâinile legate la spate, iar între ele diferite poadoabe sculptate din linii geometrice..

Un con trunchiat, format din lespezi tăiate ca niște solzi uriași de pește, încheia și lega în același timp cilindrul de turnul cu șase fețe, care se înălța încă mult pe deasupra.

De altminteri, maestrul roman, ca să mărească în ochii privitorului clădirea și să o individualizeze în chip mai lămurit și mai vădit, i-a adăugat la baza cilindrului o scară circulară de șapte trepte de piatră, care slujeau să izoleze monumentul de șesul câmpiei și în același timp să-i dea o înfățișare mai zveltă”. 1)

Această operă mândră a arhitecturii romane a încercat, firește, urgia vremii și a brațului omenesc.

În această privință ar fi greu să tragem un hotar bine țărnut între ceea ce se datorește uneia și ceea ce se cuvine alteia. Sigur este că trofeul de la Adamclissi, care se înălță amenințător cu brațele înarmate de scuturi și lănci către răsăritul soarelui, pe unde trecea drumul hoardelor năvălitoare, din bruma nordului către țărmul însovit al Mediteranei; acest monument trebuia să fie pentru barbari o mărturie veșnică nu numai despre nemărginita

putere pe vremuri a legiunilor romane, dar în același timp și semnul cel mai vădit al umilinței barbare.

Goții, mai ales, acești germani trufași, în clipa lor de mărire, atunci când și-au format puternicul regat de la Dunăre, trebuiau mai mult decât oricare alții să simtă roșindu-se la față de mânie înaintea acestei clădiri de piatră, care povestea generațiilor omenesti pe lângă trufia și virtutea romană, clipele de durere pe care bastarnii, cei de un neam și un sânge cu dânsii, le încercaseră de la romani.

Ei, care au dărâmat cetatea din vale, acel municipiu *Tropaeum Traiani*, puteau oare lăsa în picioare o zidire precum era trofeul cel mare? Desigur că nu. Ei au trebuit să smulgă, așadar, ceea ce putea fi mai necesar de smuls, adică acea cunună de metope cu sculpturi și cu dânsa și brâul, „alcătuit dintr-o serie de funii împletite și încovoiate în formă de S” de care vorbeam mai sus.

Odată acestea smulse, restul s-a prăvălit cu timpul la poalele trofeului, îngropând pietrele încetul cu încetul cu o velință de pământ, peste care a crescut iarba și mai târziu crângul de copăcei, la umbra cărora s-au adăpostit veacuri neîntrerupte figurile de legionari și cele de barbari, scobite pe metope de către meșterii sculptori improvizați.

Dar pe lângă urgia brațului omenesc a venit, spuneam noi, și urgia vremii. În adevăr, cutremurele de pământ își au și ele o parte bună în această ruinare. Dovadă despre aceasta este felul cum pietrele monumentului au fost găsite.

Așa, de pildă, blocurile uriașe, care alcătuiau odinioară trofeul propriu zis de deasupra și cele două statui de barbari de pe pedestal, au fost azvârlite înspre sud-est de

clădire; din contră, platoșa uriașe și cea de a treia statuie s-a[u] prăvălit în partea de nord-vest.

„Descoperirea acestor două jumătăți aproape egale ale trofeului, în două locuri diferite ale ruinei, este o probă neîndoioasă de acest cutremur de pământ; căci altminteri nu s-ar putea înțelege cum aceste blocuri uriașe de piatră au fost aruncate cu atâta regulă, unele la nord-vest și altele la sud-est”.

Dar nici urgia vremilor, nici urgia barbarilor nu nimiciseră încă uriașa clădire; a trebuit să vie d[omnul] Tocilescu pentru ca, sub cuvântul de știință, smulgând pietrele din locul lor, să le prăpădească în parte și să distrugă cu desăvârșire monumentul, care părea ridicat pentru veșnicie.

1) Teohari Antonescu, *Le trophée d'Adamclissi*, Iassy.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 144, vineri 9 iunie 1906, p. 1-2.

Știința sau vandalismul d[omnu]lui Tocilescu [?]

II

În fața ruinelor mintea omenească întotdeauna se întreabă cum erau ele înainte de a fi risipite de restriștea vremilor, cine le-a zidit și pentru care scop. Acestea sunt întrebări sădite în sufletul omului, fie el un om de rând, trăit în sânul naturii, fie din contră un învățat cu o cultură aleasă. Dar mai cu seamă pentru arheolog setea aceasta de a ști originile și scopul clădirii unui monument a fost întotdeauna aprigă și chinuitoare.

De aceea până și în clipele de adâncă contemplare a monumentului, ochiul lui măsoară, analizează și compară, adică învățatul caută în amintirile și cunoștințele sale să găsească puncte de atingere și de asemănare cu alte monumente mai bine cunoscute lui. Iar când are puțința să facă săpături, nu-i mijloc mai practic și mai metodic pe care el să nu-l întrebuințeze, pentru ca să prindă mai bine și mai hotărâtor taina cu care timpul și împrejurările de viață au învăluit ruinele.

Arheologul conștiincios simte ce răspundere grea cade asupra-i, dacă, fie din neglijență, fie din nepricepere, a răscolit velința de pământ care acoperea în parte monumentul și n-a știut să scoată atunci, când se mai putea face, toate elementele necesare la dezlegarea acelor întrebări pe care mintea le naște. Căci arheologul știe că în pătura de pământ, care învăluie ruinele, el poate citi ca într-o carte deschisă toată povestea clădirii, pe care soarta a risipit-o și oamenii au uitat-o.

În special trofeul de la Adamclisi, asupra căruia notițele celor vechi erau mute, conținea în sine toate răspunsurile la acele întrebări pe care mintea noastră le-ar fi făcut, numai să i se fi însemnat cu luare aminte elementele pe care solul din preajmă le ascundea în sânul său.

Dar acest lucru așa de simplu și cernut cu atâta tărie de spiritul nostru și de bunul simț, d[omnul] Tocilescu nu l-a făcut și din pricina aceasta răspunderea lui în fața științei este grea și osânda mare.

Anume, să ne transportăm cu mintea cu 25 de ani îndărăt, când d[omnul] Tocilescu, ca director al muzeului din București, a fost trimis să întreprindă săpături în regulă la baza trofeului măreț de la Adamclissi. Închipuiți-vă că

suntem înarmați cu toate mijloacele științifice necesare la o așa întreprindere însemnată. Bănuim că numărul lucrătorilor care au să sape este suficient (d[omnul] Tocilescu avea, după cum arată raportul publicat în Monit[orul] Ofic[ial] din 7/19 oct. 1883, p. 3131, mai bine de 100 lucrători); adăugați, dacă vreți, că în ce privește creditul bănesc și uneltele de lucru suntem îndeajuns de bine pregătiți și că, ajunși în fața ruinelor, începem săpăturile noastre.

Am spus, ruinele sunt mărețe și pitorești. În mijlocul deșertului nemărginit al Dobrogei sudice, verdeața nu se vede decât în preajma trofeului, unde la poale de jur împrejur crescuse o dumbravă de copăcei mărunți și verzi. Un cireș mărișor, după cum mi-a spus un cioban, care a văzut ruinele înainte de săpături, împodobește vârful chiar al domei uriașe de piatră, care, prin contrastul cu verdeața crângului, părea ca de marmură albă. Prin stufiș apărea[u] din loc în loc steiuri albe de piatră, unele săpate cu podoabe de linii, altele cu figuri omenești sau de animale. Ei bine, datoria arheologului era să fotografieze cu amănuntul înfățișarea ruinelor, cum ieșeau ele printre copăcei și peste stufișul de verdeață. Erau datori să însemneze cu îngrijire fiecare stei de piatră, să-l desemneze, așa cum răsărea din pământ, era dator, firește, să facă un fel de înregistrare cât se poate mai completă și mai limpede a situației ruinelor în momentul care precede prima lovitură de târnăcop sau sapă în pământul care învăluie și împrejmuește trofeul.

Acest lucru d[omnul] Tocilescu nu l-a făcut și a făcut rău. Și greșeala aceasta, născută din ignoranță și neglijență, este cu atât mai de neiertat cu cât ruinele trofeului păstraseră urme clare din învelișul extern de piatră al acelu

corp cilindric de la baza pedestalului hexagonal pe care stătea trofeul propriu-zis.

Naturalistul Wutzer, care a vizitat ruinele noastre în anul 1856, o spune lămurit aceasta cu cuvintele „o dungă ieșită în afară și care merge jur împrejur[ul] edificiului la o înălțime cam a treia parte din totala clădire, pare a însemna că pe acolo se desfășurase altă dată o friză”.

Urmele acestei frize, pe alocuri resturi din pietrele cornișei se păstrasera până târziu în urmă, dovadă sunt spusele unor țărani români și străini din satul Adamclissi și Mulciova, care ne vorbesc de aceste „podoabe săpate ca un brâu de frânghie” de jur împrejurul clădirii. Dar în pripa cu care d[omnul] Tocilescu a procedat și aceste slabe urme s-au risipit și s-au prăpădit.

Odată cunoscând bine starea de fapt a ruinelor, când încă solul era nerăscolit, arheologul putea să procedă la săpături sistematice, adică după exploatarea la suprafață începea cercetarea rămășițelor ascunse în pământ.

Primul act, care deschide această nouă activitate științifică, este alcătuirea unui „jurnal”.

În acest jurnal arheologul consemnează cu luare aminte fiecă obiect, adâncimea terenului, unde a fost descoperit, ca și depărtarea de poalele monumentului, împrejurările particulare în care s-a făcut, poziția exactă pe teren, nu numai în ce privește adâncimea, dar mai cu seamă față de punctele cardinale ale ținutului. În acest jurnal el trebuie să treacă poziția relativă de înclinare a reliefului, a inscripției, sau a unui simplu bloc de piatră cioplit ori nu; căci după felul cum ele au fost descoperite se poate deduce poziția lor pe pereții trofeului; de asemenea trebuie să înregistreze distanțele mai apropiate sau

mai depărtate între diversele blocuri sculptate. Mai ales această din urmă însemnare capătă o importanță, care pentru cunoașterea rânduiri pietrelor este covârșitoare.

Un exemplu în această privință ne poate lumina în modul cel mai desăvârșit. În articolul precedent, făcând descrierea trofeului de la Adamclissi, era vorba despre niște blocuri mari de piatră zise metope și care purtau pe fața lor imagini de barbari și de romani în luptă. Aceste metope erau așezate desigur cu un rost oarecare: ele formau grupe diferite, în care se învedeau scene de lupte, unele de pedestri barbari cu călăreți romani, altele de trupe auxiliare cu barbari, care mergeau pe jos sau în care, altele în fine ne înfățișau scene de lagăre, precum erau alocuți[un]i imperiale către soldați sau defilări de prinși barbari, care cu mâinile încătușate treceau pe dinaintea împăratului ori comandantului roman.

Grija arheologului era să vadă cum stăteau aceste metope în legătură între ele? Care erau pietrele de pe fața de răsărit sau de apus a trofeului și care de pe fața de nord sau de sud? Era între ele o continuitate neîntreruptă sau din contra erau goluri mai mult sau mai puțin largi, care le despărțeau din loc în loc?

La aceste întrebări numai o cercetare amănunțită pe teren, adică o consemnare migăloasă, dar exactă, a *locului* unde metopele fuseseră scoase din pământ putea da un răspuns mulțumitor.

În loc de această cercetare serioasă și rodnică d[omnul] Tocilescu, cuprins de delirul ruinilor, exclamă cu emfază: „Ruine singuratice și de o elocință majestuoasă! Uitarea vă înfășurase într-un giulgiu de moarte mai gros decât dărâmăturile deasupra-vă grămadite. Pierdute

în pulberea veacurilor, vremea, care totul vremuiește, vă ștersese până și numele lui din istorie. Astăzi voi ați căpătat o faimă europeană, un loc în analele artei, în analele lumii. De voi se leagă atâtea [și] atâtea amintiri! În preajma voastră am gustat atâtea amărăciuni, amestecate cu atâtea bucurii; căldura, praful, setea, osteneala, mușcăturile insectelor celor mai variate...”.

Judecată așadar activitatea d[omnu]lui Tocilescu din acest punct de vedere, ea se arată nu numai greșită, dar în același timp nimicitoare, căci neîmplinind cerințele unei metodice cercetări, d[omnia] sa a rupt din ignoranță o pagină din cele mai luminoase ale trecutului nostru cultural. Căci ceea ce se putea face atunci, când monumentul de la Adamclisi stătea ascuns sub grămada ruinelor sale, astăzi în zadar am mai încerca-o sau, în orice caz, cu greutate înmiite.

„Unii tăiau pădurea crescută în jurul monumentului, scrie dânsul în raportul despre care am vorbit mai sus, alții curățau terenul de rădăcini, de pietre și de ciment; iar alții săpau în *pun[c]te distanțate*”. „Alții săpau în *pun[c]te distanțate*”, iată singura notă mai amănunțită asupra explorării sale arheologice! Și pe aceste note totuși avea să-și întemeieze pentru totdeauna dezlegarea complicatei probleme a rânduiri metodelor sculptate și prin urmare originile trofeului! Dar pentru ca cititorii să se convingă mai cu temei despre seriozitatea științifică a dezgropărilor întreprinse de d[omnul] Tocilescu, copiez aici o parte din raportul său către ministrul instrucției publice, de altminteri singurul raport care s-a publicat până astăzi asupra explorărilor sale arheologice:

„Aceste 19 bucăți, dintre care 5 cu fața în jos, s-au dezgropat în zilele de sâmbătă și duminică.

Un număr cu mult mai considerabil zace încă acolo, sub un mic strat de pământ, greutatea bucăților întârziază singura lucrare a descoperitorului, fiindcă în toate părțile ochiul recunoaște bolovani îngropați și sub lespezile scoase stau altele mai adânc îngropate”.

Ei, ce ziceți de această precizie științifică a d[omnu] lui Tocilescu? Și cu toate acestea d[omnia] sa se declară mulțumit cu „rezultatele dobândite” și după ce fotografiază și „pietrele *descoperite anul trecut*” și „ia măsuri de conservarea basoreliefurilor” (așadar cele din anul trecut rămăseseră neadăpostite), cere ministrului „să prevadă alte sume pentru a se putea face explorațiuni *sistematice*”. Cum vedem dar, recunoaște și dânsul că săpăturile din anii 1882 și 1883 nu fuseseră sistematice.

O singură dată ne vorbește d[omnul] Tocilescu despre existența unui „jurnal, ținut în regulă, în care se însemnau amănuntele fiecărei descoperiri”; dar aceasta nu lui se datorește. Anume, în 1890, vine faimosul arhitect din Viena, G. Niemann, pentru ca să limpezească cestiu-neă grea și întunecată a rânduirii podoabelor sculptate de pe pereții trofeului.

Acest arhitect, prin felul spiritului său precis și prin admirabila școală la care fusese format, putea mai bine decât oricare altul să îndeplinească una din cerințele cele mai imperioase ale oricărei cercetări arheologice serioase.

Din nefericire, era prea târziu: cu doi ani mai înainte, d[omnul] Tocilescu nu numai că dezvelise terenul întreg din preajma trofeului, teren în care stătuseră poate veacuri întregi reliefele cu sculpturi, dar se grăbise și să le transporte la București, unde cu nepăsare le-a aruncat în bătaia ploilor și a zăpezii în grădina muzeului nostru național.

Când, în timpul din urmă, l-am întrebat să-mi spuie pentru ce n-a procedat cu trofeul nostru așa cum știința i-o cerea, d[omnul] Tocilescu mi-a răspuns cu o candoare îngerească: „De unde știam eu la început că monumentul acesta de la Adamclisi are așa importanță!”.

Acest răspuns este simptomatic, el zugrăvește pe om minunat de bine, precum ne face să întrezărim în același timp și lipsa lui totală de pregătire științifică.

Dar d[omnul] Tocilescu nu-i de vină numai că n-a știut să cerceteze ruinele trofeului, el este de vină că le-a nimicit, pentru ca în loc să le exploreze să-l exploateze mai bine și mai sistematic.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 153, luni 19 iunie 1906, p. 1-2.

Știința sau vandalismul d[omnu]lui Tocilescu [?]

III

Dragostea de urmele trecutului. – Opera d[omnu]lui Tocilescu. – Rezultatul nesocotinței.

„E dureros a spune că acest monument de seamă (din Adamclisi), care a fost respectat de toți barbarii și în urmă până și de turci, l-a distrus d[omnul] Tocilescu”.

Dr. Istrati

Am văzut, în articolul anterior, ce greșeli a făcut d[omnul] Tocilescu în cercetarea ruinelor trofeului. A despuiat monumentul de podoabele, câte mai rămăseră pe învelișul din afară al zidurilor sale, a risipit prin răscolirea pământului din preajmă dovezile hotărâtoare

pentru reconstituirea măreței clădiri. Aceste greșeli, unele de nereparat, ne dau dovada nu numai de ignoranța acestui om, dar în același timp și de lipsa de aptitudine firească, pe care un altul în situația lui ar fi trebuit s-o aibă. În rândurile următoare vom pune în lumină altă față a activității științifice a directorului muzeului nostru de antichități, activitate dăunătoare pentru monument, atât din neștiință și neglijență, cât și din calcul și intenție de a exploata mai bine rămășițele trecute ale neamului nostru.

Dragostea de urmele trecutului

Învinuirea este grea, dar a fost dovedită de alții. De când e lumea, dragostea aceasta pentru urmele glorioase ale trecutului a fost adânc sădită în om și adânc va fi și de aici înainte, oricare va fi întocmirea socială pe care ființa omenească și-o va croi. Regii bătrâni și uitați din Chalde[e]a, care au trăit cu mii de ani îndărăt, când vedeau templele zeilor și palatele strămoșilor căzute în ruine, aveau grija pioasă să le reclădească, mai mult sau mai puțin pompos, după cum erau și puterile lor materiale. În orice caz, nimănui dintre acești străbuni ai culturii noastre nu i-a venit în gând să risipească pietrele, să arunce ruinele în cele patru unghiuri ale pământului.

Din contră, cu ce pietate adâncă și cu nespusă dragoste n-au cules ei cărămizile și pietrele vechilor clădiri și cu ce grijă cucernică n-au pus la temelia clădirii reparate cilindre scrise, în care ni se povestea gloria trecută a neamului, a părinților și propria lor strălucire!

În Europa modernă, în țările cultivate, statul nu se dă îndărăt de la nici o cheltuială pentru ca să reîmpodobească ceea ce vremea a netezit, să reînființeze ceea ce oamenii

au sfârșit. Semnul cultivării omului stă tocmai în această venerare a trecutului, în această iubire a ceea ce părinții și strămoșii au creat, căci acesta este sufletul vieții, care bate în toate inimile și în toți oamenii care trăiesc pe același pământ.

Opera d[omnului] Tocilescu

Numai noi, românii, am avut nefericirea fără seamăn să dăm peste un învățat, în al cărui suflet iubirea de neam și de patrie nu deșteaptă nici o amintire și care, fără milă, a nimicit ceea ce timpul respectase și uitaseră oamenii.

Acest om este tocmai directorul muzeului național, d[omnul] Tocilescu, cel care a prezidat la săpăturile trofeului de la Adamclisi.

Este o normă adoptată de toată lumea învățată: ruinele unui monument, dacă nu se repară, își păstrează pozoarele sale împrejurul său, până ce le va veni vremea să fie repuse pe pereții clădirii de unde căzuseră. Numai lucrurile mărunte, care, în cadrul unde au fost descoperite, pot trece nevăzute, numai acelea sunt transportate aiurea, bunăoară într-un muzeu, într-o clădire pregătită anume pentru aceasta.

Ei bine, d[omnul] Tocilescu, care cunoaște această normă, căci formează crezul oricărui arheolog, a nesocotit-o și contra părerii sale proprii s-a pus să care pietrele trofeului de pe ruine și, după ce le-a adus în București, să le arunce în grădina muzeului. Ca normă [că] o cunoaște și dânsul - oricât de ușuratic a lucrat - o dovedesc cuvintele sale proprii: „În aceste întinse șlepe, care prin grandioasa lor simplitate te umple de groază și totdeodată de extaz se înalță monumentul nostru, el însuși mare și

simplu, el însuși excitând admirațiunea noastră, stârnind în noi un fior, atât prin aspectul său, cât și prin reamintirile ce deșteaptă anume în acest loc.

În orice alt punct al lumii, zice el mai departe, el ar fi fără efect; ba încă din cauza executării nedibace a unora din elementele sale, ar părea poate chiar urât; dar *aci el este la locul său*; aci se înalță el mândru către cer, aci el predomină întreaga natură; el este simbolul barbariei învinse, unde natura însăși seamănă unui barbar necioplit”.

Așadar, știa și dânsul că trofeul nu poate face efect decât numai pe locul unde a fost clădit și cu toate acestea nu s-a sfiit să-l despoaie de reliefele și podoabele sale și să-l care din pustietățile Dobrogei acolo unde orizontul nemărginit și pustiul fără verdeață dă aripi fanteziei și „gândurilor viață”, precum spune poetul. Și aceasta cu ce scop? Ca să-l reconstituie în fața Universității din București! Căci el și numai el a îndemnat pe marele Kogălniceanu să ceară „reconstituirea Turnului de la Adamclisi pe una din piețele capitalei României”. Noroc însă de cuminența d[omnului] D. Sturza, care n-a lăsat să se facă și această ireparabilă greșală, de a rezidi pietrele cărate în București într-o clădire a cărei „reconstituire era imposibil” de făcut atunci. Așadar d[omnul] Tocilescu a despuat monumentul de pietrele sale și a pornit cu ele spre București. Dar cu ce nesocotință, cu ce revoltătoare nepăsare!

„Pe zecimi (sic) de kilometri jur împrejur, zice dânsul, cu mare greutate și osteneală multă am fost nevoiți să căutăm resturile monumentului prin pădurile de piatră ale părăsitorilor cimitire și apoi tot cu mare greutate și

stăruință să le dezgropăm și să le aducem iarăși la picioarele clădirii, de unde fusese[ră] luate în curs de veacuri”.

Câte cuvinte, atâtea neadevăruri, căci d[omnul] Tocilescu altfel a procedat decât spune, procedare fără pereche în istoria culturii omenești și pe care noi am putea-o numi mai bine „pângărire a monumentelor străbune”. Voi ilustra însă aceste spuse cu câteva fapte, pentru ca să văză orișicine ce înțelege d[omnul] Tocilescu prin cuvintele „cu mare greutate și osteneală mult am fost nevoiți să căutăm resturile monumentului și să le dezgropăm”.

Trofeele, de când e minte omenească, au fost considerate ca simple semne de amintire ale unei biruințe strălucite, ale unor fapte mărețe. Unul singur pe pământ, și acesta este d[omnul] Tocilescu, a crezut că trofeul poate fi și necropolă, în orișice caz un monument funerar. Purtat de acest gând straniu, d[omnia] sa, după ce a desfăcut baza trofeului de învelișul său secular de pământ, a început să sape la temelia clădirii, pe partea ei de apus, o gară lungă de 7-8 metri, largă de 3-4 metri, iar în adâncime de mai bine de 3 metri.

O parte deci din scara circulară de șapte trepte, scară de piatră „care se păstrase cu muchiile pe alocuri stricate prin căderea pietrelor, dar aproape întreagă”, a fost spartă cu intenție, pentru ca să caute sub temelia măreței clădiri de nu sunt cumva urme de morminte. Această idee, e drept, a mai avut-o cineva, din câtă lume s-a vânturat prin preajma trofeului și acesta a fost un mușir turc din Silistra, care a bătut zidirea de piatră cu tunurile, fără ca să ajungă la nici o pricopseală.

Rezultatul nesocotinței

Rezultatul nesocotinței d[omnu]lui Tocilescu iată-l în toată grozăvia lui: cele două trepte de piatră ale scării, care încă n-au fost smulse, s-au aplecat înspre înăuntrul gropii; căzând ele, desigur că și zidul trofeului va cădea și atunci se va întâmpla ceea ce nimeni n-ar fi îndrăznit să cugete, clădirea măreață [făcută] să înfrunte veșnicia vremii și care se împotrivise neclintită până și barbarilor, astăzi, în urma săpăturilor d[omnului]Tocilescu, amenință să cadă.

Dar aceasta este o faptă nelegiuită și, în altă țară, nesocotitul ar fi fost pedepsit amar. La noi, firește, i s-a acordat o nouă distincție, o căvălăre[?] nouă, ca și cum ar fi binemeritat de la patrie!

Dar această nouă distincție însă nu împiedică lumea înțeleaptă de la noi să înfiereze actul nimicirii ruinelor noastre. Și în sensul acesta cuvintele d[omnului] dr. Istrati, care vin după blamul energic al d[omnului] Spiru Haret, capătă întreaga lor semnificare: „E dureros a spune, scrie dânsul, că monumentul de la Adamclisi, care a fost respectat de toți barbarii și în urmă și de turci, l-a distrus d[omnul] Tocilescu”. Și d[omnul] dr. Istrati, ca și d[omnul] Spiru Haret, este un om de știință exactă, care știe să-și măsoare cuvintele cu multă luare aminte.

Dar d[omnul] Tocilescu mai spune că „tot cu mare greutate și stăruință” a fost „nevoit s-aducă pietrele la picioarele clădirii, de unde fuseseră luate în curs de veacuri”. Un neadevăr și acesta.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 160, miercuri 28 iunie 1906, p. 1-2.

Știința sau vandalismele d[omnu]lui Tocilescu?

IV

Se plângea d[omnul] Tocilescu, într-un pasagiu reprodus de noi în articolul precedent, de greutatea și osteneala pe care a încercat-o căutând pe distanțe de „zecimi de kilometri” pietrele trofeului, pe care le-a dezgropat din „părăsitele cimitire” și le-a adus apoi „la picioarele clădirii, de unde fuseseră luate”.

Se plângea, și mulți l-au crezut, fiindcă nu cunosc lucrurile de aproape și puțini i-au controlat cuvintele. Eu susțin că d[omnul] Tocilescu nu numai [că] n-a făcut ceea ce spune în plângerea sa, dar nici măcar pietrele pe care împrejurările le păstraseră chiar în preajma trofeului nu le-a cules și nu le-a adăpostit, ci din contră le-a risipit și le-a dat pierzării.

Mai întâi, nici măcar satele din împrejurimea lui Adamclissi n-au fost cercetate. Astăzi chiar cimitirele de la Mulciova, Enige, Arabagi, Iusufpunar etc. sunt pline de pietre care poartă pe ele ornamente geometrice sau părți din frizele în formă de frânghie sau de ramuri împletite. Multe sunt pietrele cu stâlpi încheiați la capăt cu capitale corintice, stâlpi care despărțeau metopele cu reliefe, pentru ca să nu mai vorbesc de cele întoarse cu fața pe pământ și prin urmare cu greu de constatat din ce parte anume a trofeului sunt. Cum le-au dus turcii și tătarii și le-au trântit pe mormântul rudelor lor, așa au rămas și astăzi bătute de soare, de ploaie și de ninsori.

Dar în fine cine își mai pierde vremea să condamne pe cineva de ceea ce n-a făcut, când ce a făcut este așa de rău, încât nu-i osândă mai grea pe care să nu i-o dai.

D[omnul] Tocilescu, din ce motiv l-au spus alții, s-a hotărât, sunt 17 ori 18 ani, să care toate pietrele trofeului

la București. Motivul aparent? Că în Dobrogea nu erau în siguranță, ca și cum doi, trei soldați nu s-ar fi găsit în țara aceasta pentru paza unui monument, care pentru trecutul nostru și pentru probarea drepturilor noastre politice asupra Dobrogei era mai important decât tot ce avem astăzi în întinsul hotarelor noastre.

Așadar, s-a hotărât d[omnul] Tocilescu să care pietrele spre București. Aici greutăți și osteneli și neazuri! Ba încă ne spune că și-a frânt și picioarele cu ocazia aceasta? Iată-l deci și martir al științei!

Epopeea cea tristă a monumentului însă începe odată cu transportarea lui din singurătățile Dobrogei spre București. Multe din pietre s-au spart cu prilejul acesta. Câteva au rămas pe drumul de la Adamclisi spre Răssuata [Rasova ?]. Eu însumi am scos câteva fotografii după cele aruncate în iarbă.

Gurile rele ne spun că aceste pietre au fost părăsite de cărăuși, fiindcă nu li s-a plătit munca. Dar aceasta cred că e neadevărată. Fapt sigur însă este că pietrele zac și astăzi în drum și oamenii sparg cu barda așchii dintr-însele, când au nevoie pentru cine știe ce scop. Dar pierderea cea mai grea o încearcă monumentul de la Răssuata chiar: o parte din pietre au căzut în Dunăre, în dreptul cunoscutei cârciume a lui Ștefan. Firește, d[omnul] Tocilescu nu spune nici un cuvânt despre această năpastă; dar mărturiile sunt multe și veridice: mai întâi, sunt locuitorii și cărăușii întrebuințați la transport și apoi este glasul veridic al marelui Otto Benndorf, care o spune lămurit în cartea sa „Das Monument von Adamclissi”.¹⁾ Așadar, îndoială nu încape, o parte din reliefe stau astăzi îngropate sub veșnică călătoare a valurilor Dunării, după ce atâtea veacuri au șezut sub împietrita pătură de pământ.

Se pare chiar că dispariția acestor pietre s-a întâmplat în două rânduri: o dată unele au căzut din ceam în Dunăre, probabil din pricina nepăsării cu care s-a lucrat; iar în alt rând câteva altele au fost târâte de pe malurile Dunării, unde fuseseră înșirate în așteptarea îmbarcării lor, de șuvoaiele furioase ale apelor ieșite din ploi, ape care se prăvăleau de pe apele [pantele] învecinate în Dunăre. Și iată cum gloria strălucită a pietrelor trofeului s-a înecat în apele bătrânului fluviu.

Dacă ar fi să căutăm o caracterizare a acțiunii științifice a d[omnu]lui Tocilescu, eu cred că niciuna n-ar fi mai nimerită decât aceasta: directorul Muzeului nostru a dus arta de a nimici ruinele la adevărata ei perfecție. Nu cred să poată altă țară cultă sau barbară da un alt exemplu mai fericit de această artă în a risipi și nimici ceea ce vremea a păstrat și au respectat oamenii.

Dar, în fine, iată pietrele ajunse la București, iată-le depuse cu multă evlavie pe aleea muzeului din Capitala Regatului. Copaci bătrâni le apără de soare și poate de vânturi; dar ploaia, dar umezeala nisipului care se urcă neîncetat de la bază în sus pe piatră și o macină și o fărâma, pe încet, pe tăcute, dar cu o stăruință neînduplecată [?]. La multe figuri de pe metope umezeala a mâncat picioarele, la câteva din ele a netezit fața și le-a nivelat asperitățile și, cu chipul cum merge, în câteva decenii vom putea spune chiar noi: „au fost”. Și singura urmă despre existența lor va fi niște pietre pe care cu multă greutate ochiul va mai putea prinde conturile nivelate și șterse ale imaginilor.

Și când te gândești că de 15 ani, de când ele sunt aruncate în grădina muzeului, directorul nostru – care într-un

acces de delir al ruinelor striga: „ruini singuratice și de-o elocință majestuoasă”? Pentru voi am îndurat... „mușcăturile insectelor celor mai variate...” – ar fi putut măcar să le puie câteva căpătâie dedesubtul steiului, ca să le izoleze de umezeala din jos, precum prin câteva scânduri, așezate ca un tavan pe deasupra, ar fi putut să le apere de umezeala de sus!

Ei, dar aceasta ar fi cerut cheltuieli prea mari, care, firește, sunt mai presus de puterile financiare ale muzeului; de aceea, din când în când, auzim pe îngrijatul director gemând la toate vânturile: „dați-mi bani să apăr pietrele trofeului!”.

Și, cu toate acestea, d[omnul] Tocilescu a avut la dispoziție în timpul celor 20 de ani, de când este director al Muzeului Național de antichități suma de cel puțin 100 de mii lei (citește o sută de mii) pentru achiziții (Vezi A. Tzigara-Samurcaș, *Muzeul nostru național*). Și din această sumă d[omnia] sa n-a găsit de cuviință să întrebuințeze măcar 500 lei pentru apărarea tezaurului de la Adamclissi, despre care spune că se îngrijește așa de mult.

Dar eu cred că nu d[omnia] sa este de vină; de vină suntem noi toți, de vină este opinia publică de la noi că nu l-a măturat mai devreme din capul unei instituții, pentru care se cere nu numai știință, onestitate și muncă, dar, mai presus de toate, dragoste vie pentru orișice manifestare a străbunilor și a neamului nostru, căci în trecut stă izvorul puterilor noastre de viață, precum în slăvirea culturii noastre de odinioară stă legătura și rostul mișcărilor culturale sănătoase de astăzi.

1) Cu acest prilej atrag atenția cititorilor noștri că în traducerea românească a cărții d[omnului] Benndorf nu

ni se spune un cuvânt măcar despre partea lucrată de învâțatul german, capitolul X, ca și cum s-ar lăsa să se înțeleagă că întreaga carte ar fi opera d[omnu]lui Tocilescu.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 159, luni 26 iunie 1906, p. 1

Comunicările d[omnu]lui Tocilescu la Academia Română [I]

Într-una din ședințele Academiei Române, d[omnul] Tocilescu se plângea cu glasul sugrumat de „campania de nimicire” pe care un profesor universitar a întreprins-o contră-i, se plângea de „nedreptatea” care i se face, după dânsul, punându-se în discuție întreaga lui viață științifică, se plângea mai ales de „ponegrirea sistematică” cu care actele lui sunt cenzurate. Și această acțiune, zicea el, făcând aluziune la cuvintele d[omnu]lui Istrati – „monumentul din Adamclisi care a fost respectat de toți barbarii și până și de turci a fost distrus de d[omnul] Tocilescu” – pornește adesea chiar din sânul cancelariilor oficiale, iar scrierile „ponegritoare” sunt publicate până și în acte oficiale.

Pe de altă parte, d[omnul] Tocilescu părea că se mângâie citind cu emfază, în plină ședință, scrisoarea d[omnu]lui Sturdza unde, firește, se cinstea *odinioară*, poate cu prea mare căldură, lucrarea întreagă a directorului muzeului nostru, referitoare la monumentul din Adamclisi; uitând însă să adauge că această scrisoare a ilustrului academician fusese scrisă în [alte] timpuri, când și noi aceștia tineri credeam în mărimea și importanța operei d[omnu]lui Tocilescu.

Afară de aceasta, tot d[omnul] Tocilescu asigura mai departe că această companie îl lasă nepăsător și rece, că el își va urma calea trasă de mai înainte și va duce, speră, la bun sfârșit opera începută.

O mică rectificare își are evident locul și aici. „Campania aceasta de nimicire” își are rostul ei efectiv, o vom vedea mai departe: ea nu-l lasă tocmai așa de nepăsător și rece, precum are aerul s-o spună. Dovadă că autorul acestor rânduri a fost atacat în trei ședințe, aproape consecutive, ale Academiei Române tocmai de cel care s-arată așa de indiferent la tot ce se spune pe seamă-i. Și când un lucru nu te supără, nici nu te costă, tăcerea este răspunsul cel mai semnificativ. Doar nu în zadar proverbul arab zice: dulăii latră, caravana trece.

De altminteri, o mărturisesc, fi-va d[omnu]lui Tocilescu indiferentă sau nu acțiunea noastră, îl amărăște această campanie sau nu, îl schimbă sau nu în apucăturile și în activitatea sa științifică, aceasta ne este cu adevărat indiferent nouă [a]cestora tineri. Și o spun cu atât mai sincer cu cât oricare ar fi purtarea d[omnu]lui Tocilescu, bunăvoitoare sau nu față de noi, noi vom merge pe calea noastră și nu va fi uneltire, nici clewetire care ne-ar putea sili să încetăm.

În ce mă privește pe mine, consider această acțiune a mea ca un adevărat apostolat, ca acțiune educatoare și mântuitoare pentru generația care vine după noi, căreia se cuvine să-i arătăm, dacă nu însuși limanul mântuirii, cel puțin calea care duce la liman.

Trebuie să se sfârșească odată pentru totdeauna cu această elasticitate a simțului nostru moral și cu neglijența aceasta în împlinirea datoriei noastre. D[omnul]

Tocilescu, prin poziția lui înaltă de educator al tinereții – au mai spus-o și alții adesea – nu numai [că] nu are pregătirea îndestulătoare pentru această chemare sfântă, dar, ceea ce este mai grav, nu are nici măcar un trecut moral nepătat, care prin puritatea lui să servească drept pildă de imitat celor ce vin în urmă.

Și d[omnul] Tocilescu nu este singurul, el este numai un tip mai răsărit al unei întregi falange de indivizi, care astăzi la noi văd, simt și se poartă întocmai ca și dânsul. Și pe calea aceasta nu mai merge, trebuie să ne cumișim sau să pierim. Și este timpul. De aceea, fie chiar cu primejdia ca, în anii cei mai frumoși ai vieții, să ne istovim puterile noastre în această luptă negativă, actul trebuie împlinit. Și trebuie împlinit cât mai repede, dacă vrem să vedem răsărind și pentru noi mai curând soarele mântuirii și să ne pregătim pentru bătrânețe timpuri mai bune.

Cum vedeți dar, lupta noastră contra d[omnu]lui Tocilescu nu este lupta unui interes trecător, unor ciocniri vremelnice în felul de gândire și în metoda de lucru, ci este lupta a două generații, una veche și învechită în rele și cealaltă tânără, care înțelege activitatea științifică și rostul chiar al vieții în alt chip decât l-au înțeles bătrânii. Se înțelege sunt bătrâni care văd și ei lucrurile sănătos și cuminte, dar nu despre ei e vorba. Noi nu cerem numai loc la viață, ci în același timp cerem și prefacerea bătrânilor după modul nostru de a vedea sau, dacă nu se pot preface, să se dea în lături din drumul nostru și să ne lase mână liberă în opera noastră de luminători și educatori ai tinereții și prin aceasta ai neamului.

Iată motivul puternic care ne îndeamnă pe noi la luptă și iată de ce ne este totuna dacă acțiunea noastră este

plăcută sau nu celor care sunt în dușmănie cu noi sau împotriva înclinărilor noastre.

Și acum, după acest înconjur, să intrăm în miezul lucrului. Să revenim la activitatea științifică a d[omnu]lui Tocilescu, așa cum reiese din ultima comunicare făcută de dânsul în Academie.

Ca privire generală, comunicarea d[omnu]lui Tocilescu la Academie este prețioasă, pentru că ne dezvălește starea lui sufletească, într-înșea se întrevede toată goliciunea lui. Ai crede, după câte spune dânsul, că întreaga lume care s-a ocupat cu monumentele de la Adamclisi n-a făcut decât sau să copieze spusele academicianului nostru sau, dacă vreun altul a îndrăznit să se abată de la prevederea făcută de d[omnia] sa, faptele „descoperite în săpăturile din urmă” l-au dezmințit și prin urmare au scos în lumină tot mai vie și mai curată înțelepciunea și vasta știință a celui „pe nedrept ponegrit”.

După d[omnul] Tocilescu învățați mari ca Benndorf, Niemann, Fürtwangler sau Cichorius n-au făcut decât să grămădească neghiobii peste neghiobii, propunând concepții și păreri a căror valoare efemeră au nimicit-o descoperirile din urmă. Ascultându-l pe dânsul, ai uneori iluzia că d[omnul] Tocilescu este unul din fenomenele mari științifice, care, neînțelese de contemporani, se înalță în mărimea lor singuratică tot mai mult pe deasupra capetelor noastre, cu cât timpul trece și „descoperirile științifice” se înmulțesc.

Ce păcat însă că această mărime nu este recunoscută nici măcar în limitele sălii unde vorbește dânsul și nu durează nici măcar cât ține timpul comunicării sale! Hotărât lucru, zoilii români sunt prea pizmași și prea caută să-l

cinstească în „campania lor de nimicire” nimbul nemuririi sale, ca și cum strălucirea lui n-ar fi în fond strălucirea neamului nostru.

E drept, a fost un timp când autorul acestor rânduri a crezut altfel, socotind drept adevărate toate spusele arheologului nostru. Indus în eroare de scrierile românești ale acestuia, unde pretutindeni nu vezi decât „părerea mea” ori „ipoteza mea” sau „eu îmi dau cu socoteala” etc., am crezut că în adevăr ele răspund unei realități; mai târziu însă am luat obiceiul să controlez aceste spuse, să le compar cu ceea ce găseam în literatura științifică străină asupra aceluiași lucru și atunci am luat seama că lumina tot din apus a venit și că prin urmare „ipoteza” sau „părerea” propusă nu erau decât simple transfigurări a ceea ce străinul exprimase poate mai complet și mai bine în revistele străine. Deci, în cazul acesta formula „ex oriente lux” era mincinoasă.

Un caz concret, care să dezvelească mai bine caracterul acestei firi curioase, poate că n-ar strica.

Studiam trofeul de la Adamclisi, mă frământam cu gândul asupra originii sale și nimic clar nu-mi reieșea înainte din tot ce se spusese. Firește, eram dator pentru limpezirea problemei să studiez scrierile d[omnu]lui Tocilescu. Îmi ziceam „voi sorbi adevărul din însuși izvorul primitiv”. De unde să-mi închipui că acest izvor era și el străin, adus de departe, din alte țări? Uneori vedeam, cuprins de mirare, că părerile emise de d[omnul] Tocilescu fuseseră mai înainte subscrise în străinătate de alți învățați, dar orbit cum eram de patriotismul meu românesc îmi ziceam, intervertind rostul real al lucrurilor, „streinul a copiat fără rușine pe conaționalul meu și n-are

nici măcar atâta bun simț să spună lucrul într-o notă cât de răzleață măcar; să declare fie cât de învăluit izvorul de unde s-a adăpat”. Nu știam că, cugetând astfel, condamnam fără apel tocmai pe cel ce căutam să-l înalț în ochii mei.

Dar fiindcă scriam studiul meu în limbă străină și pentru străini, nevoit am fost, contra simțământului meu, să alătur pe lângă părerea conaționalului meu și părerea străinului, și de aici motivul că în cartea mea franceză se găsesc capitole intitulate „l’opinion de MM. Tocilescu-Benndorf”, când numele d[omnu]lui Tocilescu era în realitate superflu și pe nedrept aninat.

Dar din străinătate mi s-a atras atenția asupra erorii mele, însuși d[omnul] Tocilescu a recunoscut nedreapta paternitate a unor păreri care se dezvoltaseră fără nici o legătură cu părerile sale, poate chiar tocmai în contra vederilor sale. Atunci, firește, nevoit am fost să duc doliul verității acelor expresiuni de „păreri” sau „ipotezele mele” cu care d[omnul] Tocilescu își împăna comunicările sau conferințele sale la noi în țară și să dau Cezarului sau mai bine [zis] străinului ce era al străinului.

Însăși cartea cea mare a d[omnu]lui Tocilescu, „Monumentul de la Adamclisi”, este o exemplificare minunată a acestui procedeu, după părerea mea incalificabil. În ediția germană a cărții, studiul arhitectonic este făcut și iscălit de arhitectul vienez G. Niemann, cel arheologic propriu-zis însă este opera lui Benndorf, dovedită prin propria iscălitură a marelui arheolog. În traducția română însă numele lui Benndorf a dispărut, așa încât cititorul are iluzia, citind amănunțita și admirabila analiză a reliefelor trofeului, că este lucrarea proprie a d[omnu]lui Tocilescu.

Evident era aici o intervertire a adevărului făcută cu scop de a înșela buna credință a oamenilor și a da asupra valorii intelectuale a d[omnu]lui Tocilescu o idee care nu corespundea cu realitatea. E un fals tot așa de condamnatibil ca și orice fals făcut de nemernici în scop de a fura și a înșela pe semenii lor.

De atunci mărturisesc că m-am cumințit; de aceea, când în ședința Academiei Române auzeam pe semețul nemuritor zicând: „părerea mea” sau „ipoteza mea a fost consfințită de descoperirile făcute în urmă”, cugetam în minte: „să nu fie oare și acum o reeditare a procedului său de altă dată, să nu fie oare din nou o intervenție a lucrurilor gândite și dezvăluite de altul”? Mai ales că întotdeauna d[omnul] Tocilescu, în comunicările sale prin străinătate, este mai rezervat în „ipotezele sale” și obișnuiește cu dragă inimă să spună „părerea lui Momsen” ori „ipoteza lui Benndorf” etc., părere ori ipoteză care la noi nu trece cu mici variante, e drept, ca ale sale proprii.

Am insistat asupra acestor lucruri, pentru că ele ne dezvăluie o întreagă stare sufletească a nemuritorului nostru și poate a unora din compatrioții noștri. Și apoi, este un procedeu acesta care merită să fie veștejit cu toată puterea, un procedeu care trebuie înlăturat din viața noastră, dacă nu vrem s-ajungem de râsul lumii și dacă nu vrem să dăm o pildă de nemernicia noastră generațiilor viitoare care, sperăm, să fie mai bune decât noi.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 238, vineri 29 septembrie 1906, p. 1-2.

Comunicările d[lui] Tocilescu la Academia Română [II]

Spuneam în articolul precedent că d[omnul] Tocilescu obișnuiește – obicei condamabil, firește – să-și însușească părerile altora, fie că le ia pe de-a-ntregul și fără nici o schimbare, fie că schimonosindu-le și le prefăce după chipul și asemănarea sa, dându-le cu modul acesta o nouă față.

Dar d[omnul] Tocilescu este o natură fericită în această privință; ai putea adăuga, o natură fertilă în combinații și în prefaceri. De multe ori presupunerile sale sunt așa de adevărate încât este nevoie, după fiecă nouă descoperire, să se introducă proptele de susținere din ce în ce mai multe, care durează și ele „*l'espace d'un matin*”, până ce o nouă descoperire, dezvelindu-le baza, ne silește la noi meremetisiri. Ce vreți, părerile sale sunt ca acele frunze veștejite pe care adierea cea mai ușoară de vânt le scutură și le risipește!

Dacă judeci mai temeinic această activitate științifică, relativ lungă, a d[omnu]lui Tocilescu, ea îți apare ca o nouă pânză a Penelopei, care se țese și se destramă după împrejurări și după un joc capricios al întâmplării.

Se înțelege, aceasta ne dă o dovadă minunată de admirabila putere de adaptare la noi împrejurări a d[omnu]lui Tocilescu; și, spune filosoful englez, cel ce știe mai bine să se adapteze la noi împrejurări de viață, acela se perpetuează, în orice caz durează mai mult. Nu-i vorba însă, această activitate așa socotită nu este în definitiv niciodată o forță generatoare, ea nu înseamnă nimic, căci în continua ei prefacere în gol, găsindu-se întotdeauna alături de cărarea adevărului, ea ajunge să fie o neîncetată

înșelare pentru toți cei dimprejur și la urmă și pentru sine însăși.

În cazul cel mai fericit, aceste neîncetate prefaceri care se petrec în ideile d[omnu]lui Tocilescu, privitoare la monumentele de la Adamclisi – căci despre ele este vorba aici – dacă dau dovadă de marea dorință (?) a învățatului nostru de a se pune în armonie cu noile fapte „descoperite”, ele mai înseamnă în același timp și o continuă nesiguranță în vederi, o continuă dibuială și pipăire într-o lume de erori. Și, cine nu admite că această neîncetată prefacere în gol ne lasă nepăsători, mai ales că d[omnul] Tocilescu nu este una din acele inteligențe superioare și scânteietoare, care până și în rătăcirile sale să fie un subiect de adâncă cugetare pentru noi, muritorii ceștilalți.

Dar să ne scoborâm o lecuță, din această înaltă sferă de ametiitoare generalități, la fapte mai palpabile, la fapte mai concrete și să dăm câteva pilde despre această neîncetată goană a d[omnu]lui Tocilescu după adevăr, dacă vrem să întrebuițăm un eufemism.

D[omnul] Tocilescu, în comunicarea sa asupra ruinelor de la Adamclisi, ne-a spus că și-a îndreptat privilegiile sale, în ultimele patru luni de cercetări și săpături, în două direcții diferite: mai întâi, asupra înseși cetății *Traianenses Tropacenses* (cetatea din Adamclisi) și al doilea, asupra monumentelor din preajma trofeului chiar. D[omnia] sa pretinde că ultimele „descoperiri ale sale”, făcute în cetate, au aruncat atâta lumină asupra întunecosului mister care apasă asupra acestor ruini mărețe, încât chiar și monumentele din preajmă apar deodată într-o strălucire orbitoare. Vedeți dar că scriu spre slava d[omnu]lui Tocilescu, cu mai mult avânt și căldură decât n-a grăit nici el însuși în incinta Academiei Române.

Voi începe aşadar cu partea mai orbitoare, şi deci mai interesantă, a comunicării d[omnu]lui Tocilescu, încep adică cu partea privitoare la monumentele din preajma trofeului.

Se ştie că în apropiere de maiestuoasa clădire de piatră, ale cărei reliefuri, sub oblăduirea *dolce farniente* a directorului muzeului nostru naţional, se prăpădesc pe îndelete în grădina de pe bulevard, se mai află: întâi, un altar funerar şi al doilea, o movilă uriaşă de pământ. Ca şi trofeul cel impunător, ele stau înaintea ochilor noştri tainice şi tănuitoare de adevăr, ca nişte puncte de întrebare uriaşe.

Începem cu comunicarea privitoare la trofeu.

D[omnul] Tocilescu a spus în esenţă următoarele cuvinte: „În urma cercetărilor «mele», astăzi şi partea de sus a trofeului şi-a spus taina sa; astăzi înfăţişarea acestei clădiri s-a putut recompune până şi în amănuntele cele mai neînsemnate şi recompunerea ei o poate vedea şi admira oricine, în gips, în sala «palatului artelor» din Expoziţie”.

Tot cu acest prilej, a mai adăugat d[omnia] sa, că înălţimea monumentului a crescut şi mai mult din ce era mai înainte; deci monumentul a căpătat o zvelteţe pe care n-o avusese în reconstituirea lui Niemann şi aceasta graţie descoperirii unui pilastru, pe care, contra părerii lui Niemann şi Benndorf, d[omnia] sa (adică d[omnul] Tocilescu) l-a atribuit încă de mult trofeului nostru.

Prin descoperirea acestui pilastru, inscripţia dedicatorie însăşi, care odinioară era repartizată în două bucăţi, câte una de fiecare faţă (nord şi sud), astăzi trebuie considerată ca formând o singură placă aşezată la faţada principală a trofeului. „Părerea mea” de odinioară

(că inscripția trebuia diviz[at]ă în două fragmente) în fața noii „mele” descoperiri, zice d[omnul] Tocilescu, a trebuit s-o părăsesc.

Așadar, două afirmări clare: 1) că inscripția odinioară era formată din două fragmente aproape egale; 2) că astăzi această părere trebuie părăsită față cu descoperirea cea nouă. Cu alte cuvinte, ieri inscripția trebuia împărțită în două, astăzi ea formează un tot nedespărțit; mâine ce va fi? Nu-i oare drept ceea ce spuneam mai sus, că activitatea d[omnu]lui Tocilescu seamănă cu pânza Penelopei, care se țese și se destramă, aici însă fără rost și fără scop?

Învinuirea cea grea însă pe care i-o aduc d[omnu]lui Tocilescu nu-i aceasta; căci, în fond, cine nu-și schimbă părerile sale? Vinovăția lui stă în faptul că-și însușește cu *știință* părerile altora, fără măcar să-și dea osteneala de a le schimba măcar cât de puțin. Căci, nu încape îndoială, repartizarea inscripției pe două plăci diferite nu este părerea d[omnu]lui Tocilescu, precum nu este nici împreunarea ei într-un tot unic și nici atribuirea pilastrului la trofeul din Adamclisi.

Vreți dovadă? Nimic mai simplu.

Când un om sau un învățat are o părerea proprie asupra unui lucru oarecare, nu-i așa, părerea aceasta are să-și spuie mai întâi și mai la locul ei în opera pe care o scoate asupra monumentului sau lucrului despre care este vorba?

Nu-i așa, că în paginile acestei opere poate el mai bine și mai nemerit să ne lămurească asupra ideilor sale, care se raportează la subiectul în discuție? În specie, dacă d[omnul] Tocilescu ar fi descoperit el mai întâi, precum pretinde, această idee a repartizării în două fragmente

egale, nu se cuvenea oare ca dânsul să ne atragă luarea aminte asupra-i în opera publicată la Viena sau în ediția tradusă în românește „Monumentul din Adamclisi”? Și cu atât mai firesc pare lucrul, cu cât d[omnul] Tocilescu scria într-o carte alături de mai mulți colaboratori și unde cu câteva pagini mai departe se aflau capitole întregi semnate de învățați ca Niemann și Benndorf. În orice caz, dacă un sentiment de gingașă modestie l-ar fi împins să lepede expresiunile de „părerea mea” sau „ipoteza mea”, pentru ca să nu arunce prea în umbră pe colegii săi, nu găsiți oare că ar fi fost din partea altuia o îndrăzneală cu atât mai nesocotită de a-și însuși părerea d[omnului] Tocilescu, cu cât știa foarte bine că acesta putea să-l tragă la răspundere în orice moment? Sau ca să ne lămurim mai bine, nu găsiți oare că G. Niemann ar fi trecut marginile bunei cuviințe însușindu-și părerea d[omnului] Tocilescu, unde? - într-o operă (das Monument von Adamclissi) pe care, precum spune coperta, compatriotul nostru nu numai că a *editat-o*, dar a și compus-o în parte?

Și, cu toate acestea, Niemann o spune cu curaj și răspicat: Inscripția edificiului, după cum rezultă din completarea bucăților găsite, cuprindea cel puțin 10 rânduri, a căror înălțime se micșora treptat de sus în jos. Deoarece cele 5 rânduri de sus, măsurate de la muchia superioară conservată a plăcii de piatră până la marginea de jos a unui fragment din rândul al 5-lea, au peste tot o înălțime de 2,05 m, măsură care corespunde întocmai înălțimii pilaștrilor, atunci această concordanță de dimensiuni ne silește a admite că acele cinci rânduri au acoperit una din fețele corpului hexagonal, pe când sfârșitul inscripțiunii venea pe a doua față a aceleiași construcțiuni:

o dispozițiune curioasă din punctul de vedere tectonic, dar pe deplin sigură.

Teohari Antonescu

„Epoca”, an XII, nr. 246, duminică 8 octombrie 1906, p.1.

Comunicările d[omnu]lui Tocilescu la Academia Română [III]

Cum vedem dar, arhitectul vienez spune că, din motive „tectonice”, este „silit” să împartă inscripția în două fragmente; pe de altă parte el nici nu amintește măcar de d[omnul] Tocilescu. Dar, ca să nu mai încapă nici o nedumerire, adaug aici cuvintele chiar ale conaționalului nostru, unde nu numai că nu zice nimic despre „părerea sa”, dar – doamne, curioasă este mintea omenească! – chiar rupe și câteva lănci contra ei. Ascultați propriile sale cuvinte:

„Ei bine, d[omnul] Niemann, zice dânsul 1), a *admis* înălțimea pilaștrilor unghiulari ca normă pentru înălțimea suprafeței inscripțiunii și de aceea *a cerut ca documentul* (inscripția dedicatorie) *să fie divizat în două jumătăți*, ceea ce, după dimensiunile fragmentelor, n-ar fi în sine imposibil”. Cu o pagină mai departe este și mai lămurit: „Prin aceasta însă titulatura împăratului s-ar tăia în două și ar rezulta o propozițiune, care începea la nord și se termina la sud, pe când oriunde aiurea textul monumental al inscripțiunilor de acest fel *se repetă totdeauna întreg* pe ambele fețe ale unui monument, singurul lucru conform cerințelor epigrafice”.

Așadar, d[omnul] Tocilescu, întemeiat pe motivul „cerințelor epigrafice” se opunea vădit contra diviziunii

în două plăci dedicatorii. Ei, dar atunci cum rămâne cu fraza d[omniei]sale: „Părerea *mea* de altă dată, că inscripția trebuie divizată în două, am părăsit-o”? „Părerea” este a d[omnu]lui Tocilescu sau a lui Niemann? La întrebarea aceasta orice om cu judecata dreaptă nu poate da decât un răspuns, care este în același timp și o condamnare fără apel a compatriotului nostru.

Dar d[omnul] Tocilescu mai pretinde că, „în urma descoperirii unui pilastru cu capitel de acant”, descoperire datorată tot d[omniei] sale, a ajuns la ideea că inscripția dedicatorie forma un tot și era săpată pe o singură placă. Vedeti, ce farsă îi joacă memoria? D[omnia] sa susținuse cu 11 ani în urmă (zic susținuse, când ar trebui mai bine să zic *presimțise*) că inscripția ar fi fost săpată pe o singură placă. Mai târziu însă uită de presupunerea sa întemeiată pe motive epigrafice și în noua reconstituire pe care pretinde că ar fi făcut-o trofeului (și aceasta o poveste) admite că pilastrul descoperit de dânsul i-ar fi sugerat ideea unității inscripției dedicatorii.

Ce intervertire de roluri și aici!

D[omnul] Tocilescu descoperitor al pilastrului. Ce poveste! Dar care dintre arheologi nu știe că descoperirea aceasta se datorește lui Furtwängler? Oh, cu ce entuziasm tineresc nu strigă acesta când dă de răslețitele steiuri ale faimosului pilastru! „În fine, tot întunericul s-a risipit ca prin minune și chinuitoarea problemă a raportului dintre inscripție și trofeu s-a luminat, s-a dezlegat”. Furtwängler o spune clar: „Raportul strâns dintre fragmentele pilastrului și inscripția dedicatorie, *eu singur l-am recunoscut*” 2).

Pe cine să credem? Pe Tocilescu, pe Furtwängler? Și care dintre ei doi spune drept? Patriotismul meu mă

îndeamnă să mă pronunț pentru compatriot, rațiunea însă și realitatea mă sfătuiește altfel. Și iată cum: Furtwängler avea nedumerire asupra faptului dacă pilastrul ține sau nu de trofeu. Și în neliniștea lui roagă pe d[omnul] Tocilescu să vadă lucrul mai de aproape, să încerce de se poate alipi pilastrul de blocul cu inscripție. D[omnul] Tocilescu alătură blocurile unul de altul și, spre marea lui mirare, găsește chiar că litera *i* de pe blocul cu inscripție nu se poate împlini decât cu resturile păstrate pe pilastru. „Am avut plăcerea, scrie d[omnul] Tocilescu către Furtwängler, să aflu la marginea pilastrului urme netăgăduite din litera *i* din cuvântul *Ultori*”.

Vă întreb acum, cine dintre cei doi este adevăratul descoperitor al atribuirii pilastrului de trofeu: d[omnul] Furtwängler sau d[omnul] Tocilescu, care nici măcar nu bănuise legătura strânsă dintre diferitele fragmente ale pilastrului, fragmente aduse la București de către arhitectul Otto Richter și lăsate de compatriotul nostru să se rătăcească prin curtea muzeului de pe bulevard? Și totuși d[omnul] Tocilescu a spus în plină Academie: „Eu am descoperit că pilastrul ține de trofeu, deci mie mi se datorește forma actuală a pedestalului de sus al trofeului!”.

Oh, ce tip minunat de d[omnul] Tocilescu! Cu ce convingere naivă nu spune el lucruri pe care le-a auzit și le-a citit pe apucate în stânga și în dreapta și cu ce smerită modestie nu și le atribuie el sieși, fără să roșească și fără să aibă în cuget umbra unei remușcări măcar sau să-și simtă sufletul neliniștit și împovărat! Asemeni specii rare, care rezumă în ele un întreg fel de simțire și cugetare al unei generații pe ducă, trebuie cunoscute și cercetate cu drag de aproape, căci cine știe dacă vremurile de lumină

și sfințenie morală, care vor sosi odată și pentru noi, nu au să le risipească sămânța și să le-o nimicească pentru eternitatea eternității.

1) Monumentul din Adamclisi, p. 125.

2) Das Tropaion von Adamclissi, p. 458 și 460.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 247, marți 9 octombrie 1906, p. 1-2.

Comunicările d[omnu]lui Tocilescu la Academia Română [IV]

Dar d[omnul] Tocilescu uneori nu se mai mulțumește tot să copieze părerile altora și apoi să le dea la lume ca fiind ale sale proprii, ci fie că se crede în stare să dezlege probleme care sunt grele, fie că are chiar momente de onestitate științifică ori, poate, se teme de a nu fi descoperit, în tot cazul d[omnia] sa se încearcă să-și dea seama prin sine însuși de rostul faptelor, să le caute el prin el o lămurire, care să fie în afară de cercul lămuririlor date de alții.

Atunci, îl vezi că pornește singur, singurel pe piciorușele sale, pe cărăruia sa, de nimeni nevăzută, de nimeni neumblată.

Rămas singur însă, față în față cu mulțimea faptelor care îl împresoară, el nu mai vede înaintea ochilor săi nimica limpede, i se tulbură zarea ca și adâncul cugetului său și în această frământare a sufletului dă naștere unor „teorii ale sale”, cum obișnuiește să și le numească dânsul – teorii care, dacă nu lămuresc nimic și nu sunt interesante

prin construcția lor impunătoare, au totuși o însușire prețioasă în lumea posacă a învățaților: au meritul să mai descrețească posomorâtele frunți, ele ne dau momente de o veselie încântătoare. Ce vroiti, nepotrivirea, mai exact contrastul acesta, între faptele reale și explicările date de dânsul, totdeauna produce surâsul.

Cunosc în această privință o sumă de anecdote, care se șoptesc cu deliciu printre învățații din apus și care toate poartă cu ele această notă hazlie, de care vorbeam mai sus. Dar nu voi pierde timpul reproducându-le.

Sunt încântătoare în felul lor mai ales reconstituirile pe care d[omnul] Tocilescu le propune, atât pentru altarul funerar, cât și pentru movila uriașă de pământ din preajma trofeului și asupra căroră învățatul nostru a întreținut Academia Română aproape o jumătate de ceas. „Săpăturile *mele* din vara aceasta, zicea d[omnul] Tocilescu, au luminat trecutul monumentelor din cetate și mai ales al celor din preajma trofeului”. Ai fi zis că-și cântă un imn de biruință, așa de cu foc și plin de convingere vorbea dânsul!

L-am ascultat, am luat note și am rămas nedumerit, căci, în fond, la ce se reduce lumina aceasta? A mai spart o biată bazilică romană și, după cât se pare, una din cele mai interesante din vechea cetate de la Adamclisi, o bazilică pe care timpul și răutatea oamenilor o uitaseră; a mai rupt, așadar, o foaie și, cine știe, dacă nu una din cele mai frumoase din cartea neamului nostru. A descoperit câteva fragmente de inscripții, mai exact câteva litere. Iar restul... praf și pulbere.

Doriți acum să știți ce valoarea documentară au fragmentele de inscripție sau literele descoperite? Nimic mai

simplu. Ele se reduc la 19 litere și anume: a) literele MP, care, după d[omnul] Tocilescu, fac parte din titulatura împăratului, săpată pe fața de răsărit a altarului, b) litera E, care provine, spune același învățat, din cuvântul NERVA (sic): c) trei silabe DE, DES și COR, prima o rămășiță din cuvântul *Alexander*. Cealaltă a numelui *Desus*, iar cea de a treia din *Cornuvii*, numele unei cohorte din Anglia; în fine, d) cuvintele AQVIL(eia) și VAL(ens).

Admirați cu acest prilej puternica intuiție a marelui epigrafist, care a fost în stare după nevinovata literă E să deducă totalitatea cuvântului Nerva, când altul s-ar fi gândit, poate, la Caesar ori Germanicus și altele. De altminteri această literă joacă în combinațiile d[omnu]lui Tocilescu un rol aproape fatidic, căci, afirmă dânsul, ea ne dă o dovadă „sigură” de originea „traianică” a altarului funerar. Admirați de asemeni ingeniozitatea cu care el împlinește cuvântul *Alexander* numai dintr-o simplă silabă DE!

Ceea ce eu mai admir însă la d[omnul] Tocilescu este cum de dobândește d[omnia] sa rezultate așa de mari și de importante, numai cu mijloace așa de neînsemnate! Cu 5000 de lei să descoperi 19 litere! Dar aceasta este fenomenal! Împărțiți acum suma de 5000 lei, costul săpăturilor întreprinse în vara aceasta de d[omnul] Tocilescu, cu numărul 19, numărul literelor dezgropate, *singurul câștig pozitiv și real* în campania aceasta și spuneți-mi, nu-i așa, că fiecare literă ne costă suma de 265 lei? Și să nu admir eu ieftinătatea rezultatelor obținute de scumpul nostru arheolog!

Dar e ceva și mai nostim și tocmai pentru aceasta am eu un cult pentru d[omnul] Tocilescu: literele MP de mai

sus sunt niște vechi cunoștințe ale noastre; ele au mai fost *dezgropate o dată* de d[omnul] Tocilescu, acum opt ani. Osanale li s-a mai cântat o dată și pe-atunci! În adevăr, iată ce spune în această privință în cartea sa „*Fouilles et recherches*” p. 67: „Enfin un pierre trouvée, il y a deux ans (adică în 1898), *dans les ruines d’une basilique*, à l’intérieure de l’ancienne ville civitas Tropaeensium, nous offre les lettres MP, qui font aussitôt penser à (i) MP (erator). Les caractères sont plus grands mais de même forme, et la pierre est identiquement le même calcaire, ce qui nous conduit à y voir un fragment de la plaque qui formait le début de l’inscription”. Ei bine, tot aceste cuvinte le-a spus și acum înaintea Academiei. Și să mai zică lumea că nu învie morții! Dar, nu vă mirați, căci sapa magică a d[omnu]lui Tocilescu câte minuni n-a făcut ea în cursul celor 30 de ani de neîncetate răscoliri ale sărmanelor vechi ruini! Mai știi minune, poate că și celelalte 17 litere sunt și ele la a doua lor înviere! Cu d[omnul] Tocilescu te poți aștepta la multe.

„Săpăturile mele din vara aceasta au luminat trecutul monumentelor din cetate și mai ales al celor din preajma trofeului”, grăia d[omnul] Tocilescu în comunicarea sa din urmă la Academie. Mărturisesc însă că pe această cale entuziasmul meu pentru marele epigrafist începe să mai slăbească o lecuță. Și, de fapt, nu am aflat nimic nou de la d[omnul] Tocilescu asupra acestui punct.

Altarul funerar este tot în patru colțuri și tot din patru ziduri alcătuit, precum îl știam cu toții. De jur împrejurul lui sunt tot aceleași 7 trepte, puse ca să-l izoleze de fața pământului și totdeodată să-l înalțe; fațada importantă a clădirii este întoarsă tot spre răsărit; iar inscripția

dedicatorie est tot în ordinea cunoscută, adică sus titlatura împăratului care a pus să se zidească altarul; mai jos, numele și titulatura unui ofițer (praefectus) căzut în bătaie și mai jos încă, înșirarea numelor pretorienilor și legionarilor romani; și, în fine, pe celelalte trei fețe tot aceleași nume de auxiliari romani și de trupe streine sunt, precum se știa mai înainte și precum reieșea din reconstrucția lui G. Niemann.

Nou, cum vedeți nimica sau aproape nimic, căci acel *ad* în loc de *in memoriam* nu intră în socoteală. Ba, am uitat să spun, că în fine și d[omnul] Tocilescu s-a lepădat de „părerea pe care o avea mai înainte” și anume că „altarul n-a putut să aibă forma acelei clădiri în trei etaje suprapuse, ca niște zigurate chaldee, adică din trei piramide cu patru fețe și cu baza lor cu atât mai mică cu cât este mai sus în etaj. Și s-a lepădat de părerea „sa”, fiindcă nu s-a găsit nimic din aceste ziduri nici în preajma trofeului, nici în cetate.

Firește, a înțeles în fine și d[omnul] Tocilescu că a-și menține mai departe „părerea sa”, *envers et contre tous*, înseamnă să menție o cauză de veselie printre învățați. Căci trebuie să știți, concepția aceasta a altarului funerar, format din trei piramide suprapuse, era așa de originală și rară în felul ei, încât prin contrastul cu vederea comună a celorlalți producea oarecare veselie. Și păcat de altminteri, căci veselia aceasta nevinovată printre noi, posacii, era ca raza soarelui pe un cer posomorât!

Așadar, iată-l și pe d[omnul] Tocilescu susținând, ca toată lumea, că forma altarului seamănă cu un sarcofagiu uriaș ori cu un turn mai scund în patru colțuri și fără aco-periș.

Găsesc că, a face teorii științifice cu rost și fără rost, numai ca să zici că ești și tu original, este o greșeală. A face teorii noi și care să stea în picioare, aceasta nu e dat orișicărui și mai ales d[omnu]lui Tocilescu, a cărui întreagă viață n-a fost decât o despuire fără milă și fără cumpătare a părerilor altora și aceasta nu de ieri de alaltăieri, ci de la primii lui pași de viață literară și până la sfârșit, adică începând cu „Dacia înainte de Romani” și sfârșind cu ultima sa comunicare la Academie. Aceștia sunt așa numiții pirați ai științei și precum pentru pirații mărilor nu-i loc de scăpare, nici liman în ținuturile mai civilizate, tot așa și pentru acești falși învățați nu-i adăpost, nici milă, nici intrare în templul luminos și măreț al științei.

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII, nr. 256, vineri 20 octombrie 1906, p. 1-2.

Comunicările d[omnu]lui Tocilescu la Academia Română [V]

Am văzut, din cele scrise până acum, în ce lumină tristă apare activitatea d[omnu]lui Tocilescu privitoare la ruinele din Adamclisi și cât de înșelătoare sunt osanalele pe care singur și le cântă. Am văzut cum părerile „sale” se schimbă dintr-o zi într-alta, fără ca fapte noi și neașteptate descoperiri să-l ducă spre altă zare și să-i deschidă perspective neîntrevăzute. Am mai văzut, de asemenea, cum în mintea sa aiurită se petrece o adevărată endosmosă și exosmosă de eroi și adevăruri, care aci apar la lumină, aci dispar în întuneric după impresia momentului și

după împrejurări. Ca și o busolă care și-a pierdut direcția sa, spiritul său nu mai cunoaște nici un punct de reazim, nu mai are nici o orientare; cugetul său aci se cufundă, aci răsare fără rost și fără cumpănă dintr-un noian de imposibilități, amestecând datele și faptele și, ceea ce este mai rău decât toate, prefăcându-le și siluindu-le după cum îi vine la socoteală și după capriciul de o clipă care-l robește și înșeală.

De aici se naște acea stare curioasă sufletească de a fi de părerea tuturor după împrejurare și în același timp de a crede că părerile altora sunt ale sale proprii; căci, se înțelege, în haosul minții sale, mai este oare un punct de lumină, mai este ceva sigur?

Știința desigur are normele și rostul ei.

Căci în mijlocul acestei naturi veșnic în prefacere, nici inteligența omului, firește, nu rămâne aceeași, doar într-însa ca într-o oglindă curată se răsfrâng lucrurile din afară. *Omnia mutantur et nos in illis...* zice poetul. Așadar schimbări în credințele ca și în ideile și simțirile noastre trebuie să se petreacă, fie că la altele se scoate ceva.

Ceea ce astăzi suntem n-am fost ieri și nu vom mai fi mâine desigur. Dar, nu-i mai puțin adevărat că aceste prefaceri nu se nasc deodată ca din senin, fără rost și fără judecată.

Ba, aș fi înclinat a spune că semnul cel mai vădit al omului de știință stă tocmai în cumpăna ageră a minții, cu care știe să cearnă adevărul de minciună și să lege faptele sigure între ele; fără dânsa omul este lipsit de acel *pondus* al latinului, care face mărimea și caracterul spiritelor cu adevărat sănătoase și precise și cărora știința le datorește progresele sale cele mai reale și mai minunate.

Fără această cumpănă, sufletul lăsat la voia momentului oscilează rătăcit între posibil și imposibil, între real și ireal. De aceea și d[omnul] Tocilescu este ceea ce este, adică acea natură necumpănită, care îl face să se împletească între adevăr și eroare, adoptând când pe una, când pe alta sau lepădându-le, fără un motiv binecuvântat și puternic și fără o convingere adâncă și nestrămutată.

Un exemplu de această neîncetată schimbare în păreri „sale” ni-l dă d[omnul] Tocilescu și cu prilejul moviei uriașe din preajma trofeului din Adamclisi.

În primele timpuri, atunci când stătea sub influența arhitectului Iacobi, care a făcut săpăturile, d[omnul] Tocilescu e mut asupra acestui punct, dar o spune clar G. Niemann – a presupus că sub măgura cea mare de pământ trebuie să fi fost mormântul unui personaj important, mort în lupta din părțile locului dintre romani și barbari. Această părere era în definitiv o vedere justă și ea își dădea seama îndeajuns de bine de complexul faptelor care fuseseră scoase la lumină prin sapa mult iscusită a lui Iacobi.

În adevăr, arhitectul acesta descoperise la temelia măgurii de pământ trei ziduri concentrice, „dintre care cel din afară este zidit din piatră regulat tăiată, cu două intrări, acoperite cu lespezi uriașe de piatră; aceste porți duceau printr-un gang îngust înăuntrul zidirii.

Cel de al treilea zid circular, care și el este format din blocuri tăiate regulat, închide o groapă unde s-a[u] aflat, pe lângă oseminte animale și omenești, câteva cioburi de lut și două tortițe de argint, în felul celor numite de germani *Ringgeld*. Construcția întreagă trebuie să fi fost înaltă, dacă ne luăm după grosimea și tăria temeliilor dezgropate”.

Dar iată-l pe d[omnul] Tocilescu că nu-i mai place lămurirea dată atunci, iată-l din nou războindu-se cu sine însuși și ajungând la părerea că movila nu poate fi un mormânt, ci un simplu turn de observare, un *speculum* – idee probabil împrumutată de la arhitecturașul german care i-a fost hărăzit de Furtwängler să-i conducă săpăturile din cetate în vara trecută. Ei bine nu aveam eu dreptate să spun că „părerile d[omnu]lui Tocilescu sunt ca frunzele veștejite pe care o adiere de vânt, o nimică, le scutură și le risipește?”.

Așadar, movila în care s-au găsit oseminte omenеști nu mai este un mormânt, ci un turn de observare, similar celor numite în *Notitia dignitatum* aci *statio*, aci *speculum*. Pentru d[omnul] Tocilescu movila cu zidurile sale *rotunde* și concentrice se aseamănă cu acele turnuri *pătrate* și cu un singur zid, cu galerie de lemn la mijloc și poartă din față pe care artistul columnei le-a săpat pe reliefele sale chiar la începutul primei campanii militare a lui Traian.

Acest turn, adaugă d[omnia] sa, era la locul său aici, pentru că nu departe (cam la 35 – 40 km) era acel *limes Danubianus*, care servea de apărare și graniță imperiului roman de la Dunăre (la Cernavodă) la Marea Neagră (la Constanța).

Și pentru ca să fie și mai convingător găsește că, de jur împrejurul movilei - după cum își amintește d[omnia] sa prea bine - se afla o întăritură de pari, un fel de palisadă, care alcătuia un val puternic împresurător, care era și el încins pe dinafară cu un șanț adânc. În această movilă uriașă, după propria „sa” părere, se întâlnesc reunite toate condițiile unui *speculum* roman, adică, pe dinafară un șanț adânc, întărit pe marginea dinăuntru cu un val

cu palisadă (uluci) și în interior zidurile turnului, care la rândul lor închideau o cisternă sau groapă, unde garnizoana își păstra proviziunile sale, pe când camera de sus le servea drept locuință.

Dacă în această groapă s-au descoperit și rămășițele unui mort, apoi lucrul se explică foarte ușor: sau turnul a fost zidit pe o măgură mai veche, care servea de mormânt unui barbar sau în ruina turnului roman barbarii au îngropat mai târziu cadavrul unui șef al lor.

Ce copilărească explicare! Și cum se cunoaște [că] omul acesta nu are nici habar de noțiunile cele mai elementare ale științei pe care de atâta amar de ani o profesează!

Dar, pentru numele lui D[umne]zeu, cine nu știe astăzi că turnurile de observație, ca și lagărele romane aveau *întotdeauna* forma pătrată și nu cea rotundă? Și de fapt, din miile de lagăre și *specula* câte s-au păstrat astăzi încă, există unul măcar care în câmpie să aibă forma rotundă? Forma aceasta era întrebuințată numai când solul nu putea îngădui alcătuirea unei forme pătrate. Și în jurul trofeului terenul era plan.

D[omnia] sa adaugă că turnul acesta își avea rostul său aici la Adamclissi, pentru că era un punct de încrucișare a căilor romane, căi strategice din preajma graniței. O eroare, o eroare cu atât mai grosolană cu cât turnurile de observare erau *întotdeauna* ridicate chiar lângă *limes*, iar nu la 35-40 km depărtare, precum este cel din Adamclissi.

Și afară de asta, la temelia movilei erau 3 ziduri concentrice, care comunicau între ele prin ganguri interne. Vă puteți oare închipui aceasta la o fântână sau la o casă

de aprovizionare, cu poartă la drum? Cât despre șanțul cu palisadă din afară, despre care ne asigură d[omnul] Tocilescu că l-a văzut prea bine acum 15 ani, creadă-l cine o vrea, eu nu-l mai pot crede. Nu, desigur, d[omnul] Tocilescu n-are nici cel puțin bunul simț, acel simț înnăscut, care împiedică adesea pe om să iscodească teorii tocmai bune să înveselească pe oameni, iar nu să-i lumineze.

Dar cu osemintele de mort, dar cu acele tortițe de argint în forma cunoscutelor „ringgeld”[?] ce se face? Cum se împacă aceste fapte cu ideea turnului de pază? „Mortul a fost introdus după, răspunde d[omnul] Tocilescu, sau *înainte* de clădirea turnului”. Și aici ignoranță și lipsă de serioasă cercetare. Căci dacă observa cu luare aminte terenul, atunci când s-au făcut primele săpături, n-ar mai spune astăzi „mortul a fost introdus *după* sau *înainte*”, ci ar fi clar în afirmarea sa, nu ar mai fi alternativa între *după* și *înainte*. Dar asemeni observații d[omnul] Tocilescu n-a avut niciodată grijă să le facă, fie că nu s-a priceput cum să le facă, fie că a fost neglijent.

Și acesta este motivul care mă silește să strig întotdeauna că săpăturile sale sunt o primejdie pentru ruinele noastre, pentru gloria trecută a neamului nostru. D[omnia] sa nu-i un om de știință, fiindcă n-are nici cum-păna minții, nici priceperea, nici hărnicia cerută și ceea ce este și mai grav nu are nici măcar onestitatea științifică de a nu înșela lumea cu presupusele sale amintiri retrospective.

Ce idee, osemintele să fie introduse *după* clădirea turnului cu zidurile sale concentrice! Vă puteți oare închipui barbarii scormonind ruinele turnului roman dărâmat, turn de piatră și apoi zidesc *drept la mijloc și la nivelul*

temeliei zidurilor concentrice o groapă pentru mortul lor iubit? Căci nu trebuie să uităm că groapa a fost zidită drept în centrul zidului circular intern și la nivelul temeliei. Cum au dezvelit ei toată baza zidurilor?

Și, de asemenea, este oare logic ca împăratul să puie pe legionarii săi să zidească peste mătura mortului anterior murii de piatră ai turnului său de pază, dar să zidească în așa fel încât să cuprindă drept în mijloc groapa barbarului? Nu, desigur; trebuia mintea d[omnu]lui Tocilescu ca să conceapă această absurditate. Dar ce vroți, omul este clădit așa cum l-a zidit mama natură și nici o putere nu-l mai poate schimba. Ei, aveam dreptate sau nu, când ziceam că îndată ce omul nostru pornește pe piciorușele sale, el se clatină, se împleticește în mersul său și dă la urmă pe brânci ca un copil?

Teohari Antonescu

„Epoca”, anul XII nr. 264, marți 31 octombrie 1906, p. 1-2.

Comunicările d[omnu]lui Tocilescu la Academia Română [VI]

În perorația comunicării sale din urmă la Academie, perorație emfatică și plină de patos, d[omnul] Tocilescu, scuturând fulgerile sale contra noastră, [a] celor tineri, care nu-i cântăm în strună, strigă îndreptându-și privilegiile în gol: „Dar tu, măreață umbră a divului Traian mă vei apăra; căci sub pavăza ta ocrotitoare îmi plec capul meu, eu, care m-am străduit atâta pentru gloria ta”! Nu știu dacă milionarul moșneag, ziditorul neamului nostru, este încântat sau nu de opera d[omnu]lui Tocilescu. Mai repede cred, că de-ar putea să-și lase odihna lui de veci și

să-și reia suflarea și viața, desigur cuprins de jale ar mai muri o dată văzând cine-l slăvește!

În adevăr, cum vreți să fie mulțumită acea venerabilă umbră, dacă zidurile sale, monumentele sale, pe care vijelia trecutului și răutatea omenească le mai respectaseră, astăzi sunt dezvelite, sparte și risipite în cele patru colțuri ale pământului.

Trofeul cel impunător a fost despuiat de podoabele sale care parte zac în adâncimile Dunării, iar restul se mistuie în ploaia și umezeala vremii în grădina muzeului. Altarul funerar scobit stă prăbușit în țărână; măgura uriașă de pământ a fost și ea bortelită, oasele mortului care se odihnea în pace și uitare au fost dezgropate, iar restul lucrurilor depuse înăuntru învălmășit.

În fine, cetatea cea mare, cetatea cea sfântă, vestita *civitas Tropaeensium*, unde împăratul Traian în înțelepciunea sa nemărginită își așezase odraslele sale romane și elementele dace robite, cetatea aceasta stă pe cale de a pieri. An de an zidurile clădirilor sale pompoase sunt sparte fără milă și fără chibzuială, an de an aci o poartă de intrare sau un turn este prăvălit în țărână, aci o bazilică sau un palat sunt dezvelite, pietrele răvășite, iar locul ruinelor de nerecunoscut.

Parcă blestemul proorocului „cetate mândră vei pieri și urmele tale se vor șterge de pe fața pământului” pentru dânsa a fost rostit. Dacă nu vom lua seama, în câțiva ani, doritori[i] de a vedea cu ochii lor proprii splendoarea acelor ziduri înălțate ca să slăvească mărirea lui Traian n-ar avea decât să deplângă negliobia și nemernicia noastră.

Am vizitat ruinele cetății, nu știu pentru a câta oară și în fiecare dată jalea care te cuprinde este tot mai adâncă și tot mai sfâșietoare.

Odinioară, înainte de săpături, întăriturile cetății stăteau pe alocuri în picioare, o poartă își avea încă bolta sa de piatră, crenelurile de deasupra tot mai creștau zarea cu liniile lor negre și în formă de meandru, ferestrele arcuite ale rarelor turnuri rămase ici și acolo tot mai încadrau seninul cerului, iar intrarea de la răsărit, împodobită cu ramuri și frunze de iederă tot mai păstra semnul porților, care odinioară erau închise pe dinăuntru cu grinda pătrată de lemn, trasă de o parte și de alta în zidurile cetății.

Aici erau înșirate stelele mortuare de marmură albă, rânduite ca o alee pe dreapta și pe stânga drumului, aici pietrele funerarii cu inscripțiile duioase, căci chiar de lângă poarta celor vii începea cetatea celor adormiți pe veci; aici se înălțau altare, unde vii[i] veneau cu miresme să-și plângă și să-și cinstească morții, aici edicule cu colonete și cu frontoane minuscule, care, [a]semuite cu casele din viață, aveau menirea să dea un adăpost după moarte sufletelor trudite. Aici în fine s-a descoperit trofeul cel mic, ridicat de Constantin cel Mare, trofeu care, dacă n-are mărimile celui zidit de Traian, ne spune totuși mizeria și tristețea vremilor în care a fost înălțat.

Acestea toate însă după săpături au dispărut: unele sparte de sapa lucrătorilor, altele sfărâmate de mers pe deasupra-le sau tocite de ploi, foarte puține au fost aduse la București, iar câteva sunt azvârlite pe lângă zidul cu str[e]așină îngustă a[l] unei căsuțe din sat, poreclită cu gingașul nume de „muzeul din Adamclissi”.

La două sute de pași în interior, pe drumul care duce de la poarta de răsărit spre cea de apus, zace o lespede de piatră pe care se află săpată o inscripție și mai multe reliefe interesante din punct de vedere cultural, frumoase

din punct de vedere artistic. E icoana cunoscutei apoteozări a eroului cabiric, acel cult care aici, la Dunăre, mai mult decât oriunde aiurea în imperiul roman, a legănat cu mângâietoarea sa credință în nemurirea sufletelor speranțele strămoșilor noștri în zile mai bune și într-un cer mai senin.

Ei bine, această lespede de piatră care pretutindeni aiurea ar fi fost ridicată cu pietate și cu dragoste, la noi e azvârlită în drumul tuturor, în colb, la ploaie și la ninsori. Cabirul călărind, care ține cununa în mână, s-a spart; mâna lui roasă de atâta umblet pe deasupra-i, abia dacă se mai zărește. De asemenea, femeia – imaginea zeiței Cibela ¹⁾ – care stă în jilț în rândul de mai jos, în fața cabirilor, la cină – și-a pierdut precizia conturilor sale și urmele ei se șterg pe zi ce trece. E atâta farmec și atâta poezie plină de tristețe în această sculptură, încât, cu toate imperfecțiile ei, nu m-aș sfii s-o prețuiesc mai mult decât toate celelalte reliefe care au fost culese din ruinele romane la noi, deși nu este din timpurile de înflorire ale imperiului.

Bazilica creștină cu colonadele și năvile sale, clădire care a fost dezvelită întreagă mai acum 10 ani, este și ea pe cale de a se risipi cu totul. Bazele columnelor din porticul din față parte au fost smulse din locul lor, cele 12 trepte ale criptei, treptele celor 12 apostoli s-au năruit și ruina amenință să se întindă la pardoseala din preajmă; într-un cuvânt și aici ca și pretutindeni unde sapa d[omnu]lui Tocilescu a dezvelit ruinele, aceeași soartă amărâtă, același sfârșit le așteaptă.

La poarta de sud, turnul din dreapta, care fusese clădit să dureze o veșnicie, scobit cu nesocotință s-a povârnit

și într-o zi va cădea fărâmat, dacă n-o fi și căzut. Aceeași vitregă purtare o găsim și la conductul de apă, unde pământul e scormonit adânc și pietrele rătăcite și sfărâmate. Pretutindeni o desăvârșită lipsă de metodă în cercetare și o barbarie și sălbăticie în felul de procedare cu adevărat revoltătoare. Înțeleg acum minunat pentru ce d[omnul] Haret, ca ministru de instrucție, i-a interzis d[omnu]lui Tocilescu de a se mai atinge de ruini, interdicție pe care deștepții guvernanți de astăzi, spre nefericirea sărmanei cetăți, au ridicat-o.

În anul acesta, d[omnul] Tocilescu ne mai spune că a mai dezgropat rămășițele unei noi bazilici de marmură, care în planul și alcătuirea ei reproduce faimoasa bazilică Sf. Clemente din Roma. Ne mai asigură că columnele au capitele formate din vrejuri de acant, care ne amintesc arta din Ravenna. O întreagă deci arhitectură creștină, pe care nimeni nu o bănuise în părțile acestea ale Dobrogei, deși orașul Tropaeum Traiani jucase un rol însemnat în viața și destinele creștinismului din Orient și de la Dunăre.

Dar când te gândești că aceste rezultate au fost obținute cu prețul *spargerii și nimicirii ruinelor suprapuse*, precum singur a spus-o în plină Academie, o simțire adâncă de milă și de groază te cuprinde. A fost sortit, așadar, ca și această falnică zidire a străbunilor noștri să piară, precum au pierit și celelalte, fără a-și fi spus măcar o parte din povestea sa uitată!

Hotărât lucru, omul acesta e o pacoste pentru ruinele noastre, el s-a născut spre dauna științei noastre și spre nimicirea fără nădejde de refăcut a ceea ce este mai frumos și mai nobil din trecutul nostru! Și mai are curajul să

cheme în ajutor umbra sfântă a marelui împărat ale cărui așezăminte el le sparge și le risipește!

Dar să încheiem.

Înainte însă mă simt dator să dau o lămurire asupra unor învinuiri ce mi s-au făcut de unii și de alții. S-a zis că este un act de nerecunoștință din parte-mi ca eu, un fost elev al d[omnu]lui Tocilescu, să ridic glasul contra profesorului și să cer publicului condamnarea unui om, care, deși a „masacrat” ruinele, a fost în definitiv „povățuitorul” nostru în ale antichității și în același timp și „dascălul” unor generații întregi de tineri.

Povățuitorul nostru în ale antichității!

Ce glumă! Eu nu-mi amintesc să fi învățat de la d[omnul] Tocilescu decât un singur lucru: am tradus în românește – și aceasta uneori greșit – istoria critică a lui Schwegler.

Și iată cum: d[omnia] sa spunea de zor de pe catedră, subliniind cuvintele cu intonația sa ciudată, povestea vechii Rome, iar eu urmăream cu degetul pe textul german cuvântarea înflăcărată a istoricului pașoptist. Și nu era pentru mine deznădejde mai cumplită decât când se întâmpla să pierd rostul cuvântării sale, fie că sărea două sau trei pagini mai departe, fie că împrumuta lecția sa de la un alt autor necunoscut mie. Și așa făcea d[omnul] Tocilescu cursul și așa am învățat eu nemțește!

Sunt sigur că lucrurile merg și astăzi tot ca și atunci, semn de câtă onestitate științifică găseam la d[omnul] Tocilescu, atunci noi și astăzi tineretul nostru.

Cât privește faptul că d[omnia] sa a fost profesorul unor generații întregi de tineri, aceasta o las la aprecierea cititorului. Sigur este că activitatea sa s-a mișcat în gol,

folos de pe urma acestui om de știință n-a tras nimeni; a trecut precum trec corbii în zbor, fără să lase urmă luminoasă de trecerea sa. Atunci, dacă activitatea sa s-a mistuit în zadar, a mea e vina dacă astăzi, făcându-i bilanțul, o găsesc că prețuiește puțin? Ce contrast izbitor în această privință cu influența binefăcătoare și activitatea luminoasă a d[omnu]lui Maiorescu!

Recunoștință și iubire se cuvine numai acestora, care au tras brazdă adâncă în sufletul nostru atât prin cuvântul, cât și prin exemplul admirabil al vieții lor. Cu cei răi însă, care amenință să ne răpească bunurile morale câștigate cu atâta trudă, nu încapă nici recunoștință, nici milă, nici cruțare; contra lor vom duce război veșnic, război cumplit de exterminare. Căci cu un un Tocilescu în coaste poate fi știință? Ca și leviții care, reclădind zidurile Ierusalimului, erau nevoiți cu o mână să ție mistria, cu cealaltă sabia de apărare contra triburilor jefuitoare ale pustiurilor, așa și noi siliți suntem ca alături de mistria creatoare să purtăm și sabia ocrotitoare. Fără una, opera celeilalte este zadarnică.

De aceea, mă simt cu cugetul împăcat, că, lovind și zădărniciind activitatea rău-făcătoare a acestui om primejdios pentru cultura noastră, îndeplinesc un rol tot așa de folositor și moral în viața noastră socială, ca și când aş crea în lumea visurilor sau a realității.

1) Vezi Teohari Antonescu, *Cultul Cabirilor în Dacia*.

Teohari Antonescu

„Epoca”, an XII, nr. 265, miercuri 1 noiembrie 1906, p. 1 – 2.

Postfață

Pentru a verifica eventualul impact al articolelor lui Teohari Antonescu în Gorj și Mehedinți, era necesar să merg la fața locului, dar deplasarea în condițiile actuale îmi părea costisitoare și obositoare. M-am decis să o fac totuși, transformând-o într-un turneu profesional cu scop multiplu: pe de o parte finalizarea proiectului de comemorare a centenarului Antonescu, pe de alta promovarea imaginii muzeului ce-i poartă numele, stabilirea și restabilirea unor relații de colaborare cu muzeele din regiune, sondarea vieții culturale din Oltenia la momentul respectiv⁸¹. Bizuindu-mă pe concursul colegilor din patru reședințe de județ, am pornit la drum.

Primul popas a fost la Slatina, orașul în care a început cariera mea muzeografică în 1972. La 4 octombrie 2010 (ora 13⁰⁰), în sala de festivități a Muzeului județean Olt, am făcut o prezentare a personalității lui Teohari Antonescu, precum și o serie de donații personale de interes bibliofil pentru patrimoniul slătinean. După amiaza (ora 17⁰⁰) am mai ținut o expunere la Colegiul Național Vocațional „Nicolae Titulescu” (despre coordonate inedite ale istoriei locale), în

⁸¹ Vezi și E. Păunescu, *Impresii din Oltenia*, în „Informația de Giurgiu”, an XI, nr. 502, 14 oct. 2010, p. 5.

urma invitației reputatului profesor Ion Ivașcu. Din partea gazdelor am fost acompaniat pe întreg parcursul zilei de directorul drd. Laurențiu Guțică și de fosta directoare dr. Aurelia Grosu. Evenimentele au fost bine mediatizate, între alții de Dan Codrea, Cornel Redeanu, Mihaela Cocioabă și Simona Chirici, unele relatări fiind preluate și în edițiile din 5 și 6 octombrie ale cotidianului „Giurgiuveanul”.

În zilele următoare am mai susținut conferințe la sediile Muzeului județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” (în organizarea arheologului dr. Gheorghe Calotoiu) și Muzeului Regiunii Porților de Fier (în organizarea directorului adjunct dr. Gabriel Crăciunescu). Atât la Târgu Jiu, cât și la Drobeta-Turnu Severin am făcut daruri simbolice, primite cu recunoștință de directorii celor două instituții (dr. Dumitru Hortopan, respectiv dr. Simona Matacă).

Am ajuns apoi la Craiova, unde eram invitatul Muzeului Olteniei (director dr. Mihai Viorel Fifer), spre a participa la ediția inaugurală a Conferinței naționale „Oltenia. Interferențe culturale”. În după amiaza zilei de 7 octombrie, la secțiunea „Istorie antică și arheologie”, am prezentat comunicarea *Teohari Antonescu și cercetările sale din Oltenia*. Am avut întâlniri, schimburi de publicații și contacte fructuoase cu mai multe personalități doljene, între care îl menționez în chip special pe vechiul camarad din studenție, azi prof. univ. dr. Cezar Avram, directorul Institutului de cercetări socio-umane „C.S. Nicolaescu-Plopșor”.

Întors acasă, pe lângă alte activități, a urmat pregătirea celei de-a doua ediții a sesiunii interne de comunicări („Vlașca – istorie și cultură”). În ziua de 10 noiembrie

(adică ziua eliberării orașului Giurgiu de către Armata franceză a Dunării), am deschis lucrările printr-un simpozion comemorativ, invitatul de onoare fiind dr. Dimitrie Ovidiu Boldur, care a vorbit despre *Istoricii Constantin Dascălu și Ioan Andrieșescu – discipoli ai universitarului ieșean Teohari Antonescu*.

În ziua următoare, i-am întors vizita și – la sediul Complexului muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău – am conferențiat, la rândul-mi, despre Teohari Antonescu, la 100 de ani de la moartea celui ce a pus bazele învățământului arheologic la Universitatea din Iași.

În organizarea drd. Elena Lăcrămioara Istina, m-am întâlnit cu profesori și elevi de la Colegiul Național „Henri Coandă”, precum și cu actuali și foști muzeografi, alte personalități băcăuane⁸².

Însoțit de prietenul Boldur, m-am deplasat apoi pentru două zile la Iași, unde am participat împreună la încă două manifestări. Mai întâi am fost invitații Despărțământului „Mihail Kogălniceanu” al venerabilei societăți culturale ASTRA. Am luat parte la lucrările Simpozionului

⁸² Idem, *Impresii din Moldova*, în săptămânalul citat, nr. 507, 18 noiembrie 2010, p. 5.

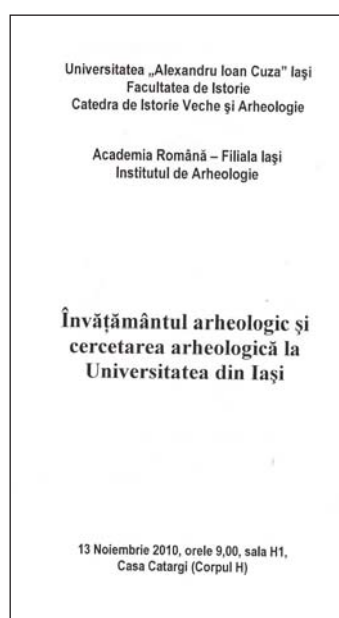
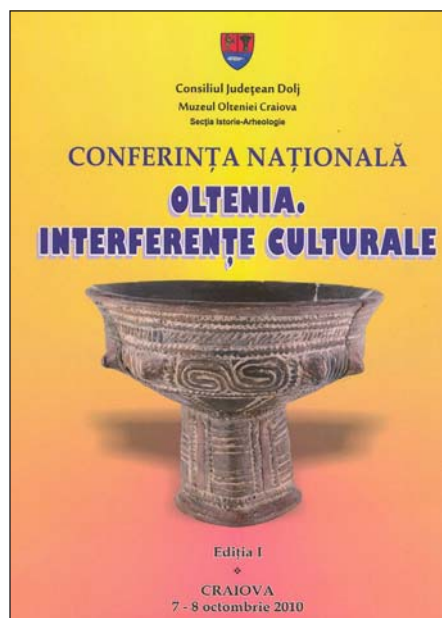
internațional „Românii din afara granițelor țării. Istorie, cultură, spiritualitate”, aflat la a XII-a ediție, susținând comunicarea *Teohari Antonescu și originile poporului român*, care a trezit interesul unor participanți din țară și din diaspora pentru personalitatea tutelară a muzeului giurgiuvean.

La 13 noiembrie am făcut o altă comunicare (de data aceasta pe tema *Locul lui Teohari Antonescu în evoluția studiilor românești de istorie veche și arheologie*), la invitația Catedrei de specialitate din cadrul Facultății de istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”. În fața unor distinși profesori universitari, a doctoranzilor și masteranzilor facultății, am avut prilejul să aduc informații noi, să corectez și să precizez imaginea personalității dispărute cu un veac în urmă. Și la Iași am stabilit contacte promițătoare pentru viitoare colaborări, am efectuat schimb de publicații și m-am bucurat de solidaritatea manifestată de distinși intelectuali ai locului.

M-am întors în orașul natal cu sentimentul datoriei împlinite și cu frumoase amintiri din această a doua călătorie fructuoasă. „Turnee” comemorative pentru Teohari Antonescu voi mai încerca și în anii ce vin, dacă Cel de Sus ne va îngădui, adăugând – după puteri – și alte restitui publicistice și documentare.

Emil Păunescu

Notă

Balansul între timpul prea limitat, condițiile de muncă nu tocmai fericite și insuficienta noastră pregătire filologică și arheologică nu ne-a permis elaborarea unei veritabile ediții critice a scrierilor lui Teohari Antonescu răspândite în periodicele vremii sale.

Am adaptat „din mers” textele articolelor la normele ortografice actuale și am încercat prin mici studii însoțitoare să orientăm cititorii asupra temelor abordate.

Mulțumim tuturor celor ce ne-au ajutat ca acest prim volum, cu toate imperfecțiunile sale, să poată fi tipărit după un veac și ceva de uitare.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte (E.P.)</i>	5
PERIEGHEZĂ ÎN GORJ (1897)	9
Teohari Antonescu și cercetările sale din nordul Olteniei (<i>E.P.</i>)	10
Raportul domnului profesor universitar Teohari Antonescu	15
VIZITAREA RUINELOR DE LA DROBETA (1906)	25
Teohari Antonescu și cercetările sale în Mehedinți (<i>E.P.</i>)	29
Drobetae și săpăturile domnului Tocilescu	35
ARHEOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE DILETANTISM ȘI METODE ȘTIINȚIFICE (1906)	57
Pe urmele unei polemici (<i>D.O.B.</i>)	59
Februariștii și știința	73
Un răspuns	76
Din isprăvile domnului Tocilescu	77
Știința sau vandalismul domnului Tocilescu?	79
Comunicările domnului Tocilescu la Academia Română	102
<i>Postfață (E.P.)</i>	135

Cărți disponibile la Editura Pelican:

Seria Filosofie

Constantin Stoenescu, *Experiență și semnificație*
Moritz Schlick, *Formă și conținut. O introducere în gândirea filosofică*
Ernst Tugendhat, Ursula Wolf, *Propedeutică logico-semantică*
Walter Biemel, *Fenomenologie și hermeneutică*
Bernhard Waldenfels, *Schița unei fenomenologii responsive*
Ion Tănăsescu (editor), *Argumentul ontologic. Aspecte tradiționale și interpretări moderne*
Constantin Stoenescu, Ion Tănăsescu (editori), *Filosofia austriacă. Origini. Specific. Reprezentanți*
Adrian Niță (coordonator), *Natura timpului*
D. Stoianovici, G. Flonta, C. Stoenescu (editori), *Filosofia lui Karl Popper. Analize și interpretări*
Constantin Stoenescu, *Limbaj, experiență, cunoaștere*
Dragoș Popescu, *Logica naturală și știința logicii în filosofia lui Hegel*
Ionuț Ștefan, *Aristotel și presocraticii*
Ilie Pinte, *Este posibilă filosofia ca știință? Concepția filosofică a lui Mircea Florian*

Seria Istorie

Traian Popa, *Din Istoria Partidului Național Liberal*
Mircea Alexa, *Știri despre județul Vlașca în ziarul socialist „Lumea Nouă”*
Pamfil Șeicaru, *Dunărea – fluviu la cinci mări*
Damian Ancu, Ion Bălan, *Monografia comunei Gogoșari*
Cristian Schuster, Traian Popa, *Mironești I. Locuri, cercetări arheologice, monumente și personaje istorice*
Bogdan Tănăsescu (editor), *Tezaure pierdute, tezaure regăsite*
Cristian Schuster, Traian Popa, *Cercetări arheologice pe Câlniștea*
Cristian Schuster, Traian Popa, *Fingerprints of the Past in the Giurgiu County. The Bronze Age*

Seria Critică literară

Nedeea Burcă, *Strigăt și fum. Trei eseuri despre Benjamin Fondane.*

Seria Jurnale. Memorialistică

Vasile Cristoi, *Marș în tăcere*
Ioan-Dan Poenăreanu, *Dincolo de jurnal*

Seria Carte școlară

Liliana Drăgan, Nicoleta Niculae, *Teste grilă și rebusuri chimice pentru gimnaziu*
C. Cocoș, C. Păgilă, N. Niculae, M. Bicu *Consiliere școlară. Curriculum la decizia școlii pentru învățământul gimnazial*

Seria Roman

Florin Mierțoiu, *Omul înarmat*

Seria Clasicii literaturii române

Dimitrie Bolintineanu, *Călătorii la românii din Macedonia și de la Muntele Athos*

Seria Poezie

Ionel Muscalu, *Războiul cailor pe pereți*
Anișoara Ciobanu Velici, *Dau o zi de vară pentru iubire*
Vasile Arcanu, *Pe aripile nopții*
Dunia Pălăngeanu, *Rugă pentru diminețile orașului*
Oana Bărnac, *Fețele iubirii*
Hanibal Georgescu, *Monocord. Poemele clepsidrei*
Ionel Muscalu, *Baladele orașului meu. Chipuri de prieteni*

Comenzi și relații la e-mail: noua_alianta@yahoo.com